

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

ISSN 2229-1644 (Print) / ISSN 2730-3144 (Online)

วัตถุประสงค์ : เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านอยุธยาศึกษา โดยพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ที่มีประเด็นเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขอบเขตเนื้อหา : บทความวิชาการและบทความวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เงื่อนไขการตีพิมพ์ : บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) อย่างน้อย 2 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม สำหรับจัดส่งให้ห้องสมุดและหน่วยงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเผยแพร่ทางระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ Thai Journals Online (ThaiJO)

กำหนดเผยแพร่ : วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม

สำนักงาน : สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
96 ถนนปรีดิพนมยงค์ ตำบลประตูลี้ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000 โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407
เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi
เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา: <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่ปรึกษา : นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณาธิการบริหาร : อาจารย์สุรินทร์ ศรีสังข์งาม

บรรณาธิการ : อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ

กองบรรณาธิการ :	ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
	รองศาสตราจารย์ ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก	มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
	รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภิกษุศักดิ์ กัลยาณมิตร	มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สหภัส อินทรีย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชนิกันต์ ผลเจริญ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
	อาจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
	อาจารย์ ดร.ณรงค์ คุ่มมณี	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
	อาจารย์กันยารัตน์ คงพร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
	ดร.เกษรา ศรีวิเชียร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

เลขานุการกองบรรณาธิการ : นายพัทธ์ แดงพันธ์

คณะทำงาน : ฝ่ายวิชาการ
นางสาวธิยา รื่นชล
นายปัทพงษ์ ชื่นบุญ
นายอายุวัฒน์ คำผล
นางสาวอรอุมา โพธิ์จิว

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
นางสาวธัญวลัย แก้วแหวน
นางสาวสายรุ้ง กล้าเพชร
นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา
นางประภาพร แดงพันธ์

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร.กาฬก เตชะชั้นหมาก

รองศาสตราจารย์ ดร.กำจร หลุยยะพงศ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร

รองศาสตราจารย์ ดร.อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลับพลึง คงชนะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภิกค์ดี กัลยาณมิตร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิจิตรา เหลียวตระกูล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ จำนงค์สาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญสืบ บุญเกิด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พาขวัญ ทองรักษ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เพชรรุ่ง เทียนปวีโรจน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภกานต์ นานรัมย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สหภัต อินทรีย์

อาจารย์ ดร.ธีรพงษ์ คำอุ่น

อาจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล

อาจารย์ ดร.พิมพ์ปฎิมา นเรศศิริกุล

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ในพระบรมราชูปถัมภ์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร รัฐสภา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

สารบัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2149 ถึง พ.ศ.2310 ธานี สุขเกษม และวุฒิพงศ์ บัวชัย	7
บทบาทเมืองนครสวรรค์ในประวัติศาสตร์อยุธยา ธีระวัฒน์ แสนคำ	23
บทบาทของกิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทศวรรษ 2440-2490 ภาณุพงศ์ ชลสวัสดิ์	38
มุสลิมชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทองอำเภอพระนครศรีอยุธยา : การสำรวจเบื้องต้น วิวัฒน์ ร้อยศรี	57
รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง ปราณิสรา อุ่นดี และศักดิ์ชัย นิรัญทวี	72
ภูมิปัญญาทางอาหารในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านในหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นพา ลีละศุภพงษ์	87
บทบาทเครือข่ายทางสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน สมุนไพรอายุวัฒนะ ตำบลเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จินดา อารังอาจริยกุล	100
ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมวัยรุ่นในพระนครศรีอยุธยา ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด และปฐมพงษ์ พุ่มพุกษ์	119

บทบรรณาธิการ

โรคโควิด-19 กลับมาระบาดอีกระลอกหนึ่ง ตั้งแต่ช่วงกลางเดือนธันวาคม 2563 อันเนื่องมาจากแรงงานข้ามชาติ พลวัตการข้ามชาติของเงินทุน และแรงงาน สะท้อนความเป็นพหุสังคม วัฒนธรรมของไทย ที่มีมาอย่างต่อเนื่อง เราคนไทยยังคงต้องใช้วิถีชีวิตรูปแบบใหม่ (New Normal) ต่อไป จนกว่าจะได้รับวัคซีนต้านโรคโควิด-19 อย่างครอบคลุม และการท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะกลับมาคึกคักอีกครั้ง พร้อมกับพลวัตการเดินทางข้ามชาติที่ฟื้นตัวดังเดิม

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา รวบรวมความรู้เกี่ยวกับ “อยุธยา” ในทุกศาสตร์และทุกมิติ กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์จากผู้เขียนทุกสาขาอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปจนถึงความร่วมมือในทุกระดับของ “อยุธยา” บทความที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการตีพิมพ์ตามลำดับ

เนื้อหาของบทความวิชาการ และบทความวิจัย ประกอบด้วย 1.ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2149 ถึง พ.ศ.2310 โดย รศ.ดร.ธานี สุขเกษม และ อ.ดร.วุฒิพงศ์ บัวชัย 2.บทบาทเมืองนครสวรรค์ในประวัติศาสตร์อยุธยา โดย อ.ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ 3.บทบาทของกิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทศวรรษ 2440-2490 โดย คุณภาณุพงศ์ ชลสวัสดิ์ 4.มุสลิมชุมชนลุมพลีและชุมชนภูเขาทองอำเภอพระนครศรีอยุธยา : การสำรวจเบื้องต้น โดย อ.วิวัฒน์ ร้อยศรี 5.รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง โดย คุณปราณิสา อุ่นดี และ รศ.ดร.ศักดิ์ชัย นิรัญทวี 6.ภูมิปัญญาทางอาหารในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านในหมู่บ้านหัวตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย อ.นพาสี ลีละสุภาพษ์ 7.บทบาทเครือข่ายทางสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน สมุนไพรอายุวัฒนะ ตำบลเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย อ.จินดา อารังอาจริยกุล และ 8.ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมวัยรุ่นในพระนครศรีอยุธยา โดย ผศ.ปัทมาภรณ์ สุขสมโส และ อ.ปฐมพงษ์ พุ่มพฤษ

ในนามของคณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้พิจารณา ถิ่นกรอง ชี้นำและปรับปรุงแต่ละบทความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามวารสารมาโดยตลอด หากมีข้อเสนอแนะประการใด กรุณาแจ้งมายังกองบรรณาธิการ จักขอบพระคุณยิ่ง

บรรณาธิการวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2149 ถึง พ.ศ.2310

Ayutthaya and Japanese Relations, 1606-1767

ธานี สุขเกษม / Thanee Sukkasem

รองศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Associate Professor Dr. Responsible to the Master of Political Science Curriculum, Phetchabun Rajabhat University

วุฒิพงศ์ บัวชัย / Wuttipong Buachoi

อาจารย์ ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Head of the Master of Political Science Curriculum, Phetchabun Rajabhat University

วันที่รับบทความ 19 พฤษภาคม 2563 / แก้ไขบทความ 23 กรกฎาคม 2563 / ตอรับบทความ 31 กรกฎาคม 2563

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2149 จนถึง พ.ศ.2310 ซึ่งเป็นสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถจนสิ้นสมัยอยุธยา วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสาร บันทึก พงศาวดาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอข้อมูลในภาพแนวราบตามลำดับเหตุการณ์ ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามวิธีการทางประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นได้เริ่มต้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ.2149 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถด้วยการทูตและการค้าสำเภา และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โดยมีชาวญี่ปุ่นที่มียศขุนนางไทย คือ ออกญาเสนาภิมุข หรือยามาดานากามาสะ เป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองอาณาจักร ซึ่งการติดต่อบetweenอยุธยาและญี่ปุ่นในยุคนี้ให้ความสำคัญเรื่องการค้าทางเรือสำเภา และการทูต อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเริ่มเสื่อมคลายลงในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นมา เนื่องจากผู้นำอาณาจักรอยุธยาเริ่มนโยบายกำจัดชาวต่างชาติ เพราะเกรงว่าจะเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในอยุธยา ในขณะที่ฝ่ายญี่ปุ่นก็มีนโยบายปิดประเทศ คือห้ามคนญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศ และห้ามชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในญี่ปุ่น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น จึงค่อย ๆ ยุติลงไปตามจนสิ้นสมัยอยุธยา

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์ อยุธยา ญี่ปุ่น

Abstract

This article aims to study an overview of the Ayutthaya and Japan relation period from the year 1606 to 1767 (the reign of King Ekathotsarot to the end of Ayutthaya). The methodology of this article was conducted by documentary study from the review of related literature. The presentation focus on historical perspective in horizontal view and analytical description. The study found that the relationship between Ayutthaya and Japan formally started up in 1606 in the reign of king Elcathotsarot by diplomatic and junk trade relations. The relations reached a peak in the reign of King Songtham by various assistances of Okya Sena Phimuk (Yamada Nagamasa). The decline of Ayutthaya and Japanese relations had come in the reign of King Prasatthong deuced to Ayutthaya leader and Japanese bakufa had changed internal policy that was Siamese King scared of Japanese troops in Ayutthaya to intervened internal affairs in Ayutthaya while Japanese government prohibited both of Japanese people to went aboard and prohibited the foreigner came into Japan (Sakuku). Thus, the relations between Siam and Japan faded away with the end of Ayutthaya Kingdom in 1767.

Keywords : Relations, Ayutthaya, Japanese

บทนำ

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยาเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาไว้มากมาย และมีหลายรูปแบบต่างกัน มีทั้งเอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้นที่มีการตีพิมพ์แล้ว เช่น ประชุมพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ และเอกสารในรูปของจดหมายเหตุ บันทึกความทรงจำของบุคคลร่วมสมัย ซึ่งเอกสารประเภทนี้ที่โดดเด่นมาก ได้แก่ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นของเซอร์ เออร์เนสต์ ซาเตา (Sir Ernet Satow) และรวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต) เป็นต้น ส่วนเอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นสองได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่มากมาย ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ บทความ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ มีทั้งภาษาต่างประเทศและภาษาไทย แต่เอกสารภาษาไทยที่โดดเด่นที่สุด คือ หนังสือที่แปลจากต้นฉบับของศาสตราจารย์ โยเนโอะ อิชิอิ และศาสตราจารย์โทชิฮารุ โยชิกาวะ เรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี” (พ.ศ.2542)

ตัวอย่างเอกสารทั้งสองประเภทที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างมาก ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ใช้ข้อมูลจากเอกสารสำคัญ ๆ ในการนำเสนอบทความนี้ ในภาคกว้าง ๆ และวิเคราะห์วิจารณ์ในบางประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับข้อถกเถียงโต้แย้งเกี่ยวกับเหตุการณ์บางแง่มุมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นจะมีผู้ศึกษาไว้บ้าง แต่มักเป็นการศึกษาในช่วงเวลาที่ยาวนาน เช่น 600 ปี หรือ 100 ปี เช่น งานของโยเนโอะ อิชิอิ และโทชิฮารุ โยชิกาวะ (2542) และพัชรี สีโรรส (บรรณาธิการ) (2544) สำหรับงานที่เจาะลึกในสมัยอยุธยา ได้แก่ บทความของถนอม อานามวัฒน์ (2542) และพงศ์ธิดา เกษมสิน (2528) เป็นต้น

สำหรับผู้เขียนเห็นว่าความสำคัญของบทความนี้ นอกเหนือจากการชี้ให้เห็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในอดีตในรอบ 600 ปี ที่ผ่านมานี้ ยังเป็นบทเรียนและแง่คิดที่เป็นประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นนโยบายของชนชั้นผู้นำไทยในอดีตที่ดำเนินนโยบายต่อชาวญี่ปุ่นในสมัยอยุธยาอย่างไร เกิดผลกระทบอะไรบ้าง และใครบ้างที่ได้รับผลประโยชน์จากความสัมพันธ์ระหว่างสองอาณาจักรนี้

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนั้นมีมายาวนานประมาณ 600 ปี ราว พ.ศ.1931 (ค.ศ.1388) มีเรือสำเภาจากอยุธยาเดินทางไปแวะที่หมู่เกาะริวกิว (Ryukyu) หรือโอกินาวา (Okinawa) ในปัจจุบัน (อิชิอิ และโยชิกาวะ, 2542, หน้า 9) การติดต่อระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนั้นมีหลักฐานอยู่ในเอกสารการค้า ชื่อ “เรคิโดโฮอัน” (Rekidai Hoan) ซึ่งเป็นเอกสารของฝ่ายญี่ปุ่นที่บรรยายถึงความสัมพันธ์ระหว่างริวกิวกับจีน เกาหลี และเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อิชิอิและโยชิกาวะ, 2542, หน้า 8) ซึ่งฝ่ายริวกิวได้ส่งสำเภามายังเอเชียอาคเนย์ และจำนวนกว่าหนึ่งในสามของสำเภาทั้งหมด ได้เข้ามาค้าขายกับสยาม (ศิริเพ็ญ วรปัสสุ, 2553, หน้า 1) ซึ่งมีบันทึกว่าเรือจากริวกิวเดินทางมาค้าขายที่สยาม 61 เที่ยว และปัตตานี 10 เที่ยว เป็นต้น

ความสำคัญทางการค้าระหว่างอยุธยากับริวกิว ที่มีมากกว่า 200 ปี (Piyada Cholawarn, 2004, p.57) โดยมีข้อสังเกตว่า **ประการแรก** เป็นการค้าที่ยึดแบบอย่างของการค้าในระบบบรรณาการแบบจีน **ประการที่สอง** พบว่าริวกิวได้แสดงตนเป็นพ่อค้าคนกลางอย่างชัดเจน กล่าวคือ สินค้าจากอยุธยาที่นำไปขายที่ริวกิว ก็ถูกส่งต่อไปขายยังจีน เช่น ไม้ฝาง และพริกไทย เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล (2560, หน้า 31) ยังสันนิษฐานว่า ราชสำนักอยุธยามีการค้ากับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นแหล่งทองแดงขนาดใหญ่ โดยผ่านทางเกาะริวกิว ตั้งแต่ราว ค.ศ.1900 ลงมา ซึ่งทองแดงจากญี่ปุ่นน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพระพุทธรูปศรีสรรเพชญ์ด้วย **ประการที่สาม** ทำให้เห็นบทบาทที่สำคัญของชาวจีนโพ้นทะเลที่ช่วยเหลือกษัตริย์อยุธยา เขียนพระราชสาส์นถึงกษัตริย์ริวกิวเป็นภาษาจีน และประการสุดท้ายพบข้อเท็จจริงว่าในการติดต่อการค้าระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรอื่น ๆ เป็นการค้าแบบผูกขาด คือ อยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์และขุนนางตำแหน่งพระคลัง นอกจากนี้ยังมีสินค้าต้องห้ามบางชนิดอีกด้วย (อิชิอิและโยชิกาวะ, 2542, หน้า 2)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเชิงสำรวจข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น โดยมีประเด็นคำถาม คือ **ประการแรก** ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นที่ปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนตั้งแต่เมื่อใด หรือยุคสมัยใดของไทยและญี่ปุ่น **ประการที่สอง** ความสัมพันธ์ดังกล่าวถึง

จุดสูงสุดสมัยใด และความสัมพันธ์นี้ยุติลงเมื่อใดหรือสมัยใด เพราะสาเหตุจากอะไร **ประการสุดท้าย** ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น มีจุดเน้นด้านใด วิธีการศึกษาโดยใช้เอกสาร (documentary study) และนำเสนอโดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ (chronological order) ซึ่งเป็นการมองแบบแนวนราบ (horizontal view) โดยมีช่วงเวลาเริ่มต้นจาก พ.ศ.2149 ที่อยุธยากับญี่ปุ่นมีการติดต่อทางการทูตอย่างเป็นทางการครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และสิ้นสุดใน พ.ศ.2310 อันเป็นปีที่อยุธยาล่มสลาย

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นสมัยสุโขทัย

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนั้น ทางฝ่ายอยุธยาไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าเริ่มต้นขึ้นในสมัยใด แต่หลักฐานทางฝ่ายญี่ปุ่นกล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับญี่ปุ่น มีมาตั้งแต่ก่อนการสร้างกรุงสุโขทัย แต่การติดต่อเป็นไปในลักษณะที่พ่อค้าจีนหรือเกาหลีเป็นคนกลาง และยังปรากฏหลักฐานอีกว่าใน พ.ศ.1404 (ค.ศ.861) เจ้าชายญี่ปุ่นองค์หนึ่งได้เสด็จไปจีนและอินเดีย ซึ่งตามหลักฐานของจีนกล่าวว่า เจ้าชายองค์นี้สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.1409 (ค.ศ.866) ที่แคว้นละโว้ หรือลพบุรีเก่า (Nishioka, 1973, p.3 ; ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 2)

นอกจากนี้เอกสารทางฝ่ายญี่ปุ่นยังกล่าวอีกว่า ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งได้ส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนนั้น ก็ได้มีเรือของไทยแวะเยี่ยมเมืองท่าของญี่ปุ่นบ้างแล้ว (Nichino Junjiro, 1972, p.2 อ้างถึงใน ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 2) นอกจากนี้ยังพบว่า สินค้าออกที่สำคัญของสุโขทัย คือ เครื่องขามสังคโลก พวกเรือโจรสลัดญี่ปุ่นก็ได้นำเข้าไปในญี่ปุ่น และได้เป็นที่นิยมรู้จักกันดีทั่วไป (Gunji Kiichi, 1934, pp.906-921, อ้างถึงใน ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 2)

ซึ่งเครื่องขามสังคโลกเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ชาวญี่ปุ่นชั้นสูง โดยประกอบพิธีชงน้ำชา ญี่ปุ่นเรียกเครื่องถ้วยขามนี้ว่า “ซังโคะโระคุ-ยาคิ” (Sunkoroku-yaki) นอกจากเครื่องขามสังคโลกแล้วยังมีสินค้าที่ไทยส่งไปญี่ปุ่นอีก เช่น หนังกวัง ไม้จันทน์ น้ำตาล ช้าง ม้า และนกยูง (Nishioka, 1973, p.5)

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเน้นที่การค้ามากกว่าด้านอื่น เพราะสินค้าจากอยุธยาคงเป็นที่นิยมของชาวญี่ปุ่น จนสืบเนื่องมาถึงสมัยอยุธยา แต่มีข้อสังเกตว่า การค้าระหว่างสองอาณาจักรเป็นการค้าที่ผ่านคนกลางคือ ชาวจีน และชาวดัตช์ (ฮอลันดา) มากกว่าการค้าต่อกันโดยตรง และอีกประการหนึ่ง คำว่า ญี่ปุ่นน่าจะหมายถึงอาณาจักรริวกิวที่ยังเป็นอิสระ ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรญี่ปุ่น ซึ่งมีมูลเหตุของการติดต่อกับชาวยุโรป น่าจะเกิดจากการที่อาณาจักรริวกิวและสุโขทัย (จนมาถึงสมัยอยุธยา) มีความสัมพันธ์กับจีนในระบบการค้าแบบบรรณาการ (Tributary Trade) นั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าจากเอกสารเรคโคไดฮอนได้ระบุถึงการค้าขายระหว่างพ่อค้าชาวริวกิวกับสยามสมัยอยุธยาในช่วงปี พ.ศ.1968 (ค.ศ.1425) และมีการติดต่อกับชาวยุโรปจนถึงช่วงปี พ.ศ.2119 (ค.ศ.1570) ต่อมาได้ยุติการค้ากัน เนื่องจากมีคู่แข่งทางการค้าของริวกิวที่เพิ่มขึ้น เช่น พ่อค้าชาวจีน และพ่อค้า

ชาวตะวันตก เช่น ฮอลันดา โปรตุเกส (อิซึอิและโยชิภาวะ, 2542, หน้า 28) แต่กระนั้นก็ตามการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นยังคงมีเรื่อยมา เช่น มีเรือสำเภาญี่ปุ่นแวะมาค้าขายกับหัวเมืองชายทะเลฝั่งแหลมมลายูเสมอ แต่เรือญี่ปุ่นเหล่านั้นมีลักษณะเป็นโจรสลัดมากกว่าเป็นพ่อค้าธรรมดา เมื่อมีโอกาสก็ทำการปล้นและโจมตีบรรดาเรือสินค้าที่เดินทางระหว่างอินเดียกับจีนและญี่ปุ่น (สมชัย อนุমানราชธน, 2509, หน้า 49 ; ถนอม อานามวัฒน์, 2542, หน้า 54)

1.ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นยุคแรกเริ่ม

สำหรับหลักฐานเอกสารที่เป็นรูปธรรมและชัดเจนที่สุดที่บันทึกการติดต่อระหว่างอยุธยาและอาณาจักรริวกิว คือ เรคิดไโฮอัน (Rekidai Hoan) (Piyada Chonlaworn, 2004, p.44) ซึ่งกล่าวไว้ว่าระหว่าง พ.ศ.1968-2113 (ค.ศ.1365-1570) อาณาจักรริวกิวได้ส่งสำเภามายังเอเชียอาคเนย์ และจำนวนกว่าหนึ่งในสามของสำเภาที่ส่งมาทั้งหมดได้เข้ามาค้าขายกับอยุธยา และเรือสำเภาจากริวกิวมาอยุธยาเป็นครั้งสุดท้ายใน พ.ศ.2113 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคนอื่น ๆ, 2550, หน้า 2) หลังจากนั้นการติดต่อค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นจึงเป็นการติดต่อโดยตรงระหว่างอาณาจักรกับอาณาจักร

เอกสารสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางการค้าอีกฉบับ คือ ใบเบิกร่องประทับตราแดง ซึ่งเป็นเอกสารอนุญาตในการค้ากับต่างชาติ และเป็นการบันทึกเรื่องของเรือสำเภาที่เดินทางไปต่างประเทศของญี่ปุ่น การออกใบเบิกร่องเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2147 กระทั่ง พ.ศ.2179 (กุลชลี กลิ่นกรอง, 2539, หน้า 17) ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นเวลา 32 ปี ตรงกับเซอิจิ อิวาโอะ (Seichi Iwao) นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นท่านหนึ่งระบุว่า นับตั้งแต่ พ.ศ.2147 (ค.ศ.1604) อันเป็นปีที่มีการออกใบเบิกร่องให้แก่เรือสำเภาที่จะเดินทางมายังอยุธยา จนถึงปี พ.ศ.2179 (ค.ศ.1636) อันเป็นปีที่รัฐบาลโชกุน โทกูงาวะ สั่งห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศ ซึ่งจะไม่มีการออกใบเบิกร่องให้เรือสำเภาญี่ปุ่นเดินทางมายังอยุธยาอีกเลย (อิซึอิและโทชิฮารุ, 2542, หน้า 39)

สาเหตุที่ต้องมีการออก “ใบเบิกร่องประทับตราแดง” ก็เพราะว่าเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีโจรสลัดญี่ปุ่นที่เรียกว่า “วาโก” คอยปล้นเรือสำเภาอยู่ในน่านน้ำของเอเชียและขยายขอบเขตกว้างไปถึงน่านน้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ฟิลิปปินส์และเขมร เป็นต้น และอาจจะเลยมายังอ่าวสยามด้วย ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ.2149 (ค.ศ.1606) สุลต่านแห่งแคว้นปัตตานี ซึ่งเป็นอาณาจักรอิสลามทางตอนใต้ของอาณาจักรอยุธยาได้มีพระราชสาส์นถึงโชกุนเอียสึ โทกูงาวะ ร้องเรียนเรื่องภัยคุกคามของโจรสลัดวาโกดังกล่าว และสอดคล้องกับเหตุการณ์ชาวอังกฤษคนหนึ่งเสียชีวิตจากการสู้รบกับโจรสลัดญี่ปุ่นในปี พ.ศ.2148 (ค.ศ.1605) (อิซึอิและโทชิฮารุ, 2542, หน้า 38 ; ขจร สุขพานิช, 2521, หน้า 82)

ใบเบิกร่องประทับตราแดงนี้ ภาษาญี่ปุ่นเรียก “โกะชูอินโจ” (Goshu-in-jo) ออกให้สำเภาญี่ปุ่นที่เดินทางค้าขายกับอยุธยา ในประเด็นนี้ ทวี ธีระวงศ์เสรี (2524, หน้า 3) ได้ระบุว่า ญี่ปุ่นไม่ได้เพียงแค่ติดต่อค้าขายกับอยุธยาเพียงแห่งเดียว แต่ยังติดต่อค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราช (Ligor) และอาณาจักร

ปัตตานี (Pattani) อีกด้วย (Pensri Duke, 1985, p.120) และสอดคล้องกับการที่สุลต่านแห่งปัตตานี มีพระราชสาส์นไปถึงโชกุนอียะสุ โทกุกาวา เพื่อร้องเรียนเรื่องโจรสลัดญี่ปุ่นนั่นเอง จึงสันนิษฐานว่า สำเภญี่ปุ่นที่จะเดินทางมาค้าขายกับสองเมืองดังกล่าว ก็น่าจะได้รับ “ใบเบิกรื่องประทับตราแดง” นี้ เริ่มปรากฏขึ้นในสมัยโชกุน อียะสุ โทกุกาวะ

ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ.2147 โดเมียว หรือ เจ้าผู้ครองแคว้นอาริมะ (Arima) ได้ขอให้โชกุนอียะสุ โทกุกาวะ ออกใบเบิกรื่องประทับตราแดง ให้แก่พ่อค้าชาวญี่ปุ่นที่มาตั้งภูมิลำเนาค้าขายในอยุธยา 3 ฉบับ และโดเมียวแห่งแคว้นซัตซุมะ (Satsuma) ได้ขออีก 1 ฉบับ และได้มีการออกใบเบิกรื่องให้แก่เรือสินค้า ที่จะเดินทางมาค้าขายในอยุธยาเพิ่มมากขึ้น โดยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2147-2158 ได้ออกใบเบิกรื่องไปเป็น จำนวน 30 ฉบับ ดังเช่นได้ออกให้แก่ โยอุเอมอน (Youemon) แห่งเมืองฮิเซน (Hizen) เมื่อ พ.ศ.2147 ได้ออกให้แก่ คูจา เคียว ซาเอมอน (Kuja Kyo Saemon) ซึ่งได้เดินทางมาค้าขายกับอยุธยาหลายครั้ง คือ พ.ศ.2149, 2152, 2153 และ 2157 เป็นต้น (ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 3)

ใบเบิกรื่องเหล่านี้ มีความเพียงสั้น ๆ ว่า “เรือลำนี้จะออกจากญี่ปุ่นไปสยาม” มีวันเดือนปีที่ ออกใบเบิกรื่องและชื่อผู้รับใบรับรองและมีทะเบียนบันทึกข้อความไว้ทุกฉบับ ส่วนเรือสินค้าที่ได้รับ ใบเบิกรื่องนี้เรียกว่า “โกชูเอ็นเซ็น” (Go Shuensen) และเมื่อเรือสินค้าเหล่านี้เมื่อเดินทางกลับไปถึงญี่ปุ่น แล้ว จะต้องนำใบเบิกรื่องส่งคืนด้วย ซึ่งใบเบิกรื่องเหล่านี้ยังเก็บรักษาไว้ที่กองบรรณสารของกระทรวง การทหารเรือ (Ministry of Marine) ของญี่ปุ่น พบว่า มีถึง 53 ฉบับ (แต่เซอิจิ อิวาโอะ ระบุว่า มีเรือสำเภ จำนวน 56 ลำ) ใบเบิกรื่องประทับตราแดงดังกล่าว นับว่ามีจำนวนมาก เมื่อเทียบกับเรือสินค้าที่เดินทางไป ค้าขายกับดินแดนอื่น ๆ (ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 3 ; ซาเดา, 2524, หน้า 1)

เอกสารฝ่ายญี่ปุ่น ระบุว่า ใน พ.ศ.2106 สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีเรือสำเภจากสยามหลาย ลำไปญี่ปุ่น สินค้าที่ญี่ปุ่นต้องการจากอยุธยามากในเวลานั้น คือ เหล็กกล้า เพราะเหล็กกล้าของญี่ปุ่นไม่ เหมาะแก่การทำปืน การค้าระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่นยังคงมีต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา กล่าวคือ ใน พ.ศ.2119 (ค.ศ.1576) พระองค์ทรงส่งเรือหลายลำไปญี่ปุ่น เรือเหล่านั้นได้นำสินค้าจากญี่ปุ่น กลับมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเครื่องชุดหมวกยอดและเกราะถวายแก่กษัตริย์อยุธยา (Nishioka, 1973, p.7) เหล็กของญี่ปุ่น (ริวกิว) ไม่เหมาะสำหรับทำปืนแต่สามารถทำเกราะได้

ส่วนหลักฐานของฝ่ายอยุธยาที่เป็นเอกสารยืนยันเกี่ยวกับการมีอยู่ของชาวญี่ปุ่นในอยุธยา ปรากฏใน ความตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ตอนหนึ่งที่ระบุว่าในปี พ.ศ.2133 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียงหนึ่งปี พระเจ้ากรุงหงสาวดี (นันทบุเรง-ผู้เขียน) ได้สั่งให้พระมหาอุปราชและเจ้าเมืองเชียงใหม่มยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวร มหาราชได้ยกกองทัพไปปะทะกับกองทัพพม่าที่เมืองกาญจนบุรี พงศาวดารได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า “พระเสนาธิมุขีช้างพลายเพื่อปราบไตร ถึงพลอาสาญี่ปุ่นห้าร้อย (สมเด็จพระพนรัตน์, 2558, หน้า 193)

โดยมีข้อสังเกตว่า ยศพระเสนาภิมุขและออกญาเสนาภิมุขน่าจะเป็นยศที่ตั้งสำหรับชาวญี่ปุ่นที่รับราชการในอยุธยาเท่านั้น

จากความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พบว่า กองทหารอาสาญี่ปุ่นที่เริ่มปรากฏบทบาทในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช น่าจะถือได้ว่า เป็นกลุ่มที่มีบทบาทค่อนข้างเด่น เพราะไม่เพียงเป็นชาวต่างชาติที่มีความสามารถในการรบเท่านั้น หากแต่ยังมีความสำคัญทางการค้าด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มชาวญี่ปุ่นที่อพยพมายังอยุธยาประกอบไปด้วยพวกโรนิน หรือพวกนักรบที่สูญเสียเจ้านายในสงครามเซกิกาฮาระ และจากการสู้รบที่ปราสาทโอซากา และพวกตัวแทนการค้าของร้านในเมืองนางาซากิ (อิชิอิ และโทชิฮารุ, 2542, หน้า 42-43) ความสำคัญของการค้าประเภทของป่าระหว่างอยุธยา และญี่ปุ่น ที่เริ่มสำคัญขึ้น ตั้งแต่ปี ค.ศ.1604 (พ.ศ.2147) นับจากปีที่มีการออกใบเบิกรองให้แก่สำเภาที่จะเดินทางมายังอยุธยา เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นและกองอาสาญี่ปุ่นมีความโดดเด่นเหนือกว่าชาวต่างชาติกลุ่มอื่นในเวลานั้น จนกระทั่งถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แสดงว่าก่อนหน้านี้จะมีกองอาสาญี่ปุ่น ต้องมีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในอยุธยามาก่อนหน้านี้แล้ว

ในเรื่องของการค้าพบว่า พ่อค้าชาวญี่ปุ่นมักเข้ามาค้าขายในอยุธยาและที่ปัตตานีในระยะแรก แต่ปรากฏว่าการค้าของญี่ปุ่นไม่อาจแข่งขันกับโปรตุเกสและฮอลันดาได้ เนื่องจากญี่ปุ่นไม่ค่อยมีสินค้าที่ไทยต้องการมากนัก และกิจการค้าของญี่ปุ่นก็ไม่น่าเป็นล่ำเป็นสัน หรือเปิดกิจการใหญ่โตจนเข้มแข็งพอที่จะแข่งขันกับพ่อค้าชาวตะวันตกได้ (ถนอม อานามวัฒน์, 2542, หน้า 54) แต่อย่างไรก็ตาม การค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นยังคงมีอย่างต่อเนื่อง จนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) ได้มีการอพยพของชาวญี่ปุ่นจำนวนมากเข้ามาในอยุธยา (Smith, 1974, p.227) และบทบาทที่สำคัญของชาวญี่ปุ่นเหล่านี้ก็คือ การอาสาเข้ามารับราชการทหารในราชสำนักอยุธยานั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการมีหลักฐานแน่ชัดในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2148-2152) โดยหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 ได้กล่าวว่า “ทางพระราชไมตรีระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเริ่มขึ้น เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2149 (ค.ศ.1606) แต่ความเป็นจริงญี่ปุ่นกับอยุธยาได้เคยเป็นสัมพันธมิตรติดต่อกันมาก่อนหน้านั้นแล้ว (ชาเตา, 2524, หน้า 1) กล่าวอย่างสรุปคือ มีการแลกเปลี่ยนพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการต่อกัน คือ ในวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2149 โยคุนอิเอยาสึ (Ieyasu Tokugawa) ซึ่งเป็นโยคุนคนแรกในยุคนั้น มีประสงค์ที่จะผูกไมตรีกับอยุธยา ได้ส่งอักษรสาส์นมาขอเป็นไมตรีและทูลขอปืนใหญ่และไม้หอมจากไทย สมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีพระราชสาส์นตอบและส่งสิ่งของตามที่โยคุนอิเอยาสึต้องการไปญี่ปุ่นใน พ.ศ.2153 (ชาเตา, 2524, หน้า 9) และที่สำคัญ คือ โยคุนอิเอยาสึได้ประกาศอนุญาตให้เรือสำเภายุทธมาทำการค้าขายยังญี่ปุ่นโดยเสรี และให้คำมั่นสัญญาว่าจะอำนวยความสะดวกทุกอย่างในการค้าแก่สำเภายุทธอีกด้วย (ชาเตา, 2524, หน้า 5) ดังจะเห็นได้ว่า เรือสำเภาของอยุธยาเริ่มเข้าไปค้าขายกับญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2155 หลังจากนั้นมาอยุธยาที่ส่งทูตไปญี่ปุ่นหลายครั้ง และคณะทูตได้เข้าเฝ้าโยคุนทุกครั้ง นับตั้งแต่นั้นมาอยุธยา

กับญี่ปุ่นก็มีสัมพันธไมตรีกันอย่างสนิทสนม (ซาเตา, 2524, หน้า 3) ในช่วงสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงอนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นสามารถตั้งบ้านเรือนได้อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และทางราชสำนักอยุธยา ได้เจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นอยู่เสมอ (ณัฐสุตา ศิริเพชร, 2556, หน้า 24)

อย่างไรก็ตาม เซอร์เออเนสต์ ซาเตา ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ญี่ปุ่นมักถือว่าตนมีฐานะสูงกว่าอยุธยา เพราะสังเกตได้จากสาส์นที่ญี่ปุ่นตอบพระราชสาส์นของกษัตริย์อยุธยา ภายหลังสมัยโชกุนอียเอยาสุนั้น ไม่ปรากฏว่าโชกุนเคยใช้คำนำหน้ากษัตริย์ไทยว่า Highness เลย แต่มักจะใช้คำว่า Your Honor หรือ Your worship เท่านั้น ส่วนญี่ปุ่นก็ชอบให้ฝ่ายอยุธยาเรียกว่า “คิงออฟเจแปน” (King of Japan) (ซาเตา, 2524, หน้า 4) ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะญี่ปุ่นคงถือธรรมเนียมการทูตบรรณาการตามแบบอย่างของจีนที่มองตนเองว่ามีความเจริญรุ่งเรือง ยิ่งใหญ่กว่าอาณาจักรอื่นไม่มีใครเสมอเหมือนได้

สมเด็จพระเอกาทศรถทรงส่งทูตไปญี่ปุ่นอีก 2 ครั้ง คือ ใน พ.ศ.2155 (ค.ศ.1612) และ พ.ศ.2159 (ค.ศ.1616) (Nishioka, 1973, p.15) จากข้อมูลสันนิษฐานได้ว่าการที่ญี่ปุ่นหันมาให้ความสนิทสนมกับอยุธยา จนถึงขั้นมีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันนับแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมานั้น น่าจะเป็นเพราะญี่ปุ่นต้องการให้อยุธยาช่วยคุ้มครองความปลอดภัยให้แก่พ่อค้าชาวญี่ปุ่นและให้ความสะดวกทางการค้าแก่ญี่ปุ่น เพราะใน พ.ศ.2149 (ค.ศ.1606) เกิดเหตุการณ์กระทบกระทั่งระหว่างกลุ่มพ่อค้าญี่ปุ่นกับพ่อค้าฮอลันดา ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทอย่างรุนแรง กล่าวคือ พ่อค้าญี่ปุ่นบุกเข้าไปยังโกดังเก็บสินค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดา และได้เผาโรงเก็บสินค้านี้ลงแล้ว ซึ่งกรณีนี้เจ้าเมืองปัตตานีไม่สามารถควบคุมเหตุการณ์ได้ ขณะเดียวกันผลประโยชน์ทางการค้า ยังเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พ่อค้าญี่ปุ่นและพ่อค้าฮอลันดายังคงค้าขายในเมืองปัตตานีต่อไปอีกหลายปี (อิบรอฮิม ชุกรี, 2525, หน้า 24)

การที่ชาวญี่ปุ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในอยุธยาและเมืองอื่น ๆ เพิ่มขึ้นนั้น อาจจะมีสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก หลังจากยุทธการเซกิกฮาระ (Sekigahara) พ.ศ.2143 (ค.ศ.1600) ที่ชัยชนะเป็นของโชกุน อียเอยาสุ โทกุกาวะ บรรดานักรบที่เจ้านายเสียชีวิต กลายเป็นนักรบไร้สังกัด (โรนิน) ต่างพากันหลบหนีออกจากญี่ปุ่นมายังอยุธยาและเมืองอื่น ๆ เช่น เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และปัตตานี ประการที่สอง เกิดจากการที่ญี่ปุ่นมีนโยบายต่อต้านศาสนาคริสต์ เพราะเกรงว่าจะถูกคุกคามจากตะวันตกผ่านทางคริสต์ศาสนา จึงปิดประเทศ ทำให้ชาวญี่ปุ่นที่นับถือศาสนาคริสต์ต้องหนีออกจากญี่ปุ่นมายังดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอยุธยาด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของนักวิชาการประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งที่ระบุว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 17 (พุทธศตวรรษที่ 22) ภายหลังจากที่โชกุน อียเอยาสุ โทกุกาวะ ได้รับชัยชนะในสงครามเซกิกฮาระ เมื่อ ค.ศ.1600 ผู้นำญี่ปุ่นยังมีนโยบายสนับสนุนการค้ากับต่างชาติ พร้อมทั้งเปิดร่องประทับตราแดงให้แก่เรือสำเภาที่จะเดินทางไปค้าขายกับจีน และดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ตรงกับปลายสมัยสมเด็จพระนเรศวร จนถึงต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) เป็นจำนวน 195 ลำ ซึ่งในจำนวนนี้ได้ออกให้แก่เรือสำเภาญี่ปุ่นที่เดินทางมายังอยุธยา 36 ใบ ต่อมาในระหว่างปี ค.ศ.1617 จนกระทั่งถึงปี ค.ศ.1635 ซึ่งเป็นปีที่ผู้ปกครองญี่ปุ่นสั่งห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทาง

เข้า-ออก นอกประเทศ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ยังคงมีสำเภาญี่ปุ่นเดินทางมาอยุธยา 56 ลำ ซึ่งเป็นจำนวนมากกว่าสำเภาญี่ปุ่นที่เดินทางไปยังเมืองอื่น ๆ (พลับพลึง คงชนะ, 2536, หน้า 53-54)

การค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ สินค้าที่อยุธยาส่งไปขายญี่ปุ่น ได้แก่ หนังสัตว์ เขาสัตว์ เครื่องสังคโลก ข้าว ไหมดิบ ไม้แดง งาช้าง เป็นต้น แต่สินค้าที่เป็นที่นิยมมากคือ หนังสัตว์ และไม้แดง ส่วนสินค้าที่นำมาขายในอยุธยา เช่น ทองคำ ทองแดง ฉากญี่ปุ่น ใบชา ภาชนะ ทำด้วยไม้ เงิน และทองแดง ผ้าชนิดต่าง ๆ เช่น ผ้าแพร หนังกៃ ผ้าแพรท่วน ผ้าแพรดอก ผ้าลูกไม้ เป็นต้น ซึ่งปรากฏว่าการค้าในสมัยนี้อยุธยาอยู่ในฐานะได้เปรียบดุลการค้าตลอดมา (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 93)

2. ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในยุคเฟื่องฟู

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2154-2171) ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น เจริญถึงขีดสุดในสมัยนี้ ดังจะเห็นได้จากการที่อยุธยาไปเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น ถึง 4 ครั้ง คือ พ.ศ.2159 (ค.ศ.1616) พ.ศ.2164 (ค.ศ.1621) พ.ศ.2166 (ค.ศ.1623) และ พ.ศ.2168 (ค.ศ. 1625) (ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 13-15 ; สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2528, หน้า 57) มีผลทำให้การค้าขายกับญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้าไปด้วย มีรายงานว่เรือสินค้าของญี่ปุ่นเข้ามาเทียบท่ากรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก (เขียน ธีรวิทย์, 2517, หน้า 129) ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์นี้คือ ยามาดา นากามาสะ (Yamada Nagamasa) ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สุดท้ายเป็น “ออกญาเสนาภิมุข” ยามาดาได้ช่วยสนับสนุนให้สัมพันธไมตรีระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นแน่นแฟ้นมากขึ้น และยังมีหลักฐานว่าเป็นผู้เสนอแนะให้ส่งทูตไทยไปเมืองเอโดะ (โตเกียว) ด้วย

ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้มีการส่งทูตอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรีกับโชกุนมินาโมโตะ อิเดตาดะของญี่ปุ่นหลายครั้ง ดังเช่นใน พ.ศ.2164 (ค.ศ.1621) โดยในพระราชสาส์นมีความตอนหนึ่งว่า (สมจัย อนุমানราชธน, 2509, หน้า 54-55 ; ชาเตา, 2524, หน้า 14)

“เรือพวกญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายถึงกรุงสยามเสมอมาหลายปีแล้ว เราได้เอารัฐะทำนุบำรุงพวกญี่ปุ่นโดยมีเมตตาเสียยิ่งกว่าประชาชนชาวเมืองของเราเองก็ว่าได้ เราได้กำชับสั่งเจ้าหน้าที ให้เอาเป็นธุระช่วยเหลือเกื้อกูลชาวญี่ปุ่นที่มาค้าขายให้ได้ค้าขายโดยสะดวก และได้ตั้งให้ขุนไชยสุระเป็นนายอำเภอมีหน้าที่ ตรวจตราดูแลชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งพำนักอาศัย ทั้งที่มาใหม่และเก่าให้ได้รับความเกื้อหนุนในการค้าขายโดยเสมอหน้ากัน จะได้เป็นการจูงใจให้ชาวญี่ปุ่นเข้ามาตั้งการค้าขายยังพระนครมากยิ่งขึ้น”

มีข้อสังเกตว่า พระราชสาส์นของกษัตริย์อยุธยาถึงโชกุนญี่ปุ่นมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “พระเจ้ากรุงญี่ปุ่น” เสมอ ซึ่งน่าจะเกิดจากความเข้าใจผิดในเรื่องตำแหน่งหน้าที่ กล่าวคือ ตั้งแต่ยุคสมัยโชกุนโตกุกาวะ เป็นต้นมา สมเด็จพระจักรพรรดิแทบไม่มีบทบาทใด ๆ เลย และทรงประทับอยู่ที่เมืองเกียวโต (เมืองหลวงเก่า) บรรดาชาติต่าง ๆ ที่มาติดต่อกับญี่ปุ่น รวมทั้งอยุธยาด้วย เข้าใจว่าโชกุนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินญี่ปุ่น

ด้วยพระราชไมตรีอันดีที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีต่อญี่ปุ่น ทำให้สมัยนี้ชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ในอยุธยาเป็นจำนวนประมาณ 1,000-1,500 คน และเชื่อว่า มีทหารอาสาชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนถึง 800 คน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, หน้า 60) แม้จะมีชาวญี่ปุ่นบางพวกได้ก่อเหตุรุนแรงขึ้นในตอนต้นรัชกาล เรื่องการแทรกแซงการเมืองภายใน กรณีการประหารชีวิตออกญากรมนายไวย ก็ตาม แต่เหตุการณ์นี้จึงไม่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นแต่ประการใด (อนงคณา มานิตพิสิฐกุล, 2545, หน้า 72) และความสัมพันธ์ยังคงใกล้ชิดต่อไป เช่น ใน พ.ศ.2159 (ค.ศ.1616) อยุธยาส่งขุนวิจิตรสุนทร และขุนวิรัตน์สุนทร เป็นหัวหน้าคณะทูตไปญี่ปุ่น ใน พ.ศ.2164 (ค.ศ.1621) ส่งขุนพิชิตสมบัติ (พิชิตสมบัติ) และขุนประเสริฐ เป็นคณะทูต พ.ศ.2168 (ค.ศ.1623) คณะทูตชุดที่ 3 มีหลวงทองสมุทร และขุนสวัสด์ เป็นหัวหน้าคณะและใน พ.ศ.2168 (ค.ศ.1625) อยุธยาส่งขุนรักษาสีทิจผลและวาทีวันจงอาจ (ล่าม) ซึ่งโชกุนได้ตอบรับเป็นอย่างดี (ทวิ ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 15 ; ชาเตา, 2524, หน้า 16)

ประเด็นสำคัญในข้อตกลงทางการทูตในสมัยนี้ คือ ใน พ.ศ.2166 (ค.ศ.1623) ทางอยุธยาได้ขอร้องโชกุนมินาโมโตะ ฮิเดตาเด เตือนและห้ามพ่อค้าชาวญี่ปุ่นไม่ให้ช่วยเหลือกัมพูชารบกับอยุธยา รวมถึงไม่ให้ชาวญี่ปุ่นเข้าไปในกัมพูชาด้วย (อื่อโอกะ 2544, หน้า 87) เพราะเกรงว่าจะทำให้อยุธยากับญี่ปุ่นต้องบาดหมางกัน ถ้าหากชาวญี่ปุ่นเกิดล้มตายขึ้น ซึ่งโชกุนฮิเดตาเดมีสาส์นตอบมาว่า ชาวญี่ปุ่นเป็นพ่อค้าไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องภายในของกัมพูชา ถ้าหากมีชาวญี่ปุ่นช่วยกัมพูชารบกับอยุธยา ก็ให้อยุธยาจัดการตามที่เห็นสมควร โดยไม่ต้องเกรงใจญี่ปุ่น (ชาเตา, 2524, หน้า 18-20)

สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ทางการทูตอันดีต่อกันระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมกับโชกุนมินาโมโตะ ฮิเดตาเดนี้ เป็นช่วงเวลาของความรุ่งโรจน์เฟื่องฟูที่สุดในประวัติความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา ซึ่งพาน ฟลิต หรือวัน วลิต (Jeremias Von Vliet) ชาวฮอลันดาระบุว่าญี่ปุ่นซื้อหนังงาช้างจากอยุธยาปีหนึ่งแสนกว่าผืน นอกจากนี้ยังซื้อดีบุก ไม้เบญจพรรณ ไม้สัก ไม้กระดาน น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว ตะกั่ว และสินค้าอื่น ๆ อีกมาก (กรมศิลปากร, 2548, หน้า 144 ; เพ็ญศรี กาญจนโนมัย, 2527, หน้า 89) ซึ่งการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น นอกจากจะเป็นการค้าโดยตรงแล้ว ยังมีฮอลันดาเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อสินค้าจากอยุธยาและญี่ปุ่น (วรารักษ์ ทินานนท์, 2522, หน้า 17)

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จสวรรคตใน พ.ศ.2171 แล้วก็ตาม แต่ในรัชสมัยต่อมา คือ รัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช (พ.ศ.2171-2172) ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2172 (ค.ศ.1629) อยุธยาได้ส่ง

คณะทูตเดินทางไปเจริญพระราชไมตรีที่ญี่ปุ่น โดยมีหลวงสกลเดชะ ขุนสวัสดิ์ และขุนโยธามาตย์ เป็นหัวหน้าคณะทูต เพื่อแจ้งการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ซึ่งญี่ปุ่นก็ให้คำมั่นว่าจะรักษาสัมพันธไมตรีให้ต่อเนื่องเช่นเดิมตลอดไป (ชาเตา, 2524, หน้า 31)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในยุคแห่งความพยายามฟื้นฟูไมตรี

ในรัชสมัยต่อมาคือ รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172-2199) เป็นยุคที่ความสัมพันธ์เริ่มเสื่อมลง เพราะชาวญี่ปุ่นไม่ให้การยอมรับพระเจ้าปราสาททอง ที่ขึ้นครองราชย์ด้วยการกำจัดกษัตริย์องค์ก่อน และยังกำจัดชาวญี่ปุ่นบางคน เช่น ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา) ด้วย (ถนอม อานามวัฒน์, 2542, หน้า 63)

สันนิษฐานว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงกระทำการกวาดล้างชาวญี่ปุ่น ตั้งแต่ พ.ศ. 2173 (ค.ศ. 1630) ถึง พ.ศ. 2175 (ค.ศ. 1632) พวกญี่ปุ่นได้หลบหนีไปเขมรและพยายามชักชวนเขมรให้มาทำสงครามกับอยุธยา อยุธยาจึงเปลี่ยนนโยบายโดยพยายามผูกมิตรกับฮอลันดา เพื่อจะให้ช่วยเหลือในเวลาสงคราม ในขณะเดียวกันก็พยายามขับไล่ชาวญี่ปุ่นอีกใน พ.ศ. 2175 (ค.ศ. 1632) ซึ่งในจดหมายเหตุของวัน วลิต กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงรับสั่งให้จุดไฟเผาหมู่บ้านญี่ปุ่น (กรมศิลปากร, 2548, หน้า 325) ส่วน ออกญาเสนาภิมุข หรือยามาดา ศัตรูทางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้นก็ถึงแก่กรรมลงที่เมืองนครศรีธรรมราช (พลับพลึง คงชนะ, 2551, หน้า 10) และการกวาดล้างขับไล่ชาวญี่ปุ่นในอยุธยาครั้งใหญ่ ใน พ.ศ. 2173 ทำให้หมู่บ้านญี่ปุ่นถูกเผาทำลายจนหมดสิ้น ก่อนที่จะมีการฟื้นฟูหมู่บ้านญี่ปุ่นขึ้นมาใหม่ ใน พ.ศ. 2175 (ชาลววิทย์ เกษตรศิริ และคนอื่น ๆ, 2550, หน้า 7)

การที่ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเริ่มห่างเหินกันในช่วงสมัยนี้ เพ็ญศรี กาญจนมัย (2527, หน้า 89-90) อธิบายว่า รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองอยู่ในช่วงเวลาก่อนที่ญี่ปุ่นจะปิดประเทศเล็กน้อย แต่นโยบายของไทยในช่วงนี้เป็นการต่อต้านชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกรงกลัวว่าญี่ปุ่นจะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมือง เพราะออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นากามาสะ) สามารถดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช อันเป็นหัวเมืองใหญ่ทางภาคใต้ของอยุธยาด้วย จึงมีนโยบายปราบปรามและขับไล่ญี่ปุ่นในอยุธยา จึงเกิดการต่อสู้กันระหว่างกองกำลังอยุธยากับญี่ปุ่นที่เมืองเพชรบุรี นครศรีธรรมราช และปัตตานี ฝ่ายญี่ปุ่นเองก็ไม่พอใจไทย กรณีสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแย่งราชสมบัติจากผู้เป็นรัชทายาทโดยตรงของกษัตริย์อยุธยา ซึ่งเป็นการผิดไปจากประเพณีนิยมของญี่ปุ่น จึงมีผลทำให้การติดต่อกันระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นหยุดชะงักไม่อาจคืนดีกันได้

สำหรับผู้เขียนมีข้อสันนิษฐานว่าชาวเรือการแย่งชิงราชสมบัติของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และการเสียชีวิตของออกญาเสนาภิมุขนั้น คงได้มีการรายงานไปทางรัฐบาลโตกัววะของญี่ปุ่นอย่างแน่นอน จนเป็นเหตุให้โชกุนสั่งห้ามทำการค้ากับอยุธยา และสั่งห้ามไม่ให้เรือสินค้าของอยุธยาเข้ามาจอดเทียบท่าของญี่ปุ่นอีก นอกจากนี้ยังมีเหตุผล 2 ประการ คือ **ประการแรก** โชกุนของญี่ปุ่นปฏิเสธที่จะทำ

การค้าขายกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจากขึ้นครองราชย์ของพระองค์ไม่มีความชอบธรรม เพราะเป็นการแย่งชิงราชสมบัติ รวมทั้งการเผาทำลายหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นในอยุธยา (Smith, 1974, p.229) **ประการที่สอง** ด้วยนโยบายการปิดประเทศตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 1630 (พ.ศ.2173) ของรัฐบาลโตกุกาวะ ทำให้เรือสำเภาจากต่างชาติที่สามารถทำการค้ากับญี่ปุ่นที่เมืองนางาซากิเพียง 2 ชาติ คือ สำเภาจีน และเรือฮอลันดา (Yoko, 1999, p.89)

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น โดยการส่งคณะทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมทั้งติดต่อกับค้าขายด้วย รวม 5 ครั้ง คือ พ.ศ.2177, พ.ศ.2178, พ.ศ.2183, พ.ศ.2187 และ พ.ศ.2189 (ทวี ธีระวงศ์เทวี, 2524, หน้า 16-17) ซึ่งความพยายามนี้ไม่ประสบผลสำเร็จแม้แต่ครั้งเดียว เนื่องจากทางฝ่ายญี่ปุ่นไม่ยอมให้เรือของราชทูตอยุธยาเข้าเทียบท่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ.2178 (ค.ศ.1635) ได้มีการส่งพระราชสาส์นไปยังเมืองนางาซากิ แต่ฝ่ายญี่ปุ่นได้ตอบกลับโดยตั้งข้อโต้แย้งเรื่องของความชอบธรรมในการครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (Yoko, 1999, p.99 ; อีอีโอกะ, 2544, หน้า 95)

4.ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในยุคปลายสมัยอยุธยา : การค้าและการทูตที่เสื่อมลง

ปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่เกิดจากความหวาดระแวงของพระองค์และของชาวญี่ปุ่น ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ทั้งด้านการทูตและการค้า แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะทรงพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะในระบายนั้นญี่ปุ่นดำเนินนโยบายปิดประเทศอย่างเข้มงวด

แม้กระนั้นก็ตาม ฝ่ายอยุธยาไม่ได้ลดละความพยายามในการติดต่อกับญี่ปุ่น เช่นต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย (เดือน 11 พ.ศ.2199) พระองค์ทรงดำเนินนโยบายตามแบบอย่างสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับโชกุนโตกุกาวะ อิเอมิตสึ (Tokugawa Iemitsu) ของญี่ปุ่น ใน พ.ศ.2199 แต่ปรากฏว่าไม่สำเร็จ เพราะญี่ปุ่นไม่ยอมรับไมตรีและเครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปให้โดยอ้างว่าตนดำเนินนโยบายปิดประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ.2179 (ค.ศ.1636) แต่ได้ยินยอมให้ฝ่ายไทยนำสินค้าที่บรรทุกไปกับเรือออกขาย เพื่อเป็นทุนจัดซื้อเสบียงอาหาร น้ำ และอื่น ๆ เดินทางกลับอยุธยา (ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์, 2531, หน้า 26)

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) อยุธยาได้พยายามติดต่อเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นอีก โดยใน พ.ศ.2204 (ค.ศ.1661) โดยมีพระราชสาส์นไปด้วย แต่ไม่ปรากฏคำตอบจากฝ่ายญี่ปุ่นแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามจากหลักฐานและคำบอกเล่าของลูกเรือสินค้าจีนกล่าวว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ยังคงมีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาอยู่บ้าง และระหว่าง พ.ศ.2187-2272 มีเรือสินค้าอยุธยาไปญี่ปุ่นถึง 63 ลำ แต่สามารถเดินทางไปกับญี่ปุ่นได้เพียง 25 ลำเท่านั้น (ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2524, หน้า 5, 17) อย่างไรก็ตาม ยังมีการค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นอยู่โดยอาศัยชาวจีน

เป็นคนกลาง เพราะญี่ปุ่นไม่ยอมติดต่อกับชาติใด ๆ ยกเว้น ชาวจีน ดังนั้นเรือของอยุธยาที่ไปค้าขายกับญี่ปุ่นจึงมีลูกเรือเป็นชาวจีนทั้งสิ้น โดยมีขุนนางอยุธยาเป็นผู้ควบคุม (ชาเตา, 2524, หน้า 42) ส่วนชาวญี่ปุ่นที่ยังหลงเหลืออยู่ในอยุธยาได้รับความไว้วางใจอีกครั้งหนึ่ง เมื่อกองทหารอาสาญี่ปุ่น นำโดยออกญาเสนาภิมุข และออกญาไชยาสุระ ได้คุมพลญี่ปุ่น 40 คน มาช่วยสมเด็จพระนารายณ์แย่งชิงราชสมบัติกับพระศรีสุธรรมราชา ซึ่งเป็นพระเจ้าอา จนพระองค์ได้รับชัยชนะในที่สุด (ถนอม อานามวัฒน์, 2542, หน้า 65 ; ชาเตา, 2524, หน้า 74)

หลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว การค้าขายกับญี่ปุ่นซบเซาลงไปเรื่อย ๆ เพราะกษัตริย์อยุธยาองค์ต่อมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการค้าเท่าที่ควร การค้าขายจึงหยุดชะงักลง และชาวญี่ปุ่นคงจะทยอยออกจากอยุธยาจนหมดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (พ.ศ.2251-2275)

สรุปได้ว่า ในช่วงเวลา 30 ปี ก่อนญี่ปุ่นจะใช้นโยบายอยุธยาโดดเดี่ยวใน พ.ศ.2176 (ค.ศ.1633) นั้นความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น พบว่ามีเรือสำเภาของญี่ปุ่นเข้ามาอยุธยาเป็นจำนวน 56 ลำ เฉลี่ยปีละ 2 ลำ (Liem, 2011, p.9) ขณะที่เรือของอยุธยาเดินทางไปญี่ปุ่นมีจำนวน 91 ลำ (อิอิโอะกะ, 2544, หน้า 34)

สรุป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นสมัยอยุธยาได้เริ่มต้นมีความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถและมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งผู้ที่มีบทบาทช่วยให้ความสัมพันธ์ของอยุธยากับญี่ปุ่นเป็นไปด้วยความราบรื่น คือ ยามาตา นากามาสะ หรือออกญาเสนาภิมุข ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในช่วงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นนี้ ได้มีการติดต่อค้าขายทางเรือสำเภากระหว่างสองอาณาจักรควบคู่กันไปกับการส่งทูตอัญเชิญพระราชสาส์นจากกษัตริย์อยุธยาไปยังโชกุนตระกูลโตกุกาวะ อย่างสม่ำเสมอ จวบจนถึงสมัยสมเด็จพระปราสาททอง โดยที่พระองค์มีความหวาดระแวงชาวญี่ปุ่นที่เคยมีบทบาทในการแทรกแซงการเมืองภายในของอยุธยา เช่น การกำหนดตัวบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์อยุธยาองค์ต่อ ๆ มา หรือการควบคุมกำลังทหารอาสาญี่ปุ่นจำนวนมาก จนสามารถมีอำนาจต่อรองทางการเมืองได้ในกรณีของออกญาเสนาภิมุข (ยามาตา นากามาสะ) ชาวญี่ปุ่นที่มีทั้งขุนนางระดับสูง และเป็นพ่อค้าคนกลางที่มั่งคั่ง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จึงหาหนทางกำจัดอิทธิพลของยามาตานิยามากามาสะ และกองทหารอาสาญี่ปุ่น โดยการขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกไปจากอยุธยา จนเกือบหมด นอกจากนี้มรดกกรรมของออกญาเสนาภิมุข ที่นครศรีธรรมราช และการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ทางฝ่ายญี่ปุ่นมองว่าขาดความชอบธรรม มีผลกระทบต่อนความสัมพันธ์ที่เสื่อมลงระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นอย่างมาก ประกอบในระบายนั้นรัฐบาลโชกุน โตกุกาวะ เริ่มใช้นโยบายการปิดประเทศ

คือ ห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกอาณาจักร และห้ามชาวต่างชาติเดินทางมาติดต่อกับชาวญี่ปุ่น (ยกเว้นชาวจีนและชาวฮอลันดา)

อาจสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นในช่วงแรก มีจุดเน้นที่การค้า ต่อมาในช่วงกลาง ๆ จะพบว่ามีทั้งความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างผู้นำทั้งสองอาณาจักร และมีการค้าขายทางสำเภากัน ซึ่งผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น มักจะเป็นขุนนางอยุธยาและฝ่ายญี่ปุ่นเองก็น่าจะเป็นชาวญี่ปุ่นที่มาตั้งหลักแหล่งในอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งออกญาเสนาภิมุข (ยามาดานากามาสะ) มีหลักฐานระบุว่า ตัวเขาเป็นพ่อค้าคนกลาง ที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยจากการค้าขายระหว่างสองอาณาจักรนี้เอง

สำหรับช่วงเวลาสุดท้าย การติดต่อกับค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นยังคงมีอยู่บ้าง และตั้งแต่นั้นมา ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายจะเป็นเพียงการค้าอย่างเดียว คือ อยุธยาส่งเรือไปค้าขายที่ญี่ปุ่นโดยผ่านคนกลางคือ พ่อค้าชาวจีนและฮอลันดา จนกระทั่งสิ้นสุดสมัยอยุธยา

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2513). **บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17**

เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2548). **รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของพาน พลิต (วัน วลีท)**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กุลชลี กลิ่นกรอง. (2539). “ประวัติความเป็นมาหมู่บ้านญี่ปุ่น”. **สยามอารยะ**. 3 (35), มกราคม: 16-26.

ขจร สุขพานิช. (2521). “การต่างประเทศในแผ่นดินพระเอกาทศรถ”. **วารสารประวัติศาสตร์**.

3 (1), มกราคม-เมษายน: 77-92.

เขียน ธีรวิทย์. (2517). **ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่น (สิ้นสุดปี พ.ศ.2517)**.

กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขุนวิจิตรมาตรา. (2516). **ประวัติการค้าไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์.

ไข่มุก อุทยานลี. (2549). “สถานภาพเมืองปัตตานีในประวัติศาสตร์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 : ด้าน

ความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่น”. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 12 (1), มกราคม-มีนาคม: 145-159.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543). **อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคนอื่น ๆ. (2550). **ข้อมูลและลำดับเหตุการณ์ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น**.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- ชาเตา, เซอร์เออเนสส์. (2524). **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงจินดาสนิทกิจ (ละม้าย ธนะศิริ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง กรุงเทพมหานคร, 11 มกราคม 2524).
- ณัฐชนันท์ จันทนธ. (2519). **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่ พ.ศ.2430 ถึง พ.ศ.2483**. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณัฐสุดา ศิริเพชร. (2556). **สนธิสัญญาการค้าระหว่างอยุธยากับฮอลันดาในปี ค.ศ.1664**. วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิตนิติเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถนอม อานามวัฒน์. (2542). “สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยกรุงศรีอยุธยา”. **วารสารประวัติศาสตร์**. ฉบับพิเศษปี พ.ศ.2542: 54-66.
- ทวี ธีระวงศ์เสรี. (2524). **สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ธนิดา กำปันทอง. (2539). **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น พ.ศ.2491-2530**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงศ์ธิดา เกษมสิน. (2528). “บทบาทของชาวญี่ปุ่นต่อการเมืองภายในอยุธยาช่วงกลาง”. **วารสารไทย-ญี่ปุ่นศึกษา**. 2 (1) มกราคม : 73-85.
- พัชรีย์ สีโรรส. (บรรณาธิการ). (2544). **ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น : ดูจากสนธิสัญญาและข้อตกลงในรอบ 100 ปี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พลับพลึง คงชนะ. (2536). “หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา”. **วารสารไทย-ญี่ปุ่นศึกษา**. 10 (1) : 50-64.
- _____. (2551). “ยามาตะ นากามาสะที่อยุธยาและนครศรีธรรมราช” ใน **เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการเรื่องโลกของอิสลามและมุสลิมในอุษาคเนย์**. ณ โรงแรมทวินโลตัส นครศรีธรรมราช 28-29 พฤศจิกายน 2551 : หน้า 1-18.
- เพ็ญศรี กาญจน์มัย. (2527). “วิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญี่ปุ่น”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. 14 (2), พฤษภาคม-ธันวาคม : 87-100.
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. (2560). **พระศรีสรรเพชญ์ไม่ถูกไฟเผาโลกทอง ตอน กรุงแตก**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วรารักษ์ ทินานนท์. (2522). **การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์. (2531). **สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิริเพ็ญ วรปัสสุ. (2553). **การศึกษาความสัมพันธ์ไทยและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จากหลักฐานทางโบราณคดี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมจัย อนุมานราชธน. (2509). **การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

- สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม. (2520). **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม. (ผู้รวบรวมและเรียบเรียง). (2528). **380 ปี สัมพันธไมตรีญี่ปุ่น-ไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท มังกรการพิมพ์และโฆษณา จำกัด.
- อนงคณา มานิตพิสิฐกุล. (2545). **ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- อิชิอิ, โยเนะโอ และโยชิภาวะ, โทชิฮารุ. (2542). **ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี**. ชาลววิทย เกษตรศิริ และสายชล วรรณรัตน์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อีอีโอกะ นาโอโกะ. (2544). **การค้าสำเภาระหว่างไทยกับญี่ปุ่นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิบรอฮิม ชุกรี. (2525). **ตำนานเมืองปัตตานี**. หะสัน หมัดหมาน (แปล). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้.
- Liem, Vu Due. (2011). **Japanese Military Involvement in Ayutthaya, 1600-1630**. Bangkok : Asian Research Center for Migration, Chulalongkorn University. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2563 จาก <http://arcmthailand.com>
- Nishioka, Hideo. (1977). **A Chronological History Between Japan and Thailand**. Tokyo: Keio University Press.
- Pensri Duke. (1985). “The Political and Economic Role of Japan in Thailand in the Reign of King Chulalongkorn (1868-1910)” **วารสารญี่ปุ่นศึกษา**. 2 (5), กรกฎาคม-กันยายน : 119-140).
- Piyada Chonlawon. (2004). “Relations Between Ayutthaya and Ryukyu”. **Journal of Siam Society**. 92, 2004 : 43-63.
- Smith, George Vinal. (1974). **The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya, 1604-1694**. Illinois : Northern Illinois University Press.
- Yoko, Nagazumi. (1999). “Ayutthaya and Japan : Embassies and Trade in the Seventeenth Century” in **From Japan to Arabia : Ayutthaya Maritime Relations with Asia**. pp.89-103. Kennon Breezeale (ed.). Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.

บทบาทเมืองนครสวรรค์ในประวัติศาสตร์อยุธยา

The Role of Muang Nakhon Sawan in History of Ayutthaya

ธีระวัฒน์ แสนคำ / Teerawatt Sankom

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

วันที่รับบทความ 13 ตุลาคม 2563 / แก้ไขบทความ 11 ธันวาคม 2563 / ตอรับบทความ 28 มกราคม 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเมืองนครสวรรค์ในประวัติศาสตร์อยุธยาจากการศึกษาพบว่าในช่วงรอยต่อการขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยามายังบ้านเมืองในอาณาจักรสุโขทัย เมืองนครสวรรค์ถูกใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการปัญหาภายในราชสำนักสุโขทัย ภายหลังเมื่อกรุงศรีอยุธยาผนวกเอาบ้านเมืองในกรุงสุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร เมืองนี้ถูกเปลี่ยนชื่อจากชื่อ “เมืองพระบาง” มาเป็น “เมืองนครสวรรค์” มีสถานะเป็นหัวเมืองชั้นตรีของกรุงศรีอยุธยา ในคราวสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เมืองนครสวรรค์ถูกใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการประชุมพลของทั้งกองทัพกรุงศรีอยุธยาและกองทัพพม่า เนื่องจากเป็นเมืองชุมทางตั้งอยู่ในจุดที่เป็นเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ จนทำให้เมืองนครสวรรค์ได้รับผลกระทบจากสงครามและมีความร่วรงโรยตามลำดับ ก่อนที่จะฟื้นตัวได้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23

คำสำคัญ : เมืองนครสวรรค์, บทบาท, กรุงศรีอยุธยา, ประวัติศาสตร์

Abstract

This article aimed to study the role of Muang Nakhon Sawan in history of Ayutthaya. The study had found that during the expansion joints of Ayutthaya to the town in the Kingdom of Sukhothai. Mueang Nakhon Sawan was used as a strategic point for dealing with problems within the Royal Court of Sukhothai. Later, when Ayutthaya annexed the city of Sukhothai as part of the kingdom, the city has been renamed from its name “Muang Phra Bang” became “Muang Nakhon Sawan” and became the third level city of Ayutthaya. In the war between Ayutthaya and Burma, since the late 16th century, Nakhon Sawan has been used as a strategic point for conventions of both the Ayutthaya and Burma Army. Because it is an intersection city located in the point that is a transportation route

both by land and water. Until Muang Nakhon Sawan was affected by the war and had decay accordingly before recovering in the middle of the 18th century.

Keywords : Muang Nakhon Sawan, Role, Ayutthaya, History

บทนำ

เมืองนครสวรรค์เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณปากน้ำโพ ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำปิงกับแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาในท้องที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นชุมชนเมืองมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในชื่อ “เมืองพระบาง” และอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักสุโขทัย โดยมีบทบาทเป็นเมืองที่อยู่ชายขอบทางทิศใต้ของอาณาจักรสุโขทัยต่อแดนกับกรุงศรีอยุธยา

ในขณะที่อาณาจักรสุโขทัยกำลังอ่อนแอในช่วงปลายสมัยพระยาจ๋วนาถมและช่วงต้นสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) อันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในราชสำนัก สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งกำลังพยายามรวบรวมบ้านเมืองเป็นอาณาจักรขึ้นอีกแห่งหนึ่งใน พ.ศ.1893 ที่บริเวณใกล้จุดบรรจบกันของแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำป่าสัก (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548, หน้า 18-20) มีความต้องการตีเอาเมืองสองแคว (เมืองพิษณุโลก) ไว้เป็นเมืองขึ้น จึงได้นำกำลังทั้งจากกรุงศรีอยุธยาและเมืองสุพรรณบุรีเข้ามายึดเมืองสองแคว (พระรัตนปัญญาเถระ, 2515, หน้า 114-115)

แม้ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จะคืนเมืองสองแควให้ราชสำนักสุโขทัยปกครองตามเดิม แต่อำนาจของราชสำนักสุโขทัยก็อยู่ในภาวะถดถอย ปัญหาความขัดแย้งในราชสำนักสุโขทัยหลังจากการเสด็จสวรรคตของพระมหาธรรมราชาลิไทยได้ค่อย ๆ มีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น และนำไปสู่ความขัดแย้งของพญาบาลเมืองกับพญารามหลังการสวรรคตของพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) ใน พ.ศ.1962 ทำให้สมเด็จพระนครินทราธิราช (เจ้านครอินทร์หรือพระอินทราชาธิราช) แห่งกรุงศรีอยุธยาได้โอกาสเข้ามาแทรกแซงการเมืองภายในราชสำนักสุโขทัยและเสด็จมาจนถึงเมืองพระบาง

ต่อมาใน พ.ศ.2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก แล้วผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา (กรมวิชาการ, 2543, หน้า 129) จึงทำให้เมืองพระบางอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักกรุงศรีอยุธยาอย่างชัดเจน และถูกเปลี่ยนชื่อเมืองใหม่เป็นเมืองนครสวรรค์ มีสถานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี ดังปรากฏในพระไอยการเกาต์ตำแหน่งนาหัวเมือง สมัยอยุธยา

การผนวกรวมอาณาจักรสุโขทัยของราชสำนักกรุงศรีอยุธยา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในปัจจุบันมีข้อความที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมืองพระบาง (เมืองนครสวรรค์) เป็นหัวเมืองแรก ๆ ที่ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาพยายามขยายอำนาจขึ้นมาปกครอง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2542, หน้า 212-213) ทั้งนี้คงมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากเมืองพระบางเป็นเมืองที่อยู่ชายขอบทางทิศใต้ของอาณาจักรสุโขทัยต่อแดนกับบ้านเมืองในกรุงศรีอยุธยาตามไปด้วย

ช่วงแรกที่ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาขยายอำนาจขึ้นมาได้มีลักษณะเป็นการทำสงครามโดยศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาได้ยกกองทัพมาปราบปรามหรือเข้ายึดบ้านเมืองในเขตอาณาจักรสุโขทัย จากหลักฐานประวัติศาสตร์เห็นได้อย่างชัดเจนว่าราชสำนักกรุงศรีอยุธยาได้พยายามขยายอำนาจขึ้นมามากครั้ง เช่น ใน พ.ศ.1921 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ขึ้นไปตีเมืองชากังราว และใน พ.ศ.1962 หลังการสวรรคตของพระมหาธรรมราชาที่ 3 สมเด็จพระนครินทราธิราชได้เสด็จขึ้นมามีอำนาจถึงเมืองพระบาง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2542, หน้า 212-213)

ในพระราชพงศาวดารปรากฏข้อมูลแต่เพียงว่าพระมหาธรรมราชาที่ 2 ต้องออกมาถวายบังคมสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และพญาบาลเมืองกับพญารามต้องออกมาถวายบังคมสมเด็จพระนครินทราธิราช (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2542, หน้า 212-213) โดยไม่ปรากฏว่าฝ่ายราชวงศ์พระร่วงมีปฏิกิริยาอื่นใดตอบโต้ แต่ที่น่าสังเกตคือ ภายหลังจากการออกมาถวายบังคมสมเด็จพระนครินทราธิราชของพญาบาลเมืองและพญารามแล้ว สมเด็จพระนครินทราธิราชได้ส่งเจ้าสามพระยา พระราชโอรสมาประทับที่เมืองพิษณุโลก (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 218) และต่อมาใน พ.ศ.1981 เจ้าสามพระยาได้เสด็จลงไปครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 และพระองค์ได้ส่งสมเด็จพระราเมศวร ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปครองเมืองพิษณุโลกเช่นกัน (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2542, หน้า 214)

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2553, หน้า 62-67) สันนิษฐานว่าสมเด็จพระนครินทราธิราชมีพระราชมารดาเป็นเจ้านายในราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย และเคยเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร หัวเมืองใหญ่ของอาณาจักรสุโขทัย รวมทั้งทรงมีพระชายาเป็นเจ้าหญิงสุโขทัยด้วย (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2553, หน้า 94) ทำให้เมื่อครั้งพระมหาธรรมราชาที่ 3 เสด็จสวรรคต พญาบาลเมืองกับพญารามได้แย่งกันขึ้นครองราชย์สถานการณ์ภายในกรุงสุโขทัยในครั้งนั้น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับกล่าวตรงกันว่า “เมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล” แสดงให้เห็นถึงความวุ่นวายทางการเมืองในราชสำนักสุโขทัยเป็นอย่างมาก จนพระองค์ต้องเสด็จมาระงับความขัดแย้งถึงเมืองพระบาง

ในเอกสารพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (2542, หน้า 213) ได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการเสด็จขึ้นมายังเมืองพระบางของสมเด็จพระนครินทราธิราชใน พ.ศ.1962 ไว้ว่า

“ศักราช 781 กุนศก มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าฉนวนฤพาน
แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล แลจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง ครั้นนั้นพญาบาล
เมืองแลพญารามออกถวายบังคม” ส่วนในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (2542, หน้า 218) ยังได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “ศักราช 765
ปีมะแมเบญจศก มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลกเสด็จสวรรคต
แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล จึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง พญาบานเมือง
พญาราม ออกมาถวายบังคม...”

ข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาต่างแสดงควมว่าราชสำนักสุโขทัยแตกแยกกัน
เป็นสองฝ่าย คือ พญาบาลเมืองแห่งเมืองพิษณุโลกกับพญารามแห่งเมืองสุโขทัย ต่างคนต่างแย่งกัน
เป็นพระมหาธรรมราชา (มูลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, 2555, หน้า 43) จนเป็นเหตุให้สมเด็จพระ
พระนครินทราธิราชต้องเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง แล้วทรงไกล่เกลี่ยให้พญาบาลเมืองเป็นกษัตริย์
แห่งกรุงสุโขทัยครองเมืองพิษณุโลกอันเป็นเมืองหลวง และให้พญารามเป็นเจ้าเมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองเอก
โดยต่างมีสถานะเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ (ฉบับปลีกหมายเลขทะเบียน 222 2/
ก 104) ระบุว่าในปีเดียวกันพญาบาลเมือง เจ้าเมืองพิษณุโลก ได้ลงมาเฝ้าสมเด็จพระนครินทราธิราชที่
กรุงศรีอยุธยา ครั้นนั้นพญาบาลเมืองได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช และได้รับ
พระราชทานเครื่องราชูปโภค พระสุพรรณบัตรและรัตนมาลากลับมายังเมืองพิษณุโลกด้วย (วินัย พงศ์ศรี
เพียร, 2555, หน้า 112-113) ในครั้งนี้คงจะแยกเขตแดนเมืองสุโขทัยกับเมืองพิษณุโลกให้ปกครองเป็นต่าง
อาณาเขตกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 ราชสำนักสุโขทัยยอมรับอำนาจของ
กรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงศรีอยุธยาเข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทภายในได้ และยังมีอำนาจแต่งตั้งกษัตริย์ของ
กรุงสุโขทัย ตลอดจนจัดแบ่งการปกครองภายในให้แก่อาณาจักรสุโขทัยด้วย (มูลนิธิสมเด็จพะเทพ
รัตนราชสุดา, 2555, หน้า 65-66)

ต่อมาราชสำนักกรุงศรีอยุธยามีความพยายามลดทอนอำนาจผู้ปกครองราชวงศ์พระร่วงลง
และพยายามจะรวมดินแดนของราชสำนักสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา หลังสงครามระหว่าง
พระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาทำให้เกิดการรวมอาณาจักร
สุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเข้าด้วยกัน โดยศูนย์อำนาจรัฐได้ย้ายไปอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ดินแดนที่เคยอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจรัฐสุโขทัยถูกเรียกว่า “หัวเมืองฝ่ายเหนือ” หรือ “เมืองเหนือ”
(ขวัญเมือง จันทโรจณี, 2534, หน้า 7-11)

จากเมืองพระบางสู่เมืองนครสวรรค์: การเมืองเรื่อง “ชื่อเมือง”

ข้อมูลประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าใน พ.ศ.2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก แล้วจึงผนวกรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา การผนวกอาณาจักรสุโขทัยในครั้งนี้คงหมายถึงการมีอำนาจเหนือราชสำนักสุโขทัยและหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรสุโขทัยได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่ก่อนหน้านี้นี้กรุงศรีอยุธยาพยายามยึดครองเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานว่า ใน พ.ศ.1972 เมืองพระบางได้อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาแล้ว

ตำนานมูลศาสนา ฝ่ายวัดสวนดอก เชียงใหม่ (2537, หน้า 40) กล่าวถึงเหตุการณ์ในราว พ.ศ.1972 ว่าท่านคัมภีร์ (หรือพระญาณคัมภีร์) กลับมาจากลังกาทางเมืองตะนาวศรี เมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยาก็ได้ขอพระราชทานที่สร้างวัดเพื่ออุปสมบทพระภิกษุในลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ แต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ไม่พระราชทานให้ แล้วนิมนต์พระภิกษุในกรุงศรีอยุธยามาชุมนุมเพื่อถามปัญหาธรรมกับท่านคัมภีร์ ท่านคัมภีร์เกิดความละอายมาขอเจ้าเมืองละโว้ (เมืองลพบุรี) บวชพระภิกษุ แต่เจ้าเมืองละโว้ก็ไม่อนุญาต โดยอ้างว่าเมื่อพระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยาไม่อนุญาตให้บวช เมืองละโว้ซึ่งอยู่ภายใต้ขอบขัณฑสีมาของกรุงศรีอยุธยาต้องปฏิบัติตาม ต่อมาท่านคัมภีร์ได้มาขอเจ้าเมืองพระบางเพื่อบวชพระภิกษุอีก แต่เจ้าเมืองพระบางไม่อนุญาตเหมือนดังเจ้าเมืองละโว้

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ใน พ.ศ.1972 เมืองพระบางได้ถูกกรุงศรีอยุธยายึดครองไปจากอาณาจักรสุโขทัยแล้ว จึงทำให้เจ้าเมืองพระบางไม่อนุญาตให้ท่านคัมภีร์บวชพระภิกษุภายในเมืองพระบาง โดยอ้างว่าเมื่อพระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยาไม่อนุญาตให้บวช เมืองพระบางซึ่งอยู่ภายใต้ขอบขัณฑสีมาของกรุงศรีอยุธยาก็ต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกับเมืองละโว้ (ประเสริฐ ณ นคร, 2549, หน้า 245)

ต่อมา พ.ศ.2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก แล้วผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) และมีความเป็นไปได้ว่าพระราชชนนีของพระองค์ทรงเป็นพระราชธิดาในพระมหารัชมหาราชที่ 3 (ไสสือไทย) (มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, 2555, หน้า 73) ซึ่งทำให้พระองค์อ้างสิทธิธรรมในการปกครองอาณาจักรสุโขทัยได้ พระองค์พยายามปฏิรูปการปกครองและรวบรวมบ้านเมืองในอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาได้ทำให้อำนาจทางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นถูกทำลายลงด้วยกฎหมายใหม่ที่พระองค์ออกมาเป็นกฎหมาย

หลังจากครองราชย์ได้ระยะหนึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องเสด็จมาประทับที่เมืองสองแควเพื่อรับศึกพระเจ้าติโลกราชจากอาณาจักรล้านนาที่ยกลงมาช่วยพระยาอุไทยธรรม เชื้อพระวงศ์สุโขทัยที่ปกครองเมืองพิษณุโลก และเกิดความไม่พอใจสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนต้องไปพึ่งพระเจ้าติโลกราช (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548, หน้า 138-140) สงครามยืดเยื้อตั้งแต่ พ.ศ.1994-2018 จึงยุติลง ในระหว่างที่พระองค์ประทับในเมืองสองแควนั้น ได้มีการเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควจาก “สองแคว” มาเป็นชื่อ

“พิชญโลก” (ธีระวัฒน์ แส่นคำ, 2554, หน้า 71) ศรีศักร วัลลิโภดม (2546, หน้า 108) สันนิษฐานว่า การเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควนั้น เนื่องจากว่าชื่อ “พิชญโลก” น่าจะเป็นชื่อที่ดูสมศักดิ์ศรีในการเป็นที่ประทับ ของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา และเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองนี้ตามคติความเชื่อทาง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หลังจากนั้นชื่อ “พิชญโลก” ก็ได้มีการใช้แทนชื่อ “สองแคว” มาจนถึงปัจจุบัน

ในขณะเดียวกัน ช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการเปลี่ยนชื่อเมืองที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของ อาณาจักรสุโขทัยหลายเมือง เช่น ใน พ.ศ.2017 หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสามารถยึดเมือง ศรีสัชนาลัยซึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองเชียงขึ้นได้จากล้านนา กลับคืนมาเป็นของกรุงศรีอยุธยาจึงได้มีการ เปลี่ยนชื่อเมืองใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า “เมืองสวรรคโลก” และได้เรียกชื่อเมืองสวรรคโลกสืบต่อมาช้านานจนถึง สมัยรัตนโกสินทร์ (โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา, 2539, หน้า 175) และพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2553, หน้า 171-191) เสนอว่าเมืองซากังราวซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย สันนิษฐานว่าตั้งอยู่ใน เขตลุ่มแม่น้ำน่านเหนือเมืองพิชญโลก เมืองซากังราวอาจจะเป็นเมืองเดียวกับชุมชนโบราณเมืองพิชัย อำเภพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ ในปัจจุบัน โดยถูกเปลี่ยนชื่อเมืองจาก “ซากังราว” มาเป็น “พิชัย” หลัง ก่อสร้างกำแพงเมืองเมื่อ พ.ศ.2033 ในปลายสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

นอกจากนี้ อาจมีเมืองอื่นที่ถูกราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนชื่อใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เพื่อให้ชื่อเมืองมีความหมายที่ดี ดังปรากฏชื่อเมืองบางแห่งถูกกล่าวถึงในจารึกสมัยสุโขทัยกับเอกสารสมัย กรุงศรีอยุธยาและระยะหลังเรียกไม่ตรงกัน เช่น เมืองฝางหรือเมืองสวางคบุรีในเขตอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์ (ธีระวัฒน์ แส่นคำ, 2559, หน้า 29-31) เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน เมืองพระบางซึ่งเป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่ปรากฏชื่อเรียกทั้งในจารึก สมัยสุโขทัยและพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 หลังจากนั้นกลับไม่ปรากฏ การเรียกชื่อเมืองพระบางอีก หากแต่ถูกเปลี่ยนไปเรียกชื่อเมืองพระบางในชื่อใหม่ว่า “เมืองนครสวรรค์”

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (2542, หน้า 249-250) ยังมี ข้อความกล่าวถึงชื่อ “เมืองพระบาง” ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ.1962 แต่พอถึงเหตุการณ์การ ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาในคราวสงครามขอช้างเผือกของพระเจ้าบุเรงนองแห่งกรุงหงสาวดีในสมัยสมเด็จพระ มหาวชิราวุธ พ.ศ.2106 กลับมีการกล่าวถึงชื่อ “เมืองนครสวรรค์” ว่าเป็นเมืองที่ถูกพระเจ้าบุเรงนอง ใช้เป็นที่ประชุมทัพที่ยกมาจากกรุงหงสาวดี เมืองเชียงใหม่และเมืองพิชญโลก โดยที่ไม่เรียกชื่อเมือง พระบางอย่างในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ดังนั้น นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา ชื่อ “เมืองพระบาง” จึงค่อย ๆ เลือนหายไปจาก ความทรงจำและเอกสารประวัติศาสตร์ แต่กลับปรากฏชื่อ “เมืองนครสวรรค์” ขึ้นมาแทน ซึ่งแสดงให้เห็น ว่าราชสำนักกรุงศรีอยุธยาได้ทำการเปลี่ยนชื่อเมืองพระบางเป็นเมืองนครสวรรค์ และถูกเรียกเรื่อยมาจนถึง ปัจจุบัน การเปลี่ยนชื่อเมืองพระบางซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับที่มาของชื่อนี้มาใช้ชื่อ “เมืองนครสวรรค์” แทนนั้น มีความเป็นไปได้ว่าราชสำนักกรุงศรีอยุธยาต้องการให้เมืองนี้เป็นเมืองที่มีชื่อ

และความหมายของเมืองสอดคล้องกับชื่อเมืองอื่น ๆ ที่ถูกเปลี่ยนโดยใช้ชื่อที่เป็นมงคล และเมืองที่ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่ล้วนแต่เป็นเมืองที่มีบทบาทและความสำคัญทั้งสิ้น

ศักดิ์เมืองเมืองนครสวรรค์ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาสามารถผนวกเอาอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งได้แล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงวางหลักการปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคให้เป็นแบบเดียวกับ ราชธานี โดยให้แต่ละเมืองใช้วิธีการปกครองฝ่ายพลเรือน คือ มีจตุสดมภ์ ซึ่งประกอบไปด้วยขุนนางฝ่ายเมือง ขุนนางฝ่ายวัง ขุนนางฝ่ายคลัง และขุนนางฝ่ายนาในหัวเมืองนั้น ๆ (ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, 2518, หน้า 288)

ในกฎหมายพระไอยการเกาต์ำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยาที่ตราขึ้นประมาณ พ.ศ.1997 ซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ปฏิรูปการปกครองหัวเมืองภายใต้ศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาใหม่หลังจากที่สามารถผนวกเอาบ้านเมืองภายใต้การปกครองของศูนย์อำนาจรัฐสุโขทัยเข้ามาเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือของศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาได้ ในพระไอยการเกาต์ำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา ได้ปรากฏชื่อเจ้าเมืองนครสวรรค์ ว่า “ออกญาไกรเพชรรัตนสงคราม รามภักดีอภัยพิริยบรมกรมพาหะ ออกญานครสวรรค์ เมืองตรี นา 10000 ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย” (พระไอยการเกาต์ำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา, 2552, หน้า 106)

หลักฐานประวัติศาสตร์ข้างต้นก็จะพบว่า เจ้าเมืองนครสวรรค์มีบรรดาศักดิ์และราชทินนามที่ “ออกญาไกรเพชรรัตนสงคราม” (หรือพระยาไกรเพชรรัตนสงคราม) ถือศักดินา 10,000 ที่สำคัญคือหลักฐานข้างต้นนี้ได้แสดงศักดิ์ของเมืองนครสวรรค์ด้วยว่าเป็น “หัวเมืองชั้นตรี” ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา

นอกจากนี้ พระไอยการเกาต์ำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา (2552, หน้า 106) ยังระบุราชทินนามตำแหน่งและศักดินาของขุนนางกรมการเมืองที่สำคัญของเมืองนครสวรรค์ว่า ประกอบด้วย

“หลวงยอดเมืองขวาง	ปลัด	นา	1000
ขุนไชยเทพ	ขุนพล	นา	600
ขุนเทียรฆราช	ยุกรบัตร	นา	800
ขุนทนต์บุรี	ขุนเมือง	นา	600”

และเมืองนครสวรรค์ยังมีเมืองขึ้น 1 เมือง คือ เมืองมโนรมย์ ซึ่งมี “ออกพระศรีสิทธิกรรรม์ ออกเมืองมโนรมย์ นา 3000” (พระไอยการเกาต์ำแหน่งนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา, 2552, หน้า 106) เป็นเจ้าเมืองอีกด้วย

เมื่อพิจารณาจากการที่เมืองนครสวรรค์มีเมืองมโนรมย์ซึ่งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางใต้ของเมืองนครสวรรค์เป็นเมืองขึ้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าขอบเขตเมืองและอำนาจการปกครองของเมืองนครสวรรค์

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นอย่างน้อย น่าจะครอบคลุมชุมชนหมู่บ้านในพื้นที่ราบที่ทอดยาวลงไปทั้งสองฝั่งตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่เขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน ลงไปครอบคลุมทั้งเขตอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาทด้วย

เมืองนครสวรรค์กับบทบาทเมืองประชุมพล

เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมต่อหัวเมืองสำคัญในบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือ เช่น เมืองกำแพงเพชรและเมืองตากในลุ่มแม่น้ำปิง เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก และเมืองพิชัยในลุ่มแม่น้ำน่าน และเมืองสุโขทัยและเมืองสวรรคโลกในลุ่มแม่น้ำยม กับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของอาณาจักร เมื่อเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีจึงทำให้เมืองนครสวรรค์ได้รับผลกระทบด้วย เนื่องจากว่ากรุงหงสาวดีมักจะยกกองทัพส่วนหนึ่งลงมาจากอาณาจักรล้านนาและทางด่านแม่ละเมา แล้วผ่านเมืองนครสวรรค์ก่อนลงไปตีกรุงศรีอยุธยา

และในที่สุดด้วยความเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางเช่นนี้ก็ทำให้เมืองนครสวรรค์ถูกทิ้งร้างผู้คนส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนไพร่พลลงไปอยู่กรุงศรีอยุธยา บางส่วนก็แตกฉานชานเช่นหนีเข้าป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจากสงครามในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

หากพิจารณาจากแผนที่ภูมิศาสตร์ก็จะเห็นได้ว่าเมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมจากกรุงศรีอยุธยาที่สามารถเชื่อมต่อไปยังบ้านเมืองในหัวเมืองฝ่ายเหนือได้อีกหลายทาง ด้วยความที่เมืองนครสวรรค์ตั้งอยู่ติดกับตำแหน่งปากน้ำโพ ซึ่งเป็นจุดบรรจบกันของแม่น้ำปิงกับแม่น้ำน่านดังได้กล่าวมาแล้ว

มองซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งเป็นอัครราชทูตจากฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงเมืองนครสวรรค์ว่า

“ที่เมืองนครสวรรค์ เป็นแควร่วมของแม่น้ำสายใหญ่่อีกสายหนึ่งซึ่งไหลมาจากทางเหนือ...ต้นน้ำนี้ไหลผ่านเมืองฟาง แล้วก็เมืองพิชัย พิษณุโลก และพิจิตร แล้วจึงถึงนครสวรรค์ และบรรจบเข้ากับแม่น้ำสายอื่น...เมืองนครสวรรค์นั้นตั้งอยู่กึ่งทางระหว่างเมืองพิษณุโลกหรือปอระเซลูกถึงสยาม (กรุงศรีอยุธยา)” (ลา ลูแบร์, 2552, หน้า 30)

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อไปยังเมืองสำคัญ ๆ ได้หลายเมือง ทำให้เมืองนี้เป็นเมืองสำคัญทั้งในด้านเมืองศูนย์การค้าและเมืองทางยุทธศาสตร์การทหาร หลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาาระบุชัดว่า เมืองนครสวรรค์มีฐานะเป็นเมืองชุมพลหรือประชุมพลในประวัติศาสตร์สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 (สุเนตร ชุตินธรานนท์, 2528, หน้า 196)

บทบาทของเมืองนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพลที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้เป็นการประชุมพลของกองทัพกรุงหงสาวดีซึ่งยกลงมาจากทางเหนือเพื่อเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏให้เห็นครั้งแรกในคราวสงครามช้างเผือก พ.ศ.2106

หลังจากที่พระเจ้าบุเรงนองแห่งกรุงหงสาวดียกทัพเข้ามาในเขตกรุงศรีอยุธยาก็ได้เข้าตีเมืองน้อยใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทำให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าเมืองพิษณุโลกและบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือทุกเมืองได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง และได้ยกทัพลงมาตีกรุงศรีอยุธยาด้วย ครั้นนั้นพระเจ้าบุเรงนองได้ตรัสให้มีการประชุมทัพที่เมืองนครสวรรค์ ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารว่า “สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็เสด็จออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า น้องเราไปด้วยเราให้ให้เร่งเตรียมพลให้พร้อมใน 7 วัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็จัดพล 30,000 มาโดยเสด็จในกองทัพหลวง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกลงมาประชุมทัพ ณ เมืองนครสวรรค์” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 249) ในขณะเดียวกัน กองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ที่ตั้งอยู่เมืองกำแพงเพชรก็ได้ยกลงมาวมกันกับทัพหลวงพระเจ้าบุเรงนองที่เมืองนครสวรรค์เช่นเดียวกัน (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 250)

จากเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าเมืองนครสวรรค์ได้ถูกใช้เป็นที่ประชุมทัพของกองทัพพม่าที่ยกมาจาก 2 ทางตามลำแม่น้ำใหญ่สองสายคือ แม่น้ำน่านจากเมืองพิษณุโลกและแม่น้ำปิงจากเมืองกำแพงเพชรที่ไหลมาบรรจบกันที่เมืองนครสวรรค์ ซึ่งแสดงให้เห็นภาพความเป็นชุมทางของเมืองนครสวรรค์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ครั้นนั้นกองทัพพมามีชัยเหนือกรุงศรีอยุธยา ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องส่งพระรามศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามและช้างพลายเผือก 4 ช้างให้แก่พระเจ้าบุเรงนอง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 252)

หลังจากนั้น กองทัพพม่าก็ได้ใช้เมืองนครสวรรค์เป็นที่ประชุมพลอย่างสืบเนื่อง โดยเฉพาะในคราวสงครามครั้งสำคัญ ๆ เช่น สงครามเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.2112 ครั้นนั้นทัพหลวงของพระเจ้าหงสาวดี “ออกจากหงสาวดีรอนแรม 25 เวนถึงแดนเมืองกำแพงเพชร เสด็จประทับเกลิงราชพลับพลาชัยราชาอาสน์ จึงดำรัสให้พระเจ้าแปรเป็นนายกองทัพเรือ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ยกลงมาชุมทั้งทัพบกทัพเรือ ณ เมืองนครสวรรค์” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 261)

ภายหลังจากพระเจ้าบุเรงนองเสด็จสวรรคตใน พ.ศ.2124 พระเจ้านันทบุเรงได้ขึ้นครองราชย์ในกรุงหงสาวดีสืบต่อจากพระราชบิดา สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีก็หาได้ยุติลงไม่ หากแต่พระเจ้านันทบุเรงก็มีความพยายามส่งกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง และยังคงใช้เมืองนครสวรรค์เป็นที่ประชุมพลดังเดิม เช่น ใน พ.ศ.2128 พระเจ้านันทบุเรงก็ “ให้พระยาเชียงแสนถือพล 15,000 ช้างเครื่อง 150 ม้าเครื่อง 1,000 แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกช้างม้ารีพลทั้งทัพบกทัพเรือออกจากเมืองเชียงใหม่มาชุมพลทั้งปวงในเชียงทอง จึงเคลื่อนทัพนั้นลงมาชุมพลถึงนครสวรรค์” (พระราชพงศาวดาร

กรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 291) หรือแม้แต่ในคราวที่พระเจ้านันทบุเรงนำทัพยกมาล้อมกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2129 พระองค์ก็ยกทัพมาจากเมืองกำแพงเพชรผ่านทางเมืองนครสวรรค์ ครั้นนั้นเป็นกองทัพที่ใหญ่มาก (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 297)

จากข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจะเห็นได้ว่ากองทัพพม่าได้ใช้เมืองนครสวรรค์เป็นที่ประชุมพลก่อนที่จะยกลงไปตีกรุงศรีอยุธยาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันเมืองนครสวรรค์เองก็คงได้รับผลกระทบบอบช้ำจากการถูกใช้เป็นที่พักพลของกองทัพพม่าไม่น้อย มีความเป็นไปได้ว่าทุกครั้งที่พม่ายกกองทัพมา เจ้าเมือง กรมการเมืองนครสวรรค์คงจะหึงบ้านเรือนออกจากเมืองลงมากรุงศรีอยุธยาบ้าง และหลบหนีเข้าป่าบ้างจำนวนไม่น้อย

ความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพลได้สิ้นสุดลงหลังจากสงครามในปี พ.ศ.2129 ทั้งนี้มีเหตุปัจจัยมาจากทางด้านพม่าและปัจจัยภายในของกรุงศรีอยุธยาประกอบกัน กล่าวคือ หลังจากที่พระเจ้าบุเรงนองสวรรคตแล้ว พระเจ้านันทบุเรงพระราชโอรสยังคงพยายามยกกองทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง ซึ่งในระยะแรกยังคงเดินทัพเข้ามาทางด้านแม่ละเมาและประชุมพลที่เมืองนครสวรรค์ แต่หลังสงครามใน พ.ศ.2129 ประสบความล้มเหลวและบอบช้ำจนต้องปราชัยไป ทำให้กองทัพพม่าหันกลับมาเดินทัพหลวงทางด้านพระเจดีย์สามองค์ การที่กองทัพพม่าเปลี่ยนเส้นทางเดินทัพมาใช้ทางด้านพระเจดีย์สามองค์เป็นเหตุให้เมืองนครสวรรค์หมดโอกาสถูกใช้เป็นเมืองประชุมพลดังแต่ก่อน (สุนทร ชุตินทรานนท์, 2528, หน้า 200-201) แต่ก็เป็นโอกาสที่ทำให้เมืองนครสวรรค์ค่อย ๆ ปรับฟื้นตัวหลังจากต้องเผชิญกับภาวะสงครามอย่างต่อเนื่องกว่า 30 ปี

ความร่วงโรยของเมืองนครสวรรค์หลังสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า

ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 กรุงศรีอยุธยาได้ทำสงครามกับกรุงหงสาวดีซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก พื้นที่เมืองนครสวรรค์นั้นตั้งอยู่บนเส้นทางการเดินทัพ เมืองนครสวรรค์คงได้รับผลกระทบจากสงครามมาโดยตลอดดังได้กล่าวมาแล้ว แต่เหตุการณ์ในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 1 พ.ศ.2112 นั้น ทำให้เมืองนครสวรรค์ได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการกวาดต้อนไพร่พลในหัวเมืองฝ่ายเหนือลงไปปรับศึกอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา จนนำไปสู่การทิ้งเมืองนครสวรรค์และหัวเมืองฝ่ายเหนือทิ้งปวง

หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกประกาศตัดขาดความสัมพันธ์อย่างสิ้นเชิงกับราชสำนักกรุงหงสาวดีในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ปีวอก พ.ศ.2127 ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องทำสงครามกับกรุงหงสาวดีอีกครั้ง ครั้นนั้นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจึงมีพระราชกำหนดให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราชได้ทำการอพยพผู้คนจากหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดลงสู่กรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (2542, หน้า 287-288) ว่า “มีพระราชกำหนดสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ให้ขึ้นไปเทครัวอพยพชาวเมืองเหนือทิ้งปวง ลงมายังกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพิตรเป็นเจ้า ตรัสให้ถ้าย้าวและเทครัวอพยพทั้งปวงเมือง พระพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองพิษย เมืองพิจิตร ลงมายังกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ตามพระราชกำหนดขึ้นไปนั้นเสร็จ ถึงวันศุกร์เดือน 11 แรม 9 ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพิตรเป็นเจ้าก็เสด็จจากเมืองพระพิษณุโลก ลงมายังพระมหานครศรีอยุธยา”

แม้จะไม่ปรากฏชื่อเมืองนครสวรรค์ในพระราชพงศาวดารตอนนี้ แต่ในครั้งนั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงถูกกวาดต้อนเทครัวลงมากรุงศรีอยุธยาทุกเมือง ดังนั้น เมืองนครสวรรค์น่าจะได้รับผลกระทบและถูกกวาดต้อนเทครัวมาเมืองลงมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ เนื่องจากปรากฏชื่อ “ขุนเทียนราช” ซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์ประจำตำแหน่งยกกระบัตรเมืองนครสวรรค์ ได้เข้าร่วมรับราชการสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอย่างใกล้ชิด หลังจากที่มีการกวาดต้อนเทครัวหัวเมืองฝ่ายเหนือแล้ว โดยเป็นหนึ่งในคณะขุนนางที่เป็นทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักกรุงละแวก (กรุงกัมพูชา) (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 288)

ต่อมาใน พ.ศ.2135 หลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา ต่อจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชซึ่งเสด็จสวรรคตและได้กระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี ทำให้ราชสำนักกรุงหงสาวดีต้องถอนกำลังออกจากดินแดนของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงโปรดให้มีการฟื้นฟูบ้านเมืองในหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นอีกครั้งโดยการส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาเป็นเจ้าเมือง

ราชสำนักกรุงศรีอยุธยามีความต้องการที่จะฟื้นฟูหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นให้เป็นบ้านเป็นเมืองที่มั่นคงดังเช่นแต่ก่อน เพราะหัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นพื้นที่ที่มีผู้คนและมีทรัพยากรสำคัญจำนวนมาก รวมทั้งต้องการที่จะให้เมืองเหล่านี้เป็นปราการสำคัญในการป้องกันข้าศึกที่จะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ในพระราชพงศาวดารได้ระบุว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงต้องการบำรุงเมืองฝ่ายเหนือให้เป็นเกียรติยศและให้มั่นคงถาวร

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ซึ่งเราทิ้งเมืองฝ่ายเหนือเสีย เลิกครัวลงมานั้น ก็หาสิ้นทีเดียวไม่ ครั้นนี้ศึกหงสาวดีก็ถอนกำลังลงแล้ว ถึงมาตรวจจะมีมาก็ไม่เกรงเราจะบำรุงเมืองทั้งนี้ให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบเท่ากัลปาวสาน จึงสั่งให้พระยาชัยบูรณ์เป็นเจ้าพระยาสรศรีครองเมืองพิษณุโลก ให้พระเสาวราชไปรักษาเมืองสุโขทัย ให้พระองค์ทองไปรักษาเมืองพิษย ให้หลวงจำไปรักษาเมืองสวรรคโลก บรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ก็ให้เจ้าเมืองกรมการแต่งไปเรียกร้องรวบไพร่พล ซึ่งแตกฉานชานเซ็นอยู่ป่าดงนั้น ทุกหัวเมือง” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 313)

จากข้อความในพระราชพงศาวดารแสดงให้เห็นว่า แม้จะมีการกวาดต้อนผู้คนอพยพลงไปอยู่กรุงศรีอยุธยาและเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดี แต่ชาวหัวเมืองฝ่ายเหนือก็ไม่ได้ลงไปอยู่กรุงศรีอยุธยาทั้งหมด ยังมีชาวเมืองจำนวนมากหลบหนีเข้าไปอยู่ตามป่าดงเอาตัวรอด ในขณะเดียวกัน แม้ไม่ปรากฏชื่อเมืองนครสวรรค์ว่าเป็นเมืองหนึ่งที่ส่งขุนนางใกล้ชิดไปเป็นเจ้าเมือง แต่เมืองนครสวรรค์น่าจะเป็นอีกเมืองหนึ่งในหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อย่างแน่นอน ดังปรากฏชื่อเมืองนครสวรรค์เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย

นอกจากนี้ มีความเป็นไปได้ว่าเจ้าเมืองนครสวรรค์คนใหม่หลังการฟื้นฟูเมืองน่าจะได้ร่วมทำสงครามใกล้ชิดกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชด้วย ดังจะเห็นได้ว่าใน พ.ศ.2141 คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีนั้น ได้ตรัสให้พระยานครสวรรค์และทัพไพร่พลเมืองนครสวรรค์ไปร่วมทำสงครามด้วย “*ตรัสให้ทัพพระยากำแพงเพชร ทัพพระยาท้ายน้ำ ทัพพระยาเพชรบูรณ์ ทัพพระยานครสวรรค์ ทัพพระยาชัยนาท ไปโดยเสด็จ*” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 315)

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เมืองนครสวรรค์ยังคงมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นการประมวลกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่า “*ออกญาไกรเพชรรัตนสงครามรามภักดีพิริยภาพะเมืองนครสวรรค์ เมืองตรี* นา 5000 *ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย*” (พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง, 2529, หน้า 267)

แม้ว่าศักดิ์ของเมืองนครสวรรค์จะคงเป็นหัวเมืองชั้นตรี แต่ศักดินาของราชทินนาม “ออกญาไกรเพชรรัตนสงคราม” เจ้าเมืองนครสวรรค์กลับลดลง คือ จากนา 10,000 เหลือเพียงนา 5,000 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบทบาทและความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในทางการเมืองการปกครองลดลงหลังจากการฟื้นฟูหัวเมืองฝ่ายเหนือ พ.ศ.2135 โดยอาจจะเป็นเพียงเมืองชุมทางที่ตั้งอยู่บนทางผ่านระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองฝ่ายเหนือเท่านั้น

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ราชสำนักกรุงอังวะซึ่งรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนพม่าแทนที่กรุงหงสาวดีก็มีความพยายามที่จะยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา โดยใน พ.ศ.2307 พระเจ้ามังระยกทัพมาทางเมืองทวาย เมืองมะริดและเมืองตะนาวศรีก่อน จากนั้นจึงยกทัพมาตีเมืองตามรายทางที่กองทัพจะยกเข้ามา คือ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนและหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยาซึ่งประกอบด้วยเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัยและเมืองสวรรคโลก ส่วนทางตะวันตกก็ตีมาทางเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี และเมืองธนบุรี (กรมวิชาการ, 2543, หน้า 165)

ครั้งนั้น กองทัพของเนเมียวสีหบดียกทัพบุกทัพเรือจากเมืองกำแพงเพชรลงมาบรรจบกับทัพแนวทวนจอบ กองหน้าที่มาตั้งค่ายอยู่ที่เมืองนครสวรรค์ ก่อนที่จะยกลงมาล้อมกรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), 2505, หน้า 269) การมาตั้งค่ายที่เมืองนครสวรรค์ของพม่า

ยอมแสดงให้เห็นว่าเมืองนครสวรรค์ถูกกองทัพกรุงอังวะตีแตกแล้ว ไม่เช่นนั้นคงไม่สามารถที่จะตั้งทัพที่เมืองนครสวรรค์ได้ เจ้าเมืองและขุนนางกรมการเมืองนครสวรรค์อาจพาครอบครัวหนีลงมาเพื่อรับศึกที่กรุงศรีอยุธยา เพียงแต่ไม่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ส่วนบรรดาไพร่พลชาวเมืองนครสวรรค์นั้นก็คงหลบหนีการจับกุมของกองทัพกรุงอังวะเข้าไปอยู่ในป่าหรือเดินทางไปยังเมืองอื่นที่ทหารอังวะยังไม่ถึงก็เป็นได้

ต่อมา เมื่อ พ.ศ.2309 กองทัพกรุงอังวะยกเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา และจากความไม่พร้อมที่จะทำสงคราม อันเกิดจากความแตกแยกของกลุ่มขุนนางซึ่งเป็นผู้ควบคุมไพร่ การเสียกำลังคนจากการทำสงครามกับพม่าในครั้งที่แล้ว และจากการที่แต่ละเมืองก็ต้องป้องกันตนเองจากกองทัพพม่าเช่นกัน (กรมวิชาการ, 2543, หน้า 165) ทำให้กองทัพกรุงอังวะสามารถทำลายกำแพงเมืองและเข้ายึดพระนครได้สำเร็จเมื่อวันอังคาร เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ ปีกุนนพศก พ.ศ.2310 (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 452) ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาจึงล่มสลายลงตั้งแต่นั้น

จากการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ทำให้ผู้คนทั้งในพระนครและหัวเมืองต่างแตกฉานซ่านเซ็นกันไปทั่วทุกหัวระแหง บ้างถูกจับเป็นเชลย บ้างบาดเจ็บและล้มตายจากการถูกฆ่าโดยกองทัพพม่า บ้างก็หนีเข้าป่าลึกเพื่อเอาตัวรอด บ้างก็รวมกลุ่มกันเป็นก๊กหรือเป็นชุมนุมเพื่อความปลอดภัย ชาวเมืองนครสวรรค์ก็คงทั้งบ้านเรือนหนีเอาตัวรอดไม่ต่างไปจากไพร่บ้านพลเมืองคนอื่น ๆ

บทสรุป

ภายหลังเมื่อกรุงศรีอยุธยาสามารถผนวกเอาบ้านเมืองในอาณาจักรสุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรได้แล้ว จะเห็นได้ว่าเมืองนครสวรรค์ถูกเปลี่ยนชื่อจากชื่อ “เมืองพระบาง” มาเป็น “เมืองนครสวรรค์” และมีการปรับสถานะของเมืองให้เป็นไปตามรูปแบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยา โดยมีสถานะเป็นหัวเมืองชั้นตรีของกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองนครสวรรค์มีบรรดาศักดิ์และราชทินนามที่ “ออกญาไกรเพชรรัตนสงคราม” และถือเป็นเมืองใหญ่ที่สำคัญอีกเมืองหนึ่งในหัวเมืองฝ่ายเหนือ

ด้วยความที่เมืองนครสวรรค์ตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมต่อหัวเมืองสำคัญในบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของอาณาจักร เมื่อเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีจึงทำให้เมืองนครสวรรค์ได้รับผลกระทบด้วย เนื่องจากว่ากรุงหงสาวดีมักจะยกกองทัพส่วนหนึ่งลงมาจากอาณาจักรล้านนาและทางด่านแม่ละเมา แล้วผ่านเมืองนครสวรรค์ก่อนลงไปที่กรุงศรีอยุธยา ทำให้เมืองนครสวรรค์ถูกใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการประชิดพลของทั้งกองทัพกรุงศรีอยุธยาและกองทัพพม่า เนื่องจากเป็นเมืองชุมทางตั้งอยู่ในจุดที่เป็นเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ จนทำให้เมืองนครสวรรค์ได้รับผลกระทบจากสงครามและมีความรุ่งโรยตามลำดับก่อนที่จะฟื้นตัวได้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (2543). **ประวัติศาสตร์ไทย: จะเรียนจะสอนกันอย่างไร**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ.
- ขวัญเมือง จันทโรจณี. (2534). **ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2394)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา. (2539). **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา (เล่ม 2 ผ-ฮ)**. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชาลวิทย์ เกษตรศิริ. (2548). **อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- “ตำนานมูลศาสนา ฝ่ายวัดสวนดอก เชียงใหม่”. (2537). ใน ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ด้อยเขียว.
ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง. (หน้า 15-82). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. (2518). **ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา**.
กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธีระวัฒน์ แสงคำ. (2554). **เมืองพิษณุโลก: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่ภายใต้โครงสร้าง
อำนาจรัฐแบบจารีต**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2559). **เมืองฝาง: เมืองชุมทางการค้าและคมนาคมระหว่างรัฐ. มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์**.
33(1), หน้า 23-45.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2549). **ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด: รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของ
ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พระรัตนปัญญาเถระ. (2515). **แสง มนวิฑูร (แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์งาน
ฉาปนกิจศพนางทองคำ สุวรรณิชกุล 17 มกราคม 2515.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). (2542). **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนา
ภิเษก เล่ม 3**. (หน้า 213-452). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (2542). ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนาภิเษก เล่ม 1**. (หน้า 211-233). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม
ศิลปากร.
- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาคจบ. (2505). พระนคร: โอเดียนสโตร์.

พระไอยการเก่านั้นนาหัวเมือง ฉบับอยุธยา. (2552). ใน ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟานฟลีต และผลงานคัดสรร พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (หน้า 101-116). กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ใน

พระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง. (2529). ใน ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166

พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1. (หน้า 229-271). กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). การเมืองในประวัติศาสตร์ ยุคสุโขทัย-อยุธยา พระมหากษัตริย์

กษัตริย์ราช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2555). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.

ลา ลูแบร์. (2552). สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2555). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ (ฉบับปลีก

หมายเลขทะเบียน 222 2/ก 104). ใน อรพินท์ คำสอน ธิษณา วีรเกียรติสุนทร และศุภการ สิริ

ไพศาล (บรรณาธิการ). 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 13. (หน้า 49-168). กรุงเทพฯ: ศักดิโสภณการพิมพ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). ลุ่มน้ำนาน ประวัติศาสตร์โบราณคดีของพิษณุโลก “เมืองเอกแตก”.

กรุงเทพฯ: มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). กรุงสุโขทัยมาจากไหน?. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนทร ชูตินธวานนท์. (2528). นครสวรรค์: เมืองประชุมพลในประวัติศาสตร์สงครามไทยรบพม่าสมัย

อยุธยา. ใน สุภรณ์ โอเจริญ (บรรณาธิการ). นครสวรรค์: รัฐกึ่งกลาง. (หน้า 196-202).

นครสวรรค์: วิทยาลัยครูนครสวรรค์.

บทบาทของกิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทศวรรษ 2440-2490

The Role of Railway Business in Tha Ruea District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, during 1897-1947

ภาณุพงศ์ ชลสวัสดิ์ / Panupong Chonsawat

นักศึกษาปริญญาตรี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

Bachelor's degree student of the Faculty of Archeology, Silpakorn University

วันที่รับบทความ 2 พฤศจิกายน 2563 / แก้ไขบทความ 24 ธันวาคม 2563 / ตอรับบทความ 5 กุมภาพันธ์ 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพบว่า อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น มีประวัติศาสตร์กิจการรถไฟอย่างเห็นได้ชัด จากการเปิดเดินรถไฟหลวงสายเหนือใน พ.ศ.2444 ซึ่งแยกมาจากชุมทางบ้านภาชี การสร้างสะพานจักรี ซึ่งเป็นสะพานรถไฟข้ามแม่น้ำป่าสัก นอกจากนี้ ยังมีทางรถไฟสายเอกชน คือ ทางรถไฟสายพระพุทธรบาท ที่มีเส้นทางระหว่างอำเภอท่าเรือ-วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรีอีกด้วย โดยกิจการรถไฟนั้นได้ส่งผลการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อำเภอท่าเรือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม การคมนาคม และวิถีชีวิตของยุคที่กิจการรถไฟมีความเจริญรุ่งเรืองได้เป็นอย่างดี ดังเช่น การเข้ามาของกลุ่มชาวจีนในอำเภอท่าเรือ การใช้รถไฟเป็นพาหนะการเดินทางในช่วงเทศกาลนมัสการพระบาททอดแทนการเดินทางเท้า การเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประทับบนรถไฟและการค้าขายสินค้าเกษตรกรรมบนรถไฟ เป็นต้น และกิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือช่วงทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาที่มีความนิยมในการคมนาคมแบบถนนมากกว่าระบบรางและทางรถไฟสายพระพุทธรบาทประสบปัญหาการขาดทุนทำให้ต้องเลิกกิจการไป ทำให้ในปัจจุบัน อำเภอท่าเรือยังคงเหลือแต่เพียงทางรถไฟหลวงสายเหนือเท่านั้นที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่

คำสำคัญ : อำเภอท่าเรือ, รถไฟหลวง, รถไฟสายพระพุทธรบาท

Abstract

This article was intended to study railway operations in Tha Ruea District, Ayutthaya Province. It was found that the district of Tha Ruea has a long history of railway operations. From the beginning of the Northern Highway service in 1901, which separated from the junction of Ban Pachi, through the Chakri Bridge, a railway bridge over the Pasak River. There is also a private railway line, the Phra Phutthabat tramway, which provides routes between Tha Ruea and Wat Phra Phutthabat districts, Saraburi province The railway business has resulted in changes in the district of Tha Ruea, reflects the social conditions, transportation and the way of life as flourish period of railway business, such as the arrival of chinese people in the port district. The used of trains as a travel vehicle during the Worship Festival of Phra Bat is a substitute for walking. The king's presence on the railways and the sale of agricultural goods on the railway and the railway business in the port district. In the post-World War II period, there was a greater popularity of road transport than the railway system and the Railways was worse off so they closed it down. At present, the port district remains only the Northern Railway.

Keywords : Tha Ruea District, Royal State Railway, Phra Phutthabat tramway

บทนำ

การกำเนิดขึ้นของรถไฟนั้น เป็นนวัตกรรมของปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของโลก รถไฟเป็นการเดินทางรูปแบบใหม่ที่มีความรวดเร็วมากขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีการนำรถไฟมาใช้คมนาคมทางบกแทนการเดินทางรูปแบบอื่น ๆ เช่น รถม้าหรือสัตว์พาหนะอื่น กิจกรรมรถไฟเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษก่อนที่จะแพร่หลายไปในทวีปยุโรป สหรัฐอเมริกาและเอเชีย

การคมนาคมทางบกในประเทศไทยสมัยโบราณก่อนมีรถไฟ ต้องใช้ระยะเวลายาวนานในการเดินทางและมีความยากลำบาก การออกเดินทางจากกรุงเทพไปพื้นที่ต่าง ๆ ตามต่างจังหวัด ต้องอาศัยการคมนาคมทางเรือเป็นหลัก จนกระทั่งมีรถไฟขึ้นมา รถไฟก็กลายเป็นการคมนาคมทางบกที่ดีที่สุด กิจกรรมรถไฟจึงเป็นการคมนาคมที่ทันสมัยและสำคัญมากในยุคนั้น

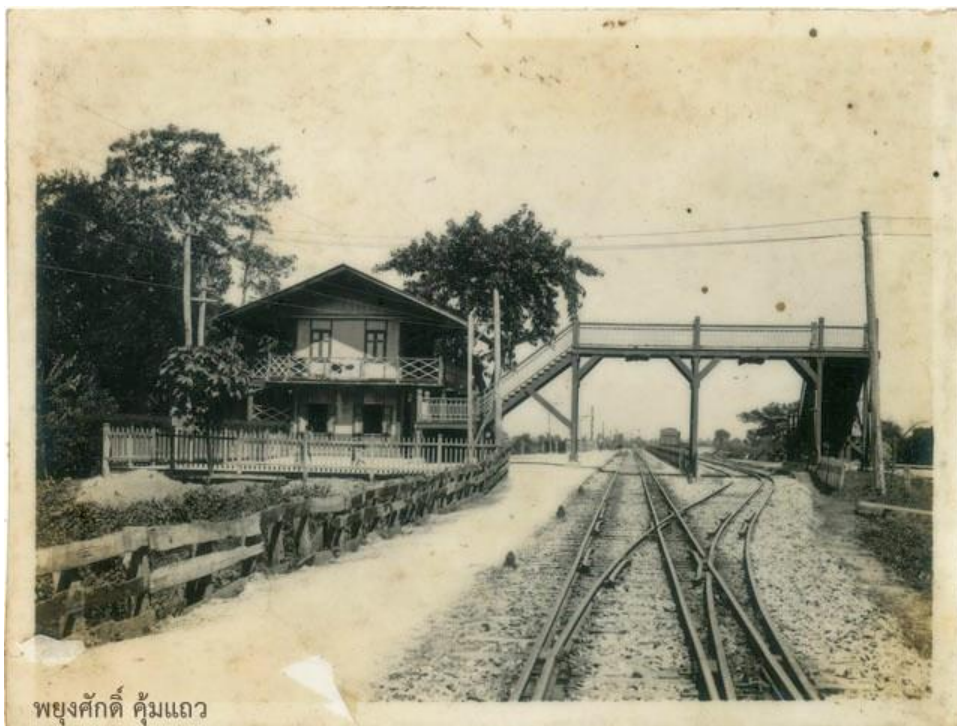
อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก จากการมีประวัติศาสตร์กิจกรรมรถไฟเข้าไปเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับผู้คนในพื้นที่ เนื่องจากอำเภอท่าเรือเป็นศูนย์กลางคมนาคมที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต จวบจนถึงยุคที่กิจกรรมรถไฟเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในอำเภอท่าเรือ ซึ่งเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในยุคแรกเริ่ม และยังคงมีบทบาทให้เห็นถึงในปัจจุบัน

บทบาทของกิจการรถไฟหลวงในอำเภอท่าเรือ

กิจการรถไฟในประเทศไทยนั้น ถึงแม้จะเริ่มต้นใน พ.ศ.2436 โดยการเดินรถไฟสายแรกขึ้นคือทางรถไฟสายกรุงเทพ - ปากน้ำ อันเป็นทางรถไฟสายเอกชน แต่ประเทศไทยเองได้รู้จักรถไฟมาตั้งแต่ใน พ.ศ.2398 จากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ คณะราชทูตจากสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย สมเด็จพระราชินีแห่งประเทศอังกฤษ ได้นำเครื่องราชบรรณาการ และพระราชสาส์นมาถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนึ่งในนั้นคือ “ขบวนรถไฟจำลอง” นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการรู้จักรถไฟของประเทศไทย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดปัญหาภัยคุกคามจากการแสวงหาอาณานิคมจากชาติตะวันตก รัฐบาลได้มีการทำสัญญาสำรวจเส้นทางรถไฟขึ้นกับบริษัทป็นชาร์ดของประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ.2431 และทำสัญญาสำรวจรถไฟกับนายคาร์ล เบธเก ของบริษัทครุปล์ ประเทศเยอรมนี ใน พ.ศ.2431 จนตั้งกรมรถไฟหลวง สังกัดกระทรวงโยธาธิการขึ้นมาใน พ.ศ.2433 และเปิดประมูลก่อสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปนครราชสีมาในเดือนเมษายน พ.ศ.2434 จนสามารถเปิดเดินรถครั้งแรก เส้นทางรถไฟระยะแรก กรุงเทพ - อยุธยา ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2439 ซึ่งถือว่าเป็นวันสถาปนากิจการรถไฟหลวงในประเทศไทย และสามารถเปิดโดยสารจนถึงนครราชสีมาได้ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2443 ใช้ระยะเวลาในการก่อสร้างทั้งสิ้น 9 ปี (อิจิโร คากิซากิ, 2562, หน้า 12)

ทางรถไฟที่มีการก่อสร้างต่อจากทางรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา คือทางรถไฟสายเหนือ เมื่อทางรถไฟสายนครราชสีมาเปิดเดินรถถึงแก่งคอย จึงมีการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือแยกขึ้นมาจากบ้านภาชี ทางรถไฟสายเหนือระยะแรกไปถึงลพบุรี โดยเริ่มก่อสร้างใน พ.ศ.2441 ทางรถไฟดังกล่าวเปิดเดินรถใน พ.ศ.2444 จึงกล่าวได้ว่ากิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ.2444 เป็นต้นมา (อิจิโร คากิซากิ, 2562, หน้า 13) เพราะอำเภอท่าเรือเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางรถไฟสายเหนือระหว่างบ้านภาชีกับลพบุรี ทั้งนี้แต่เดิมแผนการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือจะแยกเป็นชุมทางออกมาจากที่สระบุรี แต่เพื่อเป็นการจำกัดระยะทางรถไฟสายเหนือให้สั้นลง จึงมีการตัดชุมทางรถไฟที่บ้านภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเกิดขึ้น (อิจิโร คากิซากิ, 2562, หน้า 13) ทำให้ต่อมาบ้านภาชีได้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่พื้นที่ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งใน พ.ศ.2479 ที่มีการยกบ้านภาชีเป็นอำเภอภาชีแยกมาจากอำเภอยุทัยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2559, <https://district.cdd.go.th/phachi/about-us>)

พยุงค์ดี คุ่มแถว

ภาพที่ 1 สถานีรถไฟท่าเรือ (เก่า) ส่วนหนึ่งของเส้นทางรถไฟหลวงสายเหนือ

ที่มา : พยุงค์ดี คุ่มแถว, 2563, จาก <http://biochem.flas.kps.ku.ac.th/rft/phayungsak/tharua.jpg>

ทางรถไฟสายเหนือที่เป็นทางรถไฟที่ดูแลโดยกรมรถไฟหลวง โดยใช้ระบบมาตรฐานทางขนาดกว้าง 1.435 เมตร (Standard Gauge) ต่อมาเมื่อมีการตัดเส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ มีการใช้ระบบมาตรฐานทางขนาดกว้าง 1 เมตร (Meter Gauge) มีการแยกหน่วยงานออกเป็น 2 กรม คือกรมรถไฟหลวงสายเหนือและรถไฟหลวงสายใต้ที่ดูแลกิจการรถไฟในแต่ละพื้นที่ ต่อมาใน พ.ศ.2463 มีการรวมหน่วยงานทั้ง 2 แห่งเข้าด้วยกันเป็นกรมรถไฟหลวง และมีการเลือกใช้ระบบรางแบบ ทำให้ทางรถไฟหลวงสายเหนือในอำเภอท่าเรือระยะแรกนั้น มีการเลือกใช้ระบบมาตรฐานทางขนาดกว้าง 1 เมตร (Meter Gauge) บนเส้นทางรถไฟทุกสายของประเทศไทย (อิจิโร คากิซากิ, 2562, หน้า 38) โดยเส้นทางรถไฟหลวงในอำเภอท่าเรื่อนั้นแต่เดิมก็มีการใช้ระบบมาตรฐานรางแบบ กว้าง 1.435 เมตร (Standard Gauge) และมาเปลี่ยนเป็นระบบมาตรฐานทางขนาดกว้าง 1 เมตร (Meter Gauge) ในภายหลัง

เส้นทางรถไฟหลวงสายเหนือในพื้นที่อำเภอท่าเรือยังเป็นพื้นที่สำคัญ เพราะทางรถไฟดังกล่าวต้องตัดข้ามแม่น้ำป่าสัก จึงต้องมีการก่อสร้างสะพานรถไฟข้ามแม่น้ำขนาดใหญ่ ความยาวสะพาน 103 เมตร สะพานดังกล่าวได้นามพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “สะพานจักรี” สะพานดังกล่าวถือว่าเป็นสะพานชื่อพระราชทานแห่งแรกในเส้นทางรถไฟสายเหนือ พอจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ฝ่ายสัมพันธมิตรได้นำเครื่องบินมาทิ้งระเบิดจนทำให้สะพานขาดใช้การไม่ได้ และต้องมีการซ่อมใหม่ใน พ.ศ.2491 (วันวิเศษ เนียมปาน, 2563, <https://readthecloud.co/rail-2/>)

ภาพที่ 2 สะพานจักรีข้ามแม่น้ำป่าสัก จากภาพจะเห็นสะพานข้ามทางรถไฟของสถานีรถไฟท่าเรือเดิมอยู่ด้วย
ที่มา : วันวิเศษ เนียมปาน, 2563, <https://readthecloud.co/rail-2/>

ภาพที่ 3 ทางรถไฟสายเหนือระหว่างสถานีท่าเรือกับสถานีบ้านหมอ ช่วงเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่
ใน พ.ศ.2460 สังเกตว่าระบบมาตรฐานรางยังเป็นแบบทางกว้าง 1.435 เมตร (Standard Gauge)
ที่มา: โรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ, 2563, <https://web.facebook.com/222323771159492/photos/a.645471098844755/3621318084593360/>

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรมรถไฟหลวงที่ดูแลกิจการรถไฟหลวงได้ปรับเปลี่ยนองค์กรใหม่เป็นองค์กรรัฐวิสาหกิจ มีชื่อว่า “การรถไฟแห่งประเทศไทย” ซึ่งรับผิดชอบดูแลกิจการรถไฟทั้งหมดในประเทศไทยต่อจากกรมรถไฟหลวง รวมถึงทางรถไฟหลวงสายเหนือด้วย

ปัจจุบันตำแหน่งที่ตั้งสถานีรถไฟท่าเรือ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตำแหน่งสถานีเดิม ไปประมาณ 400 เมตร สถานีรถไฟท่าเรือเป็นสถานีรถไฟที่สำคัญของทางรถไฟสายเหนือ โดยเป็นสถานีระดับ 2 มีขบวนรถโดยสารทำการรับ-ส่งผู้โดยสารหลายขบวน ได้แก่ ขบวนเที่ยวขึ้น ขบวน 105, 109, 111, 201, 207, 209, 211, 301, 303, 317, 409 และขบวนเที่ยวลง ขบวน 106, 112, 202, 208, 210, 212, 302, 304, 318 (การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2563, <http://procurement.railway.co.th/checktime/checktime>) แสดงให้เห็นกิจการรถไฟที่ยังมีบทบาทสำคัญในด้านการคมนาคมในพื้นที่อำเภอท่าเรือมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4 สถานีรถไฟท่าเรือ (ปัจจุบัน) เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว

ที่มา: กฤษฎา นิลพัฒน์, [ภาพถ่าย]

บทบาทของกิจการรถไฟสายพระพุทธบาท : รถไฟเอกชนในอำเภอท่าเรือ

กิจการรถไฟในประเทศไทยนั้นมีทั้ง “รถไฟหลวง” และ “รถไฟเอกชน” จุดเริ่มต้นของรถไฟคือทางรถไฟสายเอกชน คือทางรถไฟสายกรุงเทพ-ปากน้ำ ที่ดำเนินการโดยบริษัทจากเดนมาร์ก ที่เปิดการเดินรถใน พ.ศ. 2436 ก่อนการเปิดเดินรถไฟหลวงถึง 3 ปี แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินการกิจการรถไฟเอกชนเต็มไปด้วยความยากลำบาก อันเนื่องมาจากการตั้งใช้ทุนเป็นอย่างมาก บ่อยครั้งที่รัฐบาลต้องเข้าไปจัดสรรทุนให้ โดยรับประกันอัตราส่วนแบ่งดังเช่น รถไฟสายปากน้ำ และนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น ที่หวาดระแวงถึงภัยจากความมั่นคง ใน พ.ศ.2442 ที่ประชุมเสนาบดี มีการประกาศแนวทางถึงการพิจารณาโครงการรถไฟเอกชน โดยเนื้อหา มีอยู่ว่า

- 1.รถไฟสายหลักจากกรุงเทพไปเหนือหรือใต้ รัฐบาลจะเป็นผู้สร้างเป็นรถไฟหลวง
- 2.เส้นทางที่คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคง จะไม่ให้สัมปทาน เช่น เส้นทางจากกรุงเทพไปภาคตะวันออก
- 3.เส้นทางอื่น ๆ ใช้การประชุมแยกโครงการในเสนาบดีสภา โดยอิงจากกฎข้อ 1 และข้อ 2 (อิจิโร คาซึกิ, 2562, หน้า 21)

นอกจากนี้ ใน พ.ศ.2444 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลว่าควรให้สัมปทานแก่ทางรถไฟเอกชนเฉพาะทางรถไฟเบาซึ่งใช้เป็นเส้นทางรองจากรถไฟหลวง (อิจิโร คาซึกิ, 2562, หน้า

22) จากความยากลำบากในการดำเนินการดังกล่าว ทำให้ประวัติศาสตร์กิจการรถไฟของประเทศไทยที่ผ่านมา มีทางรถไฟเอกชนเพียง 4 เส้นทาง คือ ทางรถไฟสายกรุงเทพ-ปากน้ำ ทางรถไฟสายท่าจีน ทางรถไฟสายบางบัวทอง และทางรถไฟสายพระพุทธบาท

กิจการรถไฟเอกชนนั้นจะเป็นรถไฟรางเบา (tramway) ที่จะใช้มาตรฐานความกว้างรางที่มีขนาดเล็ก ทำให้หัวรถจักรรถไฟนั้นมีขนาดเล็กไปด้วย ตลอดจนการใช้งานที่มีแรงขับเคลื่อนน้อยกว่าหัวรถจักรขนาดใหญ่ การขนส่งไม่สามารถใช้ปริมาณที่มากได้นัก และระยะทางรถไฟนั้นมีระยะทางที่สั้น และไม่สามารถเชื่อมต่อไปจากทางรถไฟอื่นได้ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากรถไฟหลวง (State Railway) ที่เป็นระบบคมนาคมขนาดใหญ่ มาตรฐานความกว้างรางขนาดใหญ่ ที่ทำให้ใช้หัวรถจักรขนาดใหญ่ สามารถขนส่งปริมาณได้มาก และระบบรางสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายต่าง ๆ ไปยังพื้นที่ทั่วประเทศได้

จะสังเกตได้ว่าทางรถไฟเอกชนทั้ง 4 สายนั้น มีเพียงสายพระพุทธบาทที่เป็นทางรถไฟวิ่งในพื้นที่ต่างจังหวัด คือพื้นที่ระหว่างอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับอำเภอบางบาล จังหวัดสระบุรี เท่านั้น และการกำเนิดทางรถไฟดังกล่าวอยู่ในยุคที่มีการจำกัดการให้สัมปทานทางรถไฟเอกชนอย่างเห็นได้ชัด

โครงการรถไฟสายพระพุทธบาท หรือรถไฟสายพระบาท ถือว่าเป็นโครงการรถไฟทุนไทยสายแรกที่สัมปทาน ปรากฏหลักฐานจากการตั้ง**บริษัทรางพระพุทธบาท ทุนจำกัด** ใน พ.ศ.2445 โดย**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์**พร้อมหุ้นส่วนได้แก่ พระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน เจ้าหมื่นเสมอใจราช พระนราธิบดีสารกรม หลวงดำรงธรรมสาร หลวงอุดรภักดีพานิช และจีนหนี รวมเจ็ดคนได้รับพระบรมราชานุญาตจัดตั้งบริษัท และได้รับพระราชทานอำนาจพิเศษ (ราชกิจจานุเบกษา, 2444, หน้า 410)

ภาพที่ 5 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ที่มา: Pongprasert Chatchaipaboon, 2563,

[https://www.facebook.com/hlormakuttapok/photos/](https://www.facebook.com/hlormakuttapok/photos/a.737251039757557/737283343087660/?type=3&theater)

[a.737251039757557/737283343087660/?type=3&theater\)](https://www.facebook.com/hlormakuttapok/photos/a.737251039757557/737283343087660/?type=3&theater)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีบทบาทสำคัญต่อการก่อตั้งทางรถไฟสายพระพุทธบาท ทำให้ทางรถไฟสายดังกล่าวถูกเรียกว่า “รถไฟกรมพระนรา” หรือ “รถไฟกรมพระดารา” หรือ “รถไฟเล็ก” หรือ “รถรางพระพุทธบาท”

กิจการรถไฟสายพระพุทธบาทนั้นไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเริ่มเดินรถในปีใด แต่จากหลักฐานการตั้งบริษัทรถรางพระพุทธบาทใน พ.ศ.2445 จึงเชื่อว่าน่าจะเริ่มต้นกิจการเดินรถในช่วงระยะเวลานั้นเช่นกัน

ทางรถไฟสายพระพุทธรบาท เป็นทางรถไฟขนาด 750 มิลลิเมตร แต่อย่างไรก็ตาม บ้างก็ว่าขนาดรางทางรถไฟสายดังกล่าวกว้าง 60 เซนติเมตร (สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ม.ป.ป., หน้า 99) บ้างก็บอกว่ากว้าง 1 เมตร (สุพจน์ มนประณีต, 2539, หน้า 35) ระยะทางเริ่มต้นอยู่บริเวณตลาดหม่อมเจ้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของสถานีท่าเรือของทางรถไฟหลวงสายเหนือ ทางรถไฟสายพระพุทธรบาทเริ่มจากจุดดังกล่าวไปยังวัดพระพุทธรบาท สระบุรี เป็นระยะทางกว่า 19 กิโลเมตร โดยเส้นทางรถไฟนั้นใช้เส้นทางถนนพระเจ้าทรงธรรมอันเป็นเส้นทางโบราณที่เดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเมื่อจะเริ่มสร้างทางรถไฟสายพระพุทธรบาทต้องมีการจ้างคนแผ้วถางป่าเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ทางกว้างประมาณ 4 เมตร พอวางรางได้ (สุพจน์ มนประณีต, 2539, หน้า 36)

เส้นทางรถไฟดังกล่าวมีสถานีรถไฟดังต่อไปนี้

1. สถานีท่าเรือ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของธนาคารออมสิน สาขาท่าเรือหลักเก่า

2. สถานีบางโขมด ตั้งอยู่ใกล้เชิงสะพานชลประทาน 11 ทิศตะวันตกของสี่ขาปัจจุบัน

3. สถานีบ่อโคก ตั้งอยู่หมู่ 4 ตำบลสร้างโคก

4. สถานีหนองคันที ตั้งอยู่ตำบลหนองคันที ทางโค้งฝั่งตรงข้ามกับประตูทางเข้าวัดหนองสองตอนปัจจุบัน

5. สถานีพระพุทธรบาท เป็นสถานีปลายทาง ตั้งอยู่กลางระหว่างโรงเจเก่ากับโรงเจใหม่วัดพระพุทธรบาท (สุพจน์ มนประณีต, 2539, หน้า 36)

อย่างไรก็ตาม ยังมีการกล่าวถึงสถานีเขาเลี้ยวอยู่ระหว่างสถานีบ่อโคกกับสถานีหนองคันที และสถานีเจ้าพ่อเขาคอกโดยอยู่ระหว่างสถานีหนองคันทีกับสถานีพระพุทธรบาทรวมอยู่ด้วย (สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ม.ป.ป., หน้า 98) จึงเป็นไปได้ว่าทางรถไฟสายพระพุทธรบาทจึงน่าจะมีสถานีทั้งสิ้น 7 สถานี

สถานีรถไฟทั้งหมดนั้น ได้มีการบันทึกถึงรูปแบบของอาคารสถานีเล็กปรากฏอยู่ 2 แห่ง คือที่ตำบลสร้างโคก และที่พระพุทธรบาท โดยสถานีแรกเป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้ สร้างก่ออิฐถือปูน มุงสังกะสี ทาสีเหลือง ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของทางรถไฟ ด้านหน้ากว้าง 4 เมตร ด้านข้างกว้าง 3.25 เมตร สูง 4.75

ภาพที่ 6 แผนที่เส้นทางรถไฟสายพระพุทธรบาท
ที่มา : วิกิพีเดีย, 2563,

<https://th.wikipedia.org/wiki/Tharuea1931.jpg>

เมตร เป็นสองชั้น ชั้นล่างมีประตูด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 ประตู มีช่องขายตัวอยู่ด้านหน้า ชั้นบนด้านหน้ามีหน้าต่างคู่ 3 ช่อง ด้านข้างอีกด้านละ 2 ช่อง ภายในมีบันไดขึ้นไปชั้นบนสำหรับนายสถานีพักแรม ส่วนสถานีพระพุทธรบาทสร้างกว้างขวางใหญ่โต มีขนชาลาให้คนโดยสารนั่งพักได้เป็นจำนวนหลักร้อยคน พื้นสถานีชุดบ่อเทปูนเป็นถังเก็บน้ำฝนขนาดใหญ่ เก็บน้ำไว้ใช้ในเทศกาลพระพุทธรบาท นอกจากนี้สถานีทั้งสองแห่งที่กล่าวไว้แล้ว สถานีหนองคณทีนั้นปรากฏหลักฐานของอาคารสถานีอยู่ด้วย แต่ต่อมารถบรรทุกพ่วงบรรทุกหินวิ่งชนพังลง เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2539 ทำให้ไม่เหลือหลักฐานของสถานีเล็กอีกต่อไป (สุพจน์ มนประณีต, 2539, หน้า 36)

ภาพที่ 7 สถานีสร้างโคก ทางรถไฟสายพระพุทธรบาทในปัจจุบัน
ที่มา: นายกฤษฎา นิลพัฒน์, [ภาพถ่าย]

บทบาทของกิจการรถไฟที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอำเภอท่าเรือ

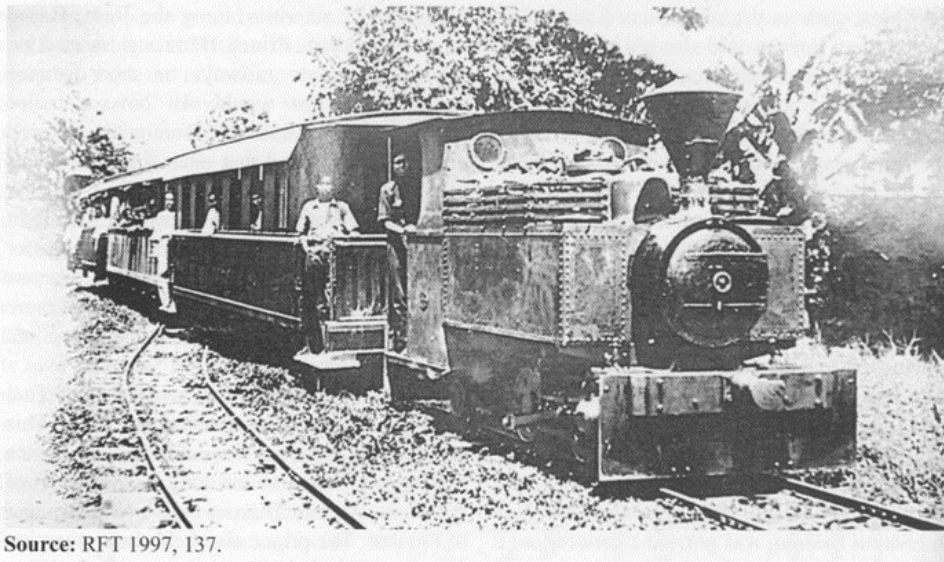
บทบาทของกิจการรถไฟทั้งกิจการรถไฟหลวงและกิจการรถไฟสายพุทธบาทส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอำเภอท่าเรือเป็นอย่างมาก เพราะกิจการรถไฟนั้นถือว่าเป็นระบบการขนส่งที่รวดเร็วและทันสมัยที่สุดในยุคนั้น

เมื่อเส้นทางรถไฟมาถึงอำเภอท่าเรือ ทำให้เกิดความเจริญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าอำเภอท่าเรือจะเป็นชุมชนเก่ามีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่การเข้ามาของรถไฟได้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนขยายตัว ดังจะเห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนส่วนใหญ่ในระยะหลังจะตั้งอยู่พื้นที่บริเวณทิศตะวันตกของสถานีรถไฟไปจนถึงแนวแม่น้ำป่าสักตอนใต้ นอกจากนี้การเข้ามาของรถไฟยังนำพาคนกลุ่มใหม่คือชาวจีน ซึ่งเป็นกรรมกรสร้างทางรถไฟมาตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางรถไฟที่สร้างไปถึง รวมถึงกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่ขยายกิจการออกมาจากศูนย์กลางในกรุงเทพ อันมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจในอำเภอท่าเรือ (ประภัสสร ชูวิเชียร และคณะ, 2559, หน้า 21)

ส่วนกิจการรถไฟสายพระพุทธบาทนั้นจัดตั้งขึ้นมาเพื่อการเดินทางสำหรับผู้ไปนมัสการรอยพระพุทธบาท ที่วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี เป็นสำคัญ อันเป็นธรรมเนียมประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยา การโดยสารด้วยรถไฟจากอำเภอท่าเรือมุ่งหน้าไปวัดพระพุทธบาทนั้น ช่วยอำนวยความสะดวกในการคมนาคมทางบกเป็นอย่างมาก เนื่องจากประหยัดเวลาว่าการเดินเท้าหรือใช้สัตว์พาหนะเทียมลากเหมือนแต่ก่อน

นอกจากการโดยสารผู้คนเพื่อไปนมัสการรอยพระพุทธบาทแล้ว ยังมีการกล่าวถึงการรับส่งพ่อค้าแม่ค้า พืชไร่ เช่น หน่อไม้ กล้วย หนูน ฯลฯ อีกด้วย (สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ม.ป.ป., หน้า 99) อันเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงกิจการรถไฟที่มีผู้โดยสารเป็นคนในท้องถิ่น และกิจการรถไฟกับการขนส่งในช่วงนอกเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธบาทที่มีสินค้าเกษตรกรรม ชี้ให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจของอำเภอท่าเรือได้เป็นอย่างดี

Picture 12. Train of the Phrabat Tramway

Source: RFT 1997, 137.

ภาพที่ 8 รถไฟสายพระพุทธรบาท

(ที่มาภาพ : MO Memoir, 2563, [http://tamagozilla.blogspot.com/2013/05/](http://tamagozilla.blogspot.com/2013/05/mo-memoir-sunday-5-may-2556.html)

[mo-memoir-sunday-5-may-2556.html](http://tamagozilla.blogspot.com/2013/05/mo-memoir-sunday-5-may-2556.html))

ทางรถไฟสายพระพุทธรบาทเป็นทางรถไฟสายเอกชน ที่เปิดบริการแก่ราษฎรที่เดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทที่วัดพระพุทธรบาท สระบุรีนั้น มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากการที่ได้รับพระราชทานให้จัดตั้งบริษัท และการได้พระราชทานอำนาจเป็นกรณีพิเศษ ที่สะท้อนถึงบทบาทดังกล่าวได้แล้ว ยังปรากฏหลักฐานที่พระมหากษัตริย์ถึง 2 พระองค์ที่เคยเสด็จพระราชดำเนินบนทางรถไฟสายพระพุทธรบาท ได้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินในปี พ.ศ. 2445 ภายหลังการสร้างทางรถไฟหลวงสายเหนือได้ไม่นาน โดยเสด็จพระราชดำเนินประทับรถไฟหลวงมายังท่าเรือเพื่อแวะพักเสวยพระกระยาหารเช้า และเสด็จพระราชดำเนินประทับรถไฟเล็กของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ไปวัดพระพุทธรบาท สระบุรี โดยมีเนื้อความปรากฏดังต่อไปนี้

“วันที่ 11 พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก 121เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับรถพระที่นั่งพ่วงรถกลไฟ เวลาเช้า 1 โมงกับ 5 นาที รถกลไฟใช้จักร ออกจากสะเตชั่นบางปะอิน ถึงสะเตชั่นท่าเรือ เวลาเช้า 2 โมง 35 นาที หยุดรถพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงจากรถพระที่นั่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ แลข้าราชการมณฑลกรุงเก่ารับเสด็จที่นั่น พระสงฆ์ถวายไชยมงคล มีพระครูรัตนภิรมย์เป็นประธาน มีพระราชดำรัสด้วยผู้ที่มาคอยรับเสด็จที่สะเตชั่นพอสมควรแล้ว เสด็จทรงพระราชดำเนินไปประทับที่สะเตชั่นรถรางพระพุทธรบาท เสด็จเข้าด้วยพร้อมพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์เทศาภิบาลทรงจัดเลี้ยง แลโปรดเกล้าฯให้พระราชทานเสมาแก่เด็กตามสมควร ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นประทับรถรางพระพุทธรบาท เวลาเช้า 3 โมง 45 นาที รถรางใช้จักรออกจากที่พักถึงหน้าศาลเจ้าเขาคอก เวลาเช้า 4 โมง 50 นาที” (ราชกิจจานุเบกษา, 2445, หน้า 672)

นอกจากนี้เมื่อคราวเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าได้เสด็จพระราชดำเนินประทับรถไฟเล็กเพื่อไปพระพุทธรบาทอีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏหลักฐานจากจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 เนื้อความว่า

“..กินข้าวที่บ้านพระยาสระบุรี แล้วลงเรือล่องมาเสลาให้ชั่วโมงเศษ อาบน้ำแล้วออกเรือกระบวนใหญ่ เวลาบ่าย 3 โมงเศษ ล่องเรือมาถึงท่าเรือท่มครึ่ง อยู่ใน 4 ชั่วโมงเต็ม กรมมราแต่งโคมยี่ปุ่นหรุ แต่พอถึงก็ฝนตกต้องสั่งให้เก็บ แต่เห็นจะไม่ตกมาก..วันที่ 2 สามโมงเช้าขึ้นรถไฟกรมพระนราไปพระบาททางเรียบร้อยดีกว่าแต่ก่อน ...” แล้วกลับจากพระพุทธรบาทมาท่าเรือ “..รถขึ้นอยู่ชั่วโมง 1 พักอยู่เกือบสามชั่วโมง กลับมาเรือไม่ถึงบ่าย 3 โมง ฝนหยุดหน่อยหนึ่งแล้วกลับตกอีก น้ำขึ้นแต่คืนนี้ท่วมร้านที่จอดเรือต้องยกพื้นอีกชั้นหนึ่ง ค่ายาม 1 มีละคอนนฤมิตรในสะเตชั่นรถไฟจัดโรงหรุ แต่โปรแกรมเรื่องล้นเวลา..” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2469, หน้า 4-9)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระพุทธรบาทสระบุรี โดยประทับรถไฟสายพระพุทธรบาทถึงสองครั้งด้วยกัน จากหลักฐานทั้งสองทำให้ทราบได้ว่าระยะเวลาในการเดินทางนั้นใช้เวลา 1 ชั่วโมงเศษ สอดคล้องกับข้อมูลการเดินทางรถไฟสายพระพุทธรบาทที่ว่ารถไฟสายพระพุทธรบาทจะออกเดินทางจากสถานีพระพุทธรบาทในเวลา 06.00 น.และถึงสถานีท่าเรือในเวลา 07.00 น. ส่วนขากลับ ช่วงเย็นจะออกจากสถานีท่าเรือในเวลา 15.00 น. พนักงานและรถจะไปค้างคืนที่สถานีพระพุทธรบาท (สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ม.ป.ป., หน้า 99) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการปรับปรุง

ทางรถไฟสายพระพุทธรบาทให้ได้ตามมาตรฐาน ดังเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ที่ว่า “ทางเรียบร้อยดีกว่าแต่ก่อน”

รัชสมัยต่อมา คือรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็เสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระพุทธรบาท สระบุรี อันเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ โดยพระองค์เสด็จพระราชดำเนินประทับบนรถไฟหลวงและรถไฟเล็ก ในพ.ศ.2456 มีเนื้อความว่า

“วันที่ 23 ธันวาคม... เวลาเช้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนรถไฟแต่พระราชวังบางปะอินไปประทับที่ท่าเรือ พระสงฆ์วัดท่าเรือคอยรับเสด็จอยู่ในปราสาทไชยมงคลแล้ว ประทับรถรางสายไปพระพุทธรบาท...” (ราชกิจจานุเบกษา, 2456, หน้า 2190-2191)

จากการเสด็จประทับรถไฟสายพระพุทธรบาทโดยพระมหากษัตริย์สองพระองค์ แสดงให้เห็นถึงคตินิยมของการคมนาคมในยุคนั้นจากท่าเรือไปยังพระพุทธรบาท สระบุรีได้เป็นอย่างดี และทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับกิจการรถไฟสายพระพุทธรบาทที่มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ด้วยเช่นกัน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยกเลิกกิจการรถไฟพระพุทธรบาท

กิจการรถไฟสายพระพุทธรบาทประสบปัญหาจากการอยู่ถึงสองครั้ง ทำให้สามารถแบ่งช่วงกิจการได้เป็นถึง 2 ช่วง คือ ช่วงแรกที่ดำเนินกิจการโดยบริษัทรางพระพุทธรบาท ทุนจำกัด ใน พ.ศ.2445-2572 และช่วงหลังที่ดำเนินกิจการโดยบริษัท รถไฟท่าเรือ จำกัด ใน พ.ศ.2474-ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2

กิจการรถไฟสายพระพุทธรบาทในช่วงแรก ประสบปัญหาจากการขาดทุนกิจการ อาจเป็นเนื่องจากการลงทุนการสร้างรถไฟที่ใช้ทุนสูง และกิจการที่เน้นขนส่งผู้โดยสารไปงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทนั้นเป็นงานประจำปีเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ได้เป็นตลอดทั้งปี อาจทำให้ประสบปัญหาขาดทุนได้ ดังจะเห็นได้จากได้จากวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2445 มีการออกตั๋วเงินโดยเอาทรัพย์สินของบริษัทเป็นประกัน โดยอ้างว่าต้องการเงินทุนเพื่อขยายกิจการ (ราชกิจจานุเบกษา, 2445, หน้า 536) และในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2449 บริษัทยื่นบัญชีประจำปีต่อกระทรวงเกษตรธิการล่าช้า หากไม่ส่งอาจถูกถอนอำนาจพิเศษ (ราชกิจจานุเบกษา, 2449, หน้า 1061) กระทั่งวันที่ 16 มกราคม พ.ศ.2449 จึงมีการนำส่งบัญชี (ราชกิจจานุเบกษา, 2449, หน้า 1126) อนึ่งยังปรากฏว่าได้มีหุ้นส่วนถอนตัวจากบริษัทรางพระพุทธรบาท ทุนจำกัดอีกด้วย คือนายชื่น (ราชกิจจานุเบกษา, 2461, หน้า 485)

จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ.2472 มีประกาศโปรดเกล้าฯ ให้ถอนพระบรมราชานุญาตพิเศษ ด้วยเหตุเพิกเฉย ละเลย ไม่ปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายและประกาศ

พระราชทานพิเศษหลายครั้ง (ราชกิจจานุเบกษา, 2472, หน้า 367) ทำให้กิจการรถไฟสายพระพุทธบาท ถูวยกเลิกไปในครั้งแรก และเป็นจุดสิ้นสุดของบริษัทรางพระพุทธบาท พุนจำกัด

ต่อมาใน พ.ศ.2474 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงมอบหมายให้**หม่อมเจ้านิตยากร วรวรรณ** พระโอรส ทำสัญญาสัมปทานกับกรมรถไฟหลวงเพื่อเดินรถระหว่างท่าเรือ-พระพุทบาทอีกครั้งในนาม**บริษัท รถไฟฟ้าเรือ จำกัด** โดยมีกำหนดระยะเวลาตามสัมปทาน ตั้งแต่วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2474 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2492 (ราชกิจจานุเบกษา, 2474, หน้า 679) ทำให้กิจการรถไฟสายพระพุทบาทกลับมาอีกครั้งหนึ่งและถือว่าเป็นช่วงเวลาระยะสุดท้าย

กิจการรถไฟสายพระพุทบาทในช่วงหลังดำเนินอยู่ได้จนถึงช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ประสบปัญหาจากภัยสงคราม เกิดภาวะขาดแคลนเชื้อเพลิง การทิ้งระเบิดในพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ ซึ่งอำเภอท่าเรือเป็นพื้นที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากการทิ้งระเบิดสะพานจักรี สะพานรถไฟข้ามแม่น้ำป่าสักจนสะพานชำรุด และคนงานอพยพหนีภัยสงคราม ประกอบกับรูปแบบคมนาคมที่เปลี่ยนไปภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ที่รัฐบาลมีนโยบายเน้นการสร้างถนนมากกว่าระบบรางเหมือนแต่ก่อน มีการตัดถนนพหลโยธินจนถึงสระบุรี ทำให้การเดินทางเปลี่ยนแปลงไป ทางรถไฟสายพระพุทบาทเองก็เป็นทางรถไฟสายสั้น ไม่คุ้มที่จะดำเนินกิจการ

จนในที่สุดในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการรถไฟสายพระพุทบาทก็ยุติลง ถึงแม้สัมปทานจะให้ดำเนินกิจการถึงปี พ.ศ.2492 ก็ตาม ทางรถไฟดังกล่าวจึงเหลือแต่ความทรงจำและร่องรอยหลักฐานจากถนนของกรมทางหลวงชนบท หมายเลข 3023 สายอำเภอท่าเรือ-อำเภอพระพุทบาท และสถานีรถไฟสายพระพุทบาทที่กล่าวมาข้างต้น ในตอนเลิกกิจการ หม่อมเจ้านิตยากร วรวรรณได้ขายหัวจักรทั้งหมดให้กับโรงงานน้ำตาลวังกะปิ จังหวัดอุดรดิษฐ์ และโรงงานน้ำตาลที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี (สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ, ม.ป.ป., หน้า 100) แต่บ้างก็ว่ารัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ขอซื้อกิจการนำไปวิ่งที่บ้านห้วยเก็ง อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา (สุพจน์ มนประณีต, 2539, หน้า 36) นับว่าเป็นกิจการที่มีการยุติลงอย่างคลุมเครืออย่างเห็นได้ชัดเจน คงเหลือแต่เพียงความทรงจำให้กล่าวถึงว่าครั้งหนึ่งอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเคยมีทางรถไฟสายเอกชนคือรถไฟสายพระพุทบาท ซึ่งเป็นทางรถไฟเอกชนเพียงสายเดียวในพื้นที่ต่างจังหวัด และเป็น 1 ใน 4 สายของกิจการรถไฟเอกชน อันนับว่าเป็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 9 ถนนทางหลวงชนบท หมายเลข 3022 ในปัจจุบัน (เส้นทางรถไฟสายพระพุทธรูปในอดีต)

ที่มา: กฤษฎา นิลพัฒน์, [ภาพถ่าย]

สรุป

กิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2444 เป็นต้นมา จากการเปิดเดินรถไฟหลวงระหว่างชุมทางบ้านภาชี-ลพบุรี ซึ่งอำเภอท่าเรือตั้งอยู่พื้นที่ตรงกลางระหว่างพื้นที่ทั้งสอง และการสร้างสะพานรถไฟข้ามแม่น้ำป่าสักที่ได้รับพระราชทานนามว่า สะพานจักรี นอกจากนี้ในอำเภอท่าเรือ ยังมีกิจการรถไฟเอกชนอีกด้วย คือ กิจการรถไฟสายพระพุทธรูปที่วิ่งระหว่างท่าเรือ-วัดพระพุทธรูปนั้น เริ่มต้นในปี พ.ศ.2445 เป็นกิจการรถไฟเอกชนเพียงไม่กี่สายในประเทศไทย มีผู้ร่วมทุนก่อตั้ง คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ การก่อตั้งดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อโดยสารถูกคนไปนมัสการรอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป สระบุรี เป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่าในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2440 – 2480 พื้นที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น เป็นช่วงที่กิจการรถไฟนั้นมีความเจริญเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก สัมพันธ์กับกิจการรถไฟทั่วประเทศและทั่วโลกในขณะนั้น เนื่องจากกิจการรถไฟเป็นกิจการคมนาคมที่ทันสมัยและสะดวกรวดเร็วที่สุดในยุคนั้น กิจการรถไฟส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก และเป็นภาพสะท้อนสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอท่าเรือได้เป็นอย่างดี ดังเช่น การเข้ามาของกลุ่มชาวจีน การใช้รถไฟเป็นพาหนะการเดินทางในช่วงเทศกาลนมัสการพระบาททอดแทนการเดินเท้า การเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประทับบนรถไฟและการค้าขายสินค้าเกษตรกรรมบน

รถไฟ อย่างไรก็ตาม ปัญหาจากภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับรูปแบบของการคมนาคมที่เปลี่ยนแปลง มีความนิยมในการเดินทางทางถนนมากกว่าทางรถไฟ ทำให้กิจการรถไฟนั้นลดบทบาทไป โดยทางรถไฟสายพระพุทธบาทได้ยกเลิกกิจการไป ส่วนทางรถไฟหลวงนั้นยังคงดำเนินกิจการรถไฟมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

ประภัสสร ชูวิเชียร และคณะ. (2559). **ศิลปวัฒนธรรม ชุมชนและดนตรีไทยลุ่มน้ำป่าสัก อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2469). **พระราชบัญญัติจัดหมายเหตุเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าปฏิพัทธเกษมศรี ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิฆาทวายุพงศ์ประวดี.

สุพจน์ มนประณีต. (2559). “รถไฟสายพระพุทธบาท” **วารสารเมืองโบราณ**, 22(3), 35-36.

สุรศักดิ์ พุ่มวันเพ็ญ. (ม.ป.ป.). **อำเภอบำเหน็จ**. ม.ป.ท.

อิจิโร คาซึกิ. แปลโดย มูทิตา พานิช. (2562). **ย้อนรอยรถไฟไทย: สืบสานและต่อยอด**. กรุงเทพฯ: สถาบันการขนส่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชกิจจานุเบกษา

“พระบรมราชโองการ ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทธรรมาทรูปพระพุทธรูป จ้ากั”

ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 18 ตอนที่ 26 (29 กันยายน 2444) : 410

“เสด็จพระราชดำเนินมัสการพระพุทธรูปและพระราชทานพระกฐิน” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 19 ตอนที่ 34. (22 พฤศจิกายน 2445) : 672

“ประกาศกระทรวงเกษตรธิการ ว่าด้วยให้บริษัทธรรมาทรูปพระพุทธรูป ท.จ.ก. ยื่นใบอนุญาตซึ่งปีจำนวน ร.ศ. 124 ในภายในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 125” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 23 ตอนที่ 41. (6 มกราคม 2449) : 1061

“ข่วยยกยอสมณูปพระพุทธรูป” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 30 ตอนที่ 30 ง. (28 ธันวาคม 2456) : 2190

“แจ้งความเจ้าพนักงานจดทะเบียนบริษัท เรื่อง บริษัทธรรมาทรูปพระพุทธรูป จ้ากั” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 35 ตอนที่ 0 ง (26 พฤษภาคม 2461) : 485

“ประกาศ ถอนพระบรมราชานุญาตซึ่งได้พระราชทานแก่บริษัทธรรมาทรูปพระพุทธรูป จ้ากั” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 46 ตอนที่ 0 ก (2 มีนาคม 2472) : 367

“แจ้งความกรมรถไฟหลวง เรื่องสร้างและเคเบิลไฟฟ้ายาน” ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 48 ตอน 0 ง (31 พฤษภาคม 2474) : 679

ข้อมูลออนไลน์

การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2563). **ตรวจสอบเวลาเดินทาง**. ค้นเมื่อ 23 ธันวาคม 2563 จาก

<http://procurement.railway.co.th/checktime/checktime>

โรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ. (2559). **ทางรถไฟระหว่างสถานีท่าเรือ-บ้านหมอ** ค้นเมื่อ 23 ธันวาคม 2563

จาก <https://web.facebook.com/222323771159492/photos/a.645471098844755/3621318084593360>

วันวิเศษ เนียมปาน. (2562). **สะพานรถไฟมีชื่อ**. ค้นเมื่อ 18 มกราคม 2563 จาก

<https://readthecloud.co/rail-2/>

วิกิพีเดีย. (2556). **ทางรถไฟสายพระพุทธบาท**. ค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2563 จาก

<https://th.wikipedia.org/wiki/ทางรถไฟสายพระพุทธบาท:Tharuea1931.jpg>

สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอกาฬิ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2559). **ประวัติความเป็นมาอำเภอกาฬิ**

ค้นเมื่อ 23 ธันวาคม 2563 จาก <https://district.cdd.go.th/phachi>

MO Memoir. (2556). **รถไฟสายพระพุทธบาท (ก่อนจะเลื่อนหายไปจากความทรงจำ ตอนที่ 41)**.

ค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2563 <http://tamagozilla.blogspot.com>

Pongprasert Chatchaipaboon. (2549). **155 ปีกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์**. ค้นเมื่อ 1

กุมภาพันธ์ 2563 <https://www.facebook.com/hlormakuttapok/photos>

สถานีรถไฟท่าเรือ(เก่า). ค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2563 จาก

<http://biochem.flas.kps.ku.ac.th/rft/phayungsak/tharua.jpg>

รูปภาพ

สถานีรถไฟท่าเรือ (ปัจจุบัน) เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว. [ภาพถ่าย]. กฤษฎา นิลพัฒน์.

สถานีสร้างโคก ทางรถไฟสายพระพุทธบาทในปัจจุบัน. [ภาพถ่าย]. กฤษฎา นิลพัฒน์,

ถนนทางหลวงชนบท หมายเลข 3022 ในปัจจุบัน. [ภาพถ่าย]. กฤษฎา นิลพัฒน์,

มุสลิมชุมชนลุมพลีและชุมชนภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา : การสำรวจเบื้องต้น

Muslims of Lumplee Community and Phukhaathong Community in Phranakhon Si Ayutthaya District: Preliminary Survey

วิวัฒน์ ร้อยศรี / Wiwat Roysri

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 3 พฤศจิกายน 2563 / แก้ไขบทความ 5 ธันวาคม 2563 / ตอบรับบทความ 28 ธันวาคม 2563

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชาวไทยมุสลิมตำบลลุมพลีและตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับตั้งแต่ชาวมุสลิมกลุ่มแรกที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวมุสลิมได้มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับราชการ การค้าขาย การทำเกษตรกรรม และการประมง เป็นต้น โดยชาวมุสลิมที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีหลากหลายเชื้อชาติ อาทิ ชาวเปอร์เซีย ชาวอาหรับ ชาวมลายู และชาวจาม เป็นต้น ชุมชนลุมพลีและชุมชนภูเขาทองนับว่าเป็นสองชุมชนมุสลิมที่เก่าแก่ของอำเภอพระนครศรีอยุธยา ประกอบไปด้วยชนชาติต่าง ๆ ที่เป็นมุสลิม ซึ่งได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยจนกลายเป็นชาวไทยแล้ว

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของชาวตำบลลุมพลีและตำบลภูเขาทอง พบว่าประชากรส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งคลอง โดยอาชีพหลักของชุมชน คือ เกษตรกรรมและค้าขาย มีการรวมกลุ่มเพื่อการประกอบอาชีพ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มจักสานใบลานปลาตะเพียน เป็นต้น ทั้งสองตำบลนี้เป็นตำบลที่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย และมีศาสนสถานที่สำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้ตั้งมั่นอยู่บนศีลธรรมอันดีงาม

คำสำคัญ : ชาวไทยมุสลิม, ตำบลลุมพลี, ตำบลภูเขาทอง

Abstract

This article aims to study history and background of the Thai Muslims in Lumplee sub-district and Phukhaothong sub-district in Phranakhon si Ayutthaya district, since the first Muslim settlers in the Ayutthaya period. The Muslims have a variety of occupations such as working in government, trading, farming and fishery. The Muslims who came to connect the relationship with Ayutthaya has a variety of nationalities such as Persian, Arabian, Malay and Cham people. Lumplee community and Phukhaothong community was named two ancient Muslims communities of Phranakhon si Ayutthaya district that consists of Muslims from many nationalities which came to Thailand and became a Thai people.

From the study of history and ways of life from Muslims of Lumplee sub-district and Phukhaothong sub-district found that majority of the population will set up houses on the banks of canal. The main occupation of the municipal are agriculture and trade. There are many groups for the occupation such as farmers group and savings group and leaf lan basketry group. Both sub-districts have the interesting attraction places which attract tourists both of Thai tourists from other provinces and foreign tourists around the world. Lumplee sub-district and Phukhaothong sub-district have potential of economic and have various local wisdom and also there are the important religious places that spiritual anchor of the people in the communities in order to adhere on good morals.

Keywords : Thai Muslims, Lumplee sub-district, Phukhaothong sub-district

บทนำ

ประเทศไทยหรือสยามในสมัยโบราณนั้นมีมุสลิม (ผู้นับถือศาสนาอิสลาม) ตั้งรกรากอยู่มาช้านาน ทั้งทางภาคใต้ซึ่งเป็นดินแดนมุสลิมต่อจากประเทศมาเลเซีย และในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีมุสลิมจากประเทศต่าง ๆ มาติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธ์ไมตรีเป็นอันมาก นับตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยก็มีหลักฐานว่าชาวต่างประเทศ คือ อินเดีย เปอร์เซีย พม่า จีน กัมพูชา ญวน อาหรับ และอินเดีย ต่างก็เดินทางมาค้าขาย เผยแพร่ศาสนาและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏมีชาวต่างชาติทั้งชาติในเอเชียและจากยุโรปเข้ามาอาศัยและทำการค้าขายในสังคมอยุธยาอย่างคึกคัก ในจำนวนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาหลากหลายนี้ ส่วนหนึ่งจากชาติที่เป็นมุสลิมที่มีบทบาทสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ชาวเปอร์เซีย ชาวมลายูและชาวจาม

ชนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการเกษตร การค้าขาย การประมง และส่วนหนึ่งก็มาเป็นล่าม โดยมุสลิมชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการและทำการค้าขาย ซึ่งจะตั้งบ้านเรือนอยู่ภายใน

เกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา ส่วนมุสลิมชาวมลายูและชาวจามนั้นส่วนใหญ่จะทำการเกษตร การประมง และค้าขาย โดยจะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่รอบเกาะเมืองอีกฝั่งแม่น้ำทั้งทางตอนเหนือและตอนใต้ของเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชุมชนมุสลิมที่อาศัยอยู่บริเวณด้านเหนือของเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา คือ ชุมชนมุสลิมตำบลลุมพินีและตำบลภูเขาทองในปัจจุบัน

จุดเด่นของชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทอง คือ เป็นชุมชนมุสลิมเก่าแก่ที่สำคัญของอำเภอพระนครศรีอยุธยา มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ และมีศาสนสถานที่สำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

สภาพภูมิศาสตร์ของตำบลลุมพินีและตำบลภูเขาทอง

ตำบลลุมพินีเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอพระนครศรีอยุธยา อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 8 กิโลเมตร ตำบลลุมพินี แต่เดิมเรียกว่า “ทุ่งลุมพินี” เป็นพื้นที่ราบลุ่มทุ่งนา ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา (เว็บไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลลุมพินี, 2557) ทุ่งลุมพินีในอดีตเป็นสนามรบที่สำคัญในการทำศึกสงครามสมัยประวัติศาสตร์ที่กรุงศรีอยุธยารบกับพม่า สภาพสังคมส่วนใหญ่เป็นชุมชนมุสลิม นับถือศาสนาอิสลาม มีเชื้อสายมาจากเมืองปัตตานีและเมืองไทรบุรี ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ของประเทศไทย (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 73) โดยประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ตำบลลุมพินีประกอบไปด้วย 6 หมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีคลองบางขุดและคลองสองไหลผ่าน มีทุ่งนากว้าง และมีลำคลองทั้ง 4 ด้าน (ปัจจุบันน้ำแห้ง) เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมทุ่งลุมพินีทั้งหมด ประชาชนสร้างบ้านเรือนหนาแน่นบริเวณทุ่งด้านทิศเหนือและตลอดแนวลำคลอง มีพื้นที่ทั้งหมด 678 ตารางกิโลเมตร หรือ 4,557 ไร่ มีอาณาเขตทางด้านทิศเหนือติดต่อกับตำบลวัดตูม ทิศใต้ติดต่อกับตำบลคลองสระบัว ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลสวนพริก และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลภูเขาทอง (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล, 2562, หน้า 3)

ตำบลภูเขาทองเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพระนครศรีอยุธยา ทิศเหนือติดกับตำบลวัดตูมและตำบลบ้านใหม่ ทิศใต้ติดกับตำบลบ้านป้อมและตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันออกติดกับตำบลลุมพินี และทิศตะวันตกติดกับตำบลบ้านใหม่และตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 7.1 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,491 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทางการเกษตร 1,274 ไร่ สภาพพื้นที่ตำบลภูเขาทอง มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีทุ่งนากว้าง ในอดีตเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเข้าทุ่งนา และบริเวณใกล้เคียง จนได้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำและอนุสาวรีย์องค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้น ณ บริเวณเจดีย์ภูเขาทอง ทำให้น้ำไม่หลากเหมือนเคย สภาพอากาศโดยทั่วไปค่อนข้างร้อน โดยในพื้นที่ตำบลภูเขาทองมีประชากรทั้งสิ้น 2,958 คน แยกเป็นชาย 1,462 คน หญิง 1,496 คน ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 65 และศาสนาพุทธ ร้อยละ 35 (เว็บไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, 2558)

แผนที่อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา

Amphoe Phra Nakhon Si Ayutthaya MAP

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งของตำบลลุมพลีและตำบลกุฎยาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพระนครศรีอยุธยา, <https://district.cdd.go.th/muangayuthaya/>

การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในประเทศไทย

ก่อนที่จะทราบความเป็นมาของชาวมุสลิมตำบลลุมพลีและตำบลกุฎยาทอง จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องทราบถึงความเป็นมาของชาวมุสลิมในประเทศไทยด้วย ซึ่งการมาของชาวมุสลิมนั้นเกิดขึ้นในรัชสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153-2171) มีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย 2 ท่านคือ เชคอะหมัด และเชคอะอิด พร้อมบริวารได้เข้ามาตั้งรกรากและค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา จนมีฐานะเป็นเศรษฐีใหญ่ เชคอะหมัดนั้นได้สมรสกับสุภาพสตรีไทยและตั้งรกรากอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ท่านเป็นเศรษฐีชาวเปอร์เซียที่เข้ารับราชการในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยได้รับตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็นสมุหนายก และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาบวรราชนายกจางวางมหาดไทย (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2513, หน้า 4) มีการค้นพบวัตถุโบราณในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นที่พำนักของมุสลิมชาวเปอร์เซียที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา เช่น หม้อทองแดง ถ้วยและจาน เป็นต้น และมีการก่อสร้างสุสานของท่าน ออกญาบวรราชนายก (เชคอะหมัด) ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ท่านเป็นต้นตระกูลของชาวไทยที่อยู่ในสายสกุล บุนนาค ศรีเพ็ญ อะหมัดจุฬา ฯลฯ (สุนันท์ ศรีสง่า, 2558, หน้า 21)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองสงขลาพ่ายแพ้ต่อกองทัพของอยุธยา ทางด้านอยุธยา จึงได้ควบคุมตัวบุคคลจากตระกูลสุลต่านสุลัยมานแห่งเมืองสงขลาเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมที่จะต้องเลือกเกณฑ์ผู้คนในเมืองที่พ่ายแพ้สงครามเข้ามาอยู่ส่วนกลาง (อาณัติ อนันตภาค, 2557, หน้า 117) และเนื่องจากลูกหลานของท่านสุลต่านสุลัยมานที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยานี้เป็นผู้มีเชื้อสายและชาติตระกูลผู้ดีจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการกันหลายสกุลและหลายชั้นคนต่อมา (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, 2530, หน้า 182)

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงโปรดให้ท่านมุสต่อฟาบุตรชายคนโตของท่านสุลต่านสุลัยมานแห่งเมืองสงขลาที่มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง โดยได้ทรงแต่งตั้งให้ท่านมุสต่อฟาเป็นพระยาไชยา และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ท่านหะซันและท่านหุเซ็นบุตรของสุลต่านสุลัยมาน สุลต่านแห่งกลุ่มทะเลสาบสงขลาเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา แล้วแต่งตั้งบุตรชายของท่านขึ้นเป็นพระยาราชบังสัน (หะซัน) ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือคนแรกของกรุงศรีอยุธยา

ในรัชสมัยของพระเพทราชา เชื้อสายของพระยาราชบังสัน (หะซัน) ก็ได้รับราชการเรื่อยมา และในสมัยพระเจ้าเอกทัศก็ได้เรียกตัว พระยาพัทลุง (ภักดีเสนา) ให้มาช่วยราชการที่พระนครศรีอยุธยาจนได้สละชีวิตในการรบต่อสู้กับข้าศึก จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาประสบภาวะกรุงแตก ราษฎรก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีภัยไปตั้งถิ่นฐานที่กรุงธนบุรีและอื่น ๆ (อาณัติ อนันตภาค, 2557, หน้า 118) อาจกล่าวได้ว่านับแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมา บุคคลในตระกูลสุลต่านสุลัยมานมักจะสืบทอดตำแหน่งในสองสายงานสำคัญ คือ ตำแหน่งเจ้าเมืองพัทลุง และตำแหน่งพระยาราชบังสันหรือเจ้ากรมอาสาจาม ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงต้นรัตนโกสินทร์

จากที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่าในกรุงศรีอยุธยานั้นมีข้าราชการมุสลิมอยู่ต่อเนื่องกันเป็นจำนวนมาก นอกจากรับราชการแล้ว ยังคงมีมุสลิมที่ทำหน้าที่อื่น ๆ ทั้งการค้าขาย ทำนาและทำไร่อยู่ที่บริเวณรอบเกาะเมืองเป็นอันมาก ซึ่งชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเขตบริเวณนอกเกาะเมืองด้านทิศเหนือส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในบริเวณตำบลลุมพินีและตำบลภูเขาทอง เกาะเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นคือเกาะที่ตั้งของพระราชวัง วัด สถานที่ราชการ และสถานที่อื่น ๆ รวมทั้งเป็นที่อยู่ของข้าราชการ หน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนทั่วไป ซึ่งภายหลังได้เกิดความคับแคบ จึงทำให้ประชาชนบางส่วนขยายไปอยู่ที่อื่น เช่น เกาะเรียน เกาะใหญ่ คลองตะเคียน และคลองคูจาม เป็นต้น

สำหรับชาวมุสลิมที่คนไทยจะเรียกมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ อย่างรวม ๆ ว่า “แขก” ซึ่งจะใช้เรียกคนที่มาจากประเทศอินเดีย เปอร์เซีย (หรืออิหร่าน) กลุ่มประเทศแถบคาบสมุทรอาหรับ (เอเชียกลาง) ซึ่งอาจจำแนกประเภทของกลุ่ม “แขก” ที่เข้ามาได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่ามุสลิม เช่น แขกมัวร์ แขกจาม แขกมลายู แขกมกกะสัน เป็นต้น และอีกกลุ่มหนึ่งคือ แขกที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ได้แก่ แขกพราหมณ์หรือแขกฮินดู เป็นต้น (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 36)

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ สมุหพระกลาโหมเป็นแขกขุนหนี่ และสมุหนายกจักรี เป็นแขกมะห่น เมื่อขุนนางแขกขุนหนี่มีอำนาจมากกว่าขุนนางไทยนั้น พญาราชวังสันเสนี (มะหะหมุด) จึงสร้างสุเหร่ากุฎีใหญ่ (วัดแขกขุนหนี่) ขึ้นที่หลังเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร (ริมวัดหงส์าราม ในคลองบางกอกใหญ่) เมื่อจุลศักราช 1050 ปีมะโรง สัมฤทธิศก (พ.ศ. 2231) กุฎีใหญ่นี้สร้างพร้อมกับวัดฝรั่งเศส (วัดชันตาครุส) (สุวนิช ศรีสง่า, 2558, หน้า 22)

นอกเหนือจากมุสลิมชาวเปอร์เซียที่เข้ามาดำเนินการทางการค้าและปักหลักสร้างบ้านเรือนกระทั่งสามารถก้าวเข้าสู่ระบบราชการ และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชาวสยามหรือคนไทยไปในที่สุด อย่างไรก็ตามยังปรากฏว่ามีกลุ่มมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามกลุ่มอื่น ๆ ที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งและสืบทอดลูกหลานในแผ่นดินสยามจนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของพหุสังคมแห่งนี้ไปแล้วด้วย นั่นก็คือ ชาวมลายู ชาวชวา และชาวจาม นอกเหนือจากชนกลุ่มนี้จะมีความเหมือนกันในเรื่องศาสนาที่นับถือ คือศาสนาอิสลามแล้ว นิกายที่แตกต่างของศาสนาอิสลามซึ่งมีอยู่สองนิกายหลักคือขุนหนี่และชีอะห์ ชนกลุ่มนี้ก็นับถือนิกายขุนหนี่เหมือนกันอีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้นมุสลิมที่วานี้ซึ่งประกอบด้วยชาวมลายู (รวม ๆ จากหลายเมืองในปลายแหลมทอง เช่น จากปัตตานี เกาะสุมาตราและบอร์เนียว) ชวาและมกกะสัน รวมไปถึงชาวจามที่มาจากดินแดนทางตอนใต้ของอาณาจักรเวียดนามในปัจจุบัน เราสามารถเรียกรวมกันว่าเป็นมุสลิมแห่งอุษาคเนย์ก็ได้ เนื่องจากเป็นชาวมุสลิมที่ถือเป็นชนกลุ่มเพื่อนบ้านของเรามา นับแต่อดีตนั่นเอง (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2554, หน้า 186-187)

จากหนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมระบุว่า พวกแขกชาวมลายูเดินเรือเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาเป็นประจำทุกปี บริเวณปากคลองคูจามยังเป็นสถานที่ซึ่งพ่อค้ามุสลิมที่มาจากชวาและมลายูนำสินค้าต่าง ๆ คือ หมากรุก ตะกร้าหวาย กระแซง และสินค้าจากปักชีได้มาขาย ซึ่งลูกค้าประกอบไปด้วยพ่อค้าจีน แขก ฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลันดาและโปรตุเกส มุสลิมอีกส่วนหนึ่งยังมีอาชีพเป็นช่างฝีมือคือ พวกแขกจาม มีอาชีพทอผ้าและสานเสื่อขาย พวกมลายูประกอบอาชีพฟันเชือกเปลือกมะพร้าวและตีสมอเรือขายให้กับกับต้นชาวต่างชาติ (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, 2534, หน้า 7)

ชาวมลายูส่วนใหญ่จะมาจากทั้งปัตตานี และเมืองอื่น ๆ ในแหลมมลายู ชนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการเกษตร การค้าขาย และส่วนหนึ่งก็มาเป็นล่าม พ่อค้ายุโรปนั้นจำเป็นต้องติดต่อและพึ่งพ่อค้ามุสลิมที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งฝั่งเมืองท่าตะวันตกและตะวันออกบริเวณคาบสมุทรมลายู เช่น ที่ปัตตานี นครศรีธรรมราช มะริดและตะนาวศรี ทั้งในฐานะพ่อค้าคนกลาง ล่าม นายท่า เจ้าพนักงานพระคลังสินค้าของหลวง และในฐานะคู่แข่งทางการค้า (นันทวรรณ ภู่ว่าง, 2529, หน้า 217)

หลังจากที่อยุธยาต้องเสียกรุงเป็นครั้งที่สอง ปรากฏว่าที่บางกอกและเมืองนนทบุรีมีชาวชวาและชาวมลายูกลุ่มหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนหน้านี้นี้แล้ว โดยเฉพาะชุมชนชาวเรือนแพซึ่งว่ากันว่าเป็นชาวชวานั้นปรากฏอย่างชัดเจนมาตั้งแต่เสียกรุงว่ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตลาดแก้ว ตลาดขวัญ เมืองนนทบุรีในปัจจุบัน ขณะที่ทางฝั่งธนบุรีก็ปรากฏว่ามีลูกหลานของชาวมลายู และจากสายสกุลสุลต่านสุลัยมานมาตั้ง

ครอบครัวอยู่ก่อนแล้วด้วย สันนิษฐานว่าลูกหลานสายสกุลสุลต่านสุลัยมานบางส่วนอาจจะติดตามครอบครัวมาอาศัยอยู่ที่บางกอกก่อนหน้านี้ นับแต่ที่คนในครอบครัวที่รับราชการได้มาประจำการอยู่ที่บางกอกนั่นเอง (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2554, หน้า 190)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้ทรงยกทัพไปตีเมืองปัตตานี เมื่อได้ชัยชนะก็ได้ทำการกวาดต้อนประชาชนจากเมืองปัตตานีให้เข้ามาอาศัยอยู่ในบางกอก ซึ่งปรากฏว่าชาวปัตตานีเหล่านี้ต่อมาอาศัยกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ รอบเมืองนับตั้งแต่สี่แยกบ้านแขก ไปจนถึงบางกะปิ มีนบุรี หนองจอก เป็นต้น (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2554, หน้า 191)

ขณะที่ชาวจามก็เช่นกัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้มีการอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเพิ่มมากขึ้น และเข้ามาตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพทำมาหากิน โดยเฉพาะการทอผ้าไหม รวมไปถึงรับราชการในกรมอาสาจามอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏชุมชนชาวจามที่ถูกเกณฑ์เข้ามาในประเทศนับตั้งแต่ช่วงสงครามระหว่างสยามกับเขมรในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชาวมลายูและชาวจามนี้ ด้านหนึ่งอาจจะดูเหมือนเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีบทบาทในหน้าประวัติศาสตร์น้อยกว่าชาติอื่น ๆ อยู่ก็ตาม แต่หากพิจารณาไปแล้ว ก็จะได้เห็นว่ากลุ่มชนเหล่านี้เองที่เป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่ร่วมกันสร้างและสานสังคมไทยมากระทั่งถึงปัจจุบันเช่นกัน ที่พวกเขาไม่ได้รับการเอื้อถึงมากนัก นั่นก็คงเพราะสถานะทางสังคมที่ไม่ได้มีการไต่เต้าทางชนชั้นเหมือนกับชนชาติอื่น ๆ พวกเขาดำรงอยู่ด้วยการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมการผลิตที่ไม่ต่างจากประชาชนทั่วไปในสังคมไทย นอกจากนั้นในหน้าที่ราชการที่จะทำให้มีอำนาจด้านสังคมก็ดูเหมือนพวกเขาจะไม่ได้สนใจมากไปกว่าการประกอบอาชีพอย่างที่บรรพบุรุษเคยทำมา ที่สำคัญอาชีพด้านเกษตรกรรมที่พวกเขาทำนั้นดูเหมือนจะไม่เอื้อให้สามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทในสังคมไทยมากนัก แต่กระนั้นเราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และอาจเป็นส่วนหนึ่งของเชื้อสายของคนไทยในปัจจุบัน

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของมุสลิมชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทอง

มุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมาจากพื้นที่ต่าง ๆ หลากหลายสัญชาติ แต่มีความสัมพันธ์กันทางด้านจิตใจเพราะนับถือศาสนาเดียวกัน มีการปฏิบัติศาสนกิจที่เหมือนกัน จึงมีสัมพันธ์ไมตรีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีแม่น้ำหลายสาย เมื่อถึงฤดูน้ำหลากชาวบ้านจึงต้องแพอยู่เพื่อติดต่อค้าขายทางเรือพาย เรือแจว และเรือกำปั่นต่าง ๆ (สุนัช ศรีสง่า, 2558, หน้า 22)

เกาะเมืองของกรุงศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ วัดวาอาราม และเป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการ ที่ตั้งของประชาชนนั้นมีขนาดเล็ก คับแคบมีแม่น้ำล้อมรอบ ประชาชนส่วนหนึ่งจึงมีเคหสถานบ้านเรือนอยู่ฝั่งตรงข้ามนอกเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา ทั้งทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ซึ่งบริเวณทางตอนเหนือของราชธานีกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นชุมชนของชาวมุสลิมที่สำคัญ 2 ชุมชนคือ ชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทอง

ชุมชนมุสลิมรอบนอกเกาะเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนเชื้อสายมลายู-ปัตตานีที่อพยพเข้ามาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนี้ยังมีมุสลิมใหม่บางกลุ่มที่เป็นแขกเทศและแขกปากีสถานอพยพเข้ามาค้าขาย ซึ่งมุสลิมกลุ่มนี้จะตั้งชุมชนอยู่บริเวณตอนเหนือของเกาะเมืองอยุธยา โดยมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนลุมพลีเป็นชุมชนเกษตรกร ทำนาจับปลาเป็นอาชีพหลัก ส่วนชุมชนภูเขาทองซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาจะทำการค้าขายทางเรือ ชุมชนมุสลิมที่อาศัยอยู่ใกล้เกาะเมืองหรืออยู่ในเกาะเมืองก็จะประกอบการค้าเป็นส่วนใหญ่ (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 81)

ชุมชนลุมพลีและชุมชนภูเขาทองเป็นพื้นที่บริเวณนอกเกาะเมืองด้านทิศเหนือ มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก บริเวณด้านเหนือของเกาะเมืองมีแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบกันบริเวณหัวรอ ซึ่งแม่น้ำทั้ง 2 สายดังกล่าวนี้ได้ออกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่เหนือเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาขึ้นไป ทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ทางด้านทิศเหนือนอกเกาะเมือง มีคลองที่สำคัญ คือ คลองบางขวดและคลองสระบัว

หนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ แยกจามและแขกเทศ ว่าอาศัยในเรือนแพสองฟากฝั่งแม่น้ำตั้งแต่ท้ายปากคลองวัดสุวรรณดารารามตลอดมาจนถึงหน้าพระราชวังหลวง ย่านท่ากาเียนอกกำแพงกรุงเป็นบ้านแขกเก่า พวกแขกนั้นมีอาชีพพื้นchieกเปลือกมะพร้าว นอกจากนี้พวกแขกยังเปิดร้านขายของและผลิตเครื่องใช้กระจายอยู่ตามชุมชนย่านต่าง ๆ ได้แก่ แยกจามจอดเรือและแพขายของอยู่บ้านน้ำวนบางกะจะ ส่วนพวกที่อาศัยอยู่ย่านบ้านท้ายคูมีอาชีพสานเสื่อลันไต้ขาย แยกขวาและแยกมลายูบรรทุกหมากและตะกร้าหวายใส่เรือปากกว้างสิบศอกสามวาทอดสมอขายอยู่ที่ตรงปากคลองคูจาม แยกตานีทอผ้าไหมผ้าด้ายอยู่บ้านริมวัดตลอดช่อง นอกจากนี้พวกแขก (ไม่ระบุเชื้อชาติ) ยังตั้งร้านขายกำไลมือกำไลเท้า ปิ่นปักผมแหวน ลูกปัดเครื่องประดับ อยู่ที่เชิงสะพานชีกุนฝั่งตะวันตก (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2528, 6-7) จากหลักฐานที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่าในสมัยอยุธยาชุมชนมุสลิมที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาอยู่เป็นจำนวนมาก

เมื่อใกล้จะเสียกรุงศรีอยุธยานั้นได้มีบันทึกไว้ว่า “เมื่อใกล้จะเสียกรุงศรีอยุธยาในช่วง พ.ศ. 2310 ขณะนั้นบรรดาเรือราชวรลูกค้าเหนือใต้ทั้งปวงก็ถอยลงไปจอดคับคั่งกันอยู่ ณ ท้ายคูและเรือพระที่นั่งกิ่งไชยศรีกราบ และเรือดั่งกัน เรือศิระสัตว์ทั้งหลายใหญ่น้อยกับทั้งกำปั่นและเรือรบ ก็โปรดให้ถอยลงไปจอดไว้ที่ท้ายคูทั้งสิ้น ครั้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2310 พลพม่าประมาณสองพันยกไปตีที่ท้ายคูทั้งสองฟาก บรรดาครอบครัวชายหญิงซึ่งอยู่กันนั้นพม่าจับมัดฆ่าฟัน ตายเป็นกอง ๆ ที่อยู่เรือแออัดกันทั้งแม่น้ำนั้นพม่าลงในเรือไล่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก แล้วเผากำปั่นและเรือหลวงใหญ่น้อยทั้งปวงเสียสิ้น ศพลอยเต็มทั้งแม่น้ำจนน้ำกินไม่ได้ที่จับได้เป็นไปก็มาก” ชาวเมืองอยุธยาที่มีเรือหรือแพต่างก็อพยพโยกย้ายตามลำน้ำเจ้าพระยาไปสู่ นนทบุรี ธนบุรี และบางกอก บางพวกก็หลบภัยเข้าไปอยู่ในเรือนสวนที่ท่าंगไกล แล้วกลับมาใหม่เมื่อบ้านเมืองสงบ (สุวัณษ ศรีสง่า, 2558, หน้า 23)

ประวัติความเป็นมาและศักยภาพของชุมชน

จากลำดับประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาอย่างคร่าว ๆ จะพบว่ามัสยิดหลายเชื้อชาติที่มาจากประเทศต่าง ๆ ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่ชาวมุสลิมจะอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนลุมพลี ชุมชนภูเขาทอง ชุมชนคลองตะเคียน และชุมชนคลองคูจาม เป็นต้น

4.1 ตำบลลุมพลี

คำว่า ลุมพลี เป็นชื่อทุ่งนา สมัยกรุงศรีอยุธยาเล่าขานกันว่า เมื่อครั้งพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2310 พม่าได้โอบล้อมกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลานาน ฝ่ายไทยได้ออกมาตั้งรับพม่าอยู่ ณ ทุ่งลุมพลี และเข้าตีพม่าแตกพ่ายในที่สุด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยได้ยกทัพไปตีทวายและมะริดทางภาคใต้ ได้กวาดต้อนเอาเชลยที่เป็นชาวมุสลิมมาไว้ที่กรุงเทพฯ และแยกไปอยู่ตามจังหวัดอื่น ๆ และมีอยู่กลุ่มหนึ่งได้อพยพมาอยู่ ณ ทุ่งลุมพลี ซึ่งเป็นตำบลลุมพลีในปัจจุบัน (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล, 2562, หน้า 13)

ประชากรของตำบลลุมพลีส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งคลอง บางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนนในหมู่บ้านและริมถนนทางหลวง การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ของประชากรตำบลลุมพลีจะตั้งชิดติดกัน และมีการกระจายเป็นกลุ่มยาว ชุมชนมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันอย่างเรียบง่าย ประชากรในตำบลลุมพลีนับถือศาสนาอิสลามประมาณร้อยละ 90 ส่วนศาสนาพุทธประมาณร้อยละ 10 ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและมีการประกอบศาสนกิจที่มีสยิดในทุก ๆ วัน ซึ่งตำบลลุมพลีมีมัสยิดอยู่ 2 มัสยิด คือ มัสยิดนูรุลยะมาลและมัสยิดมูฮำหมัดอาลีซิสซอลิฮีน ในส่วนของศาสนาพุทธ ตำบลลุมพลีไม่มีวัดทางพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจึงต้องอาศัยวัดจากตำบลข้างเคียงเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล, 2562, หน้า 14)

ประชากรในตำบลลุมพลีมีการรวมกลุ่มเพื่อการประกอบอาชีพ โดยมีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจำนวน 1 กลุ่ม และกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 1 กลุ่ม ตำบลลุมพลีมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย อาทิ การแกะสลักไม้ การเขียนอักษรวิจิตรอาหรับ การทำอิฐ การทำน้ำพริกเผา การทำเนื้อเค็ม การทำกะละแม ข้าวเหนียวแดง กระยาสารท และขนมกล้วย เป็นต้น ตำบลลุมพลีมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และวัดพระยาแมน (วัดร้าง) (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล, 2562, หน้า 17) ซึ่งตำบลลุมพลีมีร้านอาหารฮาลาล (อาหารที่อนุมัติตามบัญญัติศาสนาอิสลาม) อยู่มากมายหลายร้าน เพื่อบริการนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิมที่ไม่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลลุมพลีจะประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการทำนา และการปลูกไม้ผลแบบสวนหลังบ้าน แต่ปัจจุบันประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในโรงงานอุตสาหกรรม จึงทำให้การประกอบอาชีพด้านการเกษตรลดลงอย่างเห็นได้ชัด อาชีพ

รองลงมา คือ พนักงานบริษัทเอกชน รับราชการ และประกอบธุรกิจส่วนตัว ตามลำดับ (แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล, 2562, หน้า 18)

4.2 ตำบลภูเขาทอง

ตำบลภูเขาทองอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอพระนครศรีอยุธยา ประชาชนส่วนใหญ่พูดภาษากลาง นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ ประกอบไปด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวัดช่องลม บ้านภูเขาทอง บ้านหัวพรวน และบ้านหาดทราย อยู่ห่างจากเกาะเมืองมาทางทิศตะวันตก ตามถนนสายอยุธยา-อ่างทอง (ทางหลวงหมายเลข 309) ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร (เว็บไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, 2558)

ชุมชนมุสลิมภูเขาทองเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ชุมชนมุสลิมหัวแหลม ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ที่มีพื้นที่อยู่ด้านทิศเหนือของเกาะเมือง บริเวณที่เป็นจุดที่คลองเมืองหรือแม่น้ำลพบุรีไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ในระยะหลังจากที่มีการจัดการปกครองด้วยระบบบริหารราชการของกระทรวงเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ทำให้พื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ในพระนครศรีอยุธยาถูกจัดแบ่งด้วยเขตการปกครองแทน และเมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองดูแลรับผิดชอบใหม่ ก็ทำให้พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและนอกเกาะเมืองบางส่วนต้องอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงาน 2 หน่วย คือ เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา และอำเภอพระนครศรีอยุธยา ชุมชนหัวแหลมจึงได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยเช่นกัน คือ ชุมชนหัวแหลม ตำบลท่าวาสุกรี อยู่ภายใต้การดูแลของเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และชุมชนหัวแหลม ตำบลภูเขาทอง อยู่ภายใต้การดูแลของอำเภอพระนครศรีอยุธยา (อเนก รักเงิน, 2556, หน้า 12)

ตำบลภูเขาทองมีศาสนสถานที่สำคัญ คือ วัดภูเขาทอง วัดดาวดิงส์ มัสยิดดารุซซุนนะห์ และมัสยิดอาลีฮิดคารอยน์ มีสถานศึกษา คือ โรงเรียนระดับประถมศึกษา (โรงเรียนสุตินสหราษฎร์) และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลภูเขาทอง ตำบลภูเขาทองมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ เจดีย์ภูเขาทอง วัดภูเขาทอง และศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านของพ่อ ซึ่งตำบลภูเขาทองมีร้านอาหารฮาลาล (อาหารที่อนุมัติตามบัญญัติศาสนาอิสลาม) อยู่มากมายหลายร้านเช่นเดียวกับตำบลลุมพลี เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิมที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประชากรในตำบลภูเขาทองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรม เลี้ยงสัตว์ และอื่น ๆ อีกทั้งยังมีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนประกอบด้วย กลุ่มจักสาน ไบลานปลาตะเพียน กลุ่มแกะสลักไม้ กลุ่มผลิตภัณฑ์ขนมทองม้วน กลุ่มนวดแผนไทย กลุ่มเกษตรกรรม กลุ่มเป็ดภูวน และกลุ่มออมทรัพย์ (เว็บไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, 2558)

จึงนับได้ว่าตำบลลุมพลีและตำบลภูเขาทองเป็นสองตำบลที่สำคัญของอำเภอพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นตำบลที่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย และมีศาสนสถานเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน อันจะส่งผลให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

ศาสนสถานที่สำคัญ

ศาสนสถานหรือมัสยิด เป็นองค์กรที่สำคัญยิ่งในศาสนาอิสลาม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นสัญลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนมุสลิมและเป็นสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองได้เช่นกัน (กำพล จำปาพันธ์, 2559 หน้า 32) จากการศึกษาหลักฐานทางเอกสารพบว่าในสมัยรัตนโกสินทร์มีครอบครัวมุสลิมที่ถูกกวาดต้อน และตั้งถิ่นฐานอยู่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่นี้จะอาศัยอยู่บริเวณทางตอนเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา คือ ตำบลลุมพลีและตำบลภูเขาทอง โดยในตำบลลุมพลีมีศาสนสถานที่สำคัญ คือ มัสยิดนูรุลยะมาลและมัสยิดมุฮัมมัดอาลียิซอลิฮีน

ชุมชนมัสยิดนูรุลยะมาล หมู่ที่ 5 ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา บทความเรื่องประวัติมัสยิดนูรุลยะมาลได้อ้างถึงท่านฮุเซ็น พ่อค้ามุสลิมชาวเปอร์เซียที่ได้เดินทางมาติดต่อค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่อ่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ท่านได้ถวายคำแนะนำในด้านการค้าและการทหารทั้งยังสู้รบกับกองทัพพม่า (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 79)

ท่านฮุเซ็นผู้นี้มีภรรยาเป็นคนไทยบ้านสระบัว เมื่อมาอยู่ที่หมู่บ้านของภรรยาจึงได้สร้างมัสยิดขึ้น ปัจจุบันคือมัสยิดนูรุลยะมาล เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกในปี พ.ศ. 2310 ลูกหลานของท่านผู้นี้กลุ่มหนึ่งถูกกวาดต้อนไปพม่า ส่วนที่เหลือรอดได้หลบซ่อน แล้วพลัดพรากจากกันไป เมื่อบ้านเมืองสงบอาจจะมิบุตรหลานเชื้อสายของท่านฮุเซ็นย้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานอีก แต่ในปัจจุบันสืบบุรุษของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นพวกปัตตานี ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (จิตาพร แสงนิล, 2548 หน้า 79) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดมัสยิดนูรุลยะมาล คือ อิหม่ามสมศักดิ์ (อิสมาแอล) พลิบัตร์

ภาพที่ 2 มัสยิดนูรุลยะมาล หมู่ที่ 5 ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: ผู้เขียน

ชุมชนมัสยิดมุฮัมมัดอาลีอิสซอลิฮีน หมู่ที่ 3 ตำบลลุมพินี อำเภอพระนครศรีอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับคลองบางขวด ชุมชนแห่งนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนรูฎยะมาล ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2520 นายอาลีพลีคาม และสับบุรุษกลุ่มหนึ่งได้แยกตัวออกมาแล้วสร้างมัสยิดขึ้นใหม่ด้วยเหตุผลเนื่องจากจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งการปฏิบัติศาสนกิจยังมีข้อแตกต่างกันเล็กน้อย (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 79) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดมุฮัมมัดอาลีอิสซอลิฮีน คือ อิหม่ามซาฟิอี พลีคาม

ภาพที่ 3 มัสยิดมุฮัมมัดอาลีอิสซอลิฮีน หมู่ที่ 3 ตำบลลุมพินี อำเภอพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: ผู้เขียน

ในส่วนของตำบลภูเขาทอง ยังคงเป็นบริเวณที่มีมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และมีศาสนสถานที่สำคัญของตำบล ได้แก่ มัสยิดดารุซซุนนะห์ และมัสยิดอาลีอิดดาราฮ์

ชุมชนมัสยิดดารุซซุนนะห์ หมู่ที่ 1 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา เอกสารประวัติมัสยิดดารุซซุนนะห์ ระบุว่ามัสยิดหลังนี้สร้างเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ทราบจากการสอบถามปู่ตายายว่ามัสยิดหลังนี้เดิมไม่มีชื่อ แต่คนทั่วไปเรียกว่า “สุเหร่า” สร้างเป็นเรือนไม้ใช้เป็นที่พักผ่อนสำหรับอัลกุรอาน โดยท่านครูแหละ หรือครูและ ตามที่ชาวมุสลิมท้องถิ่นเรียกกัน และยังใช้เป็นที่พักผ่อนประจำวันและละหมาดตะรอเวียห์ในเดือนรอมฎอน (เดือนแห่งการถือศีลอดของชาวมุสลิม) ส่วนวันศุกร์ชาวบ้านจะไปละหมาดกันที่มัสยิดตะเกียฯ ต่อมาได้มีการปรับปรุงต่อเติมอาคารมัสยิด และใช้ละหมาดวันศุกร์แทนการไปละหมาดที่มัสยิดตะเกียฯ เนื่องจากระยะทางไกล ซึ่งการประกอบอาชีพของชาวบ้านชุมชนภูเขาทองในอดีตคือ การค้าทางเรือเครื่องเทศ (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 80) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดดารุซซุนนะห์ คือ อิหม่ามอิหซาน มีพลกิจ

ภาพที่ 4 มัสยิดดารุซซุนนะห์ หมู่ที่ 1 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, <http://phukaothong.go.th/>

ชุมชนมัสยิดอาลีอีดีดาร์อยน์ หมู่ที่ 2 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา ผู้ก่อตั้งชุมชนคือ เช็คมุฮัมมัดอาลี (โต๊ะกิแะชะ) ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นลูกขาวนา บ้านภูเขาทองเดิมเป็นสัปบุรุษของมัสยิดนูรุลยะมาล เมื่ออายุ 7 ขวบ บิดาได้ส่งไปเรียนวิชาศาสนาที่ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ อิรัก และอิหร่าน กระทั่งอายุ 40 ปี จึงกลับมาเมืองไทยและได้ทำการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งได้รับการยกย่องว่ามีความรู้ทางศาสนาดีและมีลูกศิษย์นับถือมากมาย (จิตาพร แสงนิล, 2548, หน้า 81) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดอาลีอีดีดาร์อยน์ คือ อิหม่ามบุญญา ศรีสมาน

ภาพที่ 5 มัสยิดอาลีอีดีดาร์อยน์ หมู่ที่ 2 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, <http://phukaothong.go.th/>

บทสรุป

ชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทองนั้นเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมที่มาจากหลากหลายเชื้อชาติ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิมชาวมลายู และชาวจามปะปนกันไป โดยชาวมุสลิมส่วนใหญ่จะทำการค้าขาย ทำการเกษตร และการประมง เป็นต้น ส่วนชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการและมีอาชีพค้าขาย เนื่องด้วยเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ วัดวาอาราม และเป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการ โดยในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย 2 ท่านคือ เชคอะหมัด และเชคอะฮัด พร้อมบริวารได้เข้ามาตั้งรกราก และทำการค้าขายอยู่แถวขานเมืองกรุงศรีอยุธยาจนมีฐานะเป็นเศรษฐีใหญ่ เชคอะหมัดนั้นได้สมรสกับสุภาพสตรีไทยและตั้งรกรากอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาได้เข้ารับราชการและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาบวรราชนายกจางวางมหาดไทย

ชาวมุสลิมตำบลลุมพินีและตำบลภูเขาทองส่วนใหญ่เป็นมุสลิมเชื้อสายมลายู ได้มาจากทั้งเมืองปัตตานี และเมืองอื่น ๆ ในแหลมมลายู คนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำเกษตรกรรม การค้าขายและส่วนหนึ่งก็มาเป็นล่าม เนื่องจากการเดินเรือค้าขายในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น ภาษามลายูเป็นภาษากลางที่ใช้พูดจาแลกเปลี่ยนกันมานานน้ำ

ชุมชนลุมพินีและชุมชนภูเขาทองจึงประกอบด้วยชนชาติต่าง ๆ ที่เป็นมุสลิมซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจนกลายเป็นชาวไทยแล้ว และชาวปัตตานีซึ่งเป็นชาวไทยปักษ์ใต้ก็ได้อาศัยอยู่ร่วมกัน ตำบลลุมพินีและตำบลภูเขาทองนับเป็นสองตำบลที่สำคัญของอำเภอพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ และมีร้านอาหารฮาลาลที่หลากหลายเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยมีศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนลุมพินี คือ มัสยิดนูรุลยะมาลและมัสยิดมุฮัมมัดอาลีฮิสซอลิฮีน และศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนภูเขาทอง คือ มัสยิดดารุซซุนนะห์และมัสยิดอาลีฮิดดาร์อยน์

บรรณานุกรม

- กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่
ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. ม.ป.ท: กรุงเทพฯ.
- กำพล จำปาพันธ์. (2559). อยุธยา จากสังคมเมืองท่านานาชาติสู่มรดกโลก ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม
วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์. สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส: นนทบุรี.
- จิตาพร แสงนิล. (2548). การศึกษาชุมชนมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยา (พุทธ
ศตวรรษที่ 19-23). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร: กรุงเทพฯ.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. (2554). อยุธยา แผ่นดินประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมประวัติศาสตร์อาณาจักร
อยุธยาที่คนไทยควรรู้. สำนักพิมพ์ยิปซี: กรุงเทพฯ.

- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2513). **จดหมายเหตุพระมวงค์สกุลขุนนาคน**. โรงพิมพ์พระจันทร์: กรุงเทพฯ
- นันทวรรณ (เหมินทร์) ภู่อ่าง. (2529). **สถานภาพของชนมุสลิมในอยุธยา สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17**.
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ
- พลับพลึง คงชนะ. (2538). **เจ้าพระยาบวรราชนายก กับ ประวัติศาสตร์สยาม**. ศูนย์วัฒนธรรม
สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน: กรุงเทพฯ.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2528). **ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ**.
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร: นครปฐม.
- สำนักงานเกษตรอำเภอพระนครศรีอยุธยา. (2562). **แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ศูนย์บริการและ
ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลลุมพลี**. อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2559). **ประวัติความเป็นมา**. ค้นเมื่อ 4 ธันวาคม 2563, จาก <https://district.cdd.go.th/muangayuthaya/>.
- สุจิตราพร โพธิ์ประดิษฐ์. (2557). **หัตถกรรมการสานใบลานปลาตะเพียน: กรณีศึกษาชาวบ้านตำบล
ท่าवासกรีและตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. แขนง
ไทยคดีศึกษา สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: นนทบุรี.
- สุภัทร สุนธาริรมย์ ณ พัทลุง. (2530). **ประวัติศาสตร์ตระกูลสุตตันสุลยมาน**. สำนักพิมพ์อมรินทร์:
กรุงเทพฯ.
- สวนข ศรีสง่า. (2558). **วารสารครบรอบ 70 ปี อิสลามศรีอยุธยา**. โรงเรียนอิสลามศรีอยุธยามูลนิธิ:
พระนครศรีอยุธยา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2558). **ข้อมูล
สภาพทั่วไปของตำบลภูเขาทอง**. ค้นเมื่อ 3 ตุลาคม 2563, จาก
www.phukaothong.go.th/public/.
- องค์การบริหารส่วนตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2557). **ข้อมูล
สภาพทั่วไปของตำบลลุมพลี**. ค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2563, จาก
www.lumplee.go.th/public/.
- อนก รักเงิน. (2556). **วิสาทกิจชุมชนปลาตะเพียนสาน : การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคนมุสลิมเพื่อ
การพัฒนาท้องถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา: พระนครศรีอยุธยา.
- อาณัติ อนันตภาค. (2557). **สุตตันลุ่มทะเลสาบสงขลา เรื่องราวของกลุ่มขุนนางไทยเชื้อสายแขกที่มี
บทบาทสำคัญต่อประเทศไทย**. สำนักพิมพ์อิมพี: กรุงเทพฯ.

รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง

Management Model of Traditional Thai Music Learning Center by People Sector in the Central Local Region of Thailand

ปราณิสา อุ่นดี / Pranisa Oundee

นิสิต, หลักสูตรการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา
Students, Doctor of Education Program, College of Management, Phayao University

ศักดิ์ชัย นิรันธทวี / Sakchai Nirunthawee

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา
Associate Professor Regular Doctor of Education Curriculum, College of Management, Phayao University

วันที่รับบทความ 3 พฤศจิกายน 2563 / แก้ไขบทความ 30 ธันวาคม 2563 / ตอบรับบทความ 17 กุมภาพันธ์ 2564

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชน (2) เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชนในท้องถิ่น กำหนดพื้นที่ในการศึกษาจากวงปี่พาทย์ในจังหวัดภาคกลางตอนกลางจำนวน 4 จังหวัด จังหวัดละ 1 วง ได้แก่ วงพาทย์รัตน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วงสนธิบรรเลง จังหวัดสิงห์บุรี วงศิษย์โคกตูมวิทยา จังหวัดลพบุรี วงสัมพันธ์มิตรสัมพันธ์ จังหวัดอ่างทอง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ หัวหน้าวง นักดนตรี ผู้นำชุมชน บุคลากรภาครัฐ ประชาชนในชุมชน และผู้เชี่ยวชาญ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกประเด็นการสนทนา และแบบประเมินรูปแบบ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า (1) สภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทยนั้น วงปี่พาทย์ยังมีการสืบทอดตามขนบดนตรีไทยไม่เปลี่ยนผันไปตามกระแสสมัยนิยม และยังคงมีบทบาทในสังคม โดยในปัจจุบันยังคงมีการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในส่วนของการสืบทอดมี 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานในสายตระกูล และมีการสืบทอดจากความรักในการบรรเลงดนตรีไทย (2) รูปแบบการบริหารจัดการการเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ประกอบด้วย บริบทของศูนย์ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ กิจกรรมเนื้อหา กระบวนการบริหารจัดการ (4Ms) และกระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA (3) ผลประเมินการใช้

รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกประเด็น พิจารณารายประเด็นพบว่า วิธีการถ่ายทอดของครูมีความสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย และโดยรวมของรูปแบบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และเมื่อทำการประเมินกิจกรรมการสืบทอดการบรรเลงดนตรีไทย พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย พบว่า ครูดนตรีไทยเป็นผู้มีประสบการณ์และสามารถถ่ายทอดได้เหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด ผู้เรียนสามารถปฏิบัติเครื่องดนตรีไทยได้ และจะแนะนำบุตรหลานให้ฝึกหัดดนตรีไทย ควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการบรรเลงดนตรีไทย อยู่ในระดับมากตามลำดับ

คำสำคัญ : รูปแบบ บริหารจัดการ ศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ภาคประชาชน ภาคกลาง

Abstract

This research aims (1) to study conditions and problems of the management of the Thai music learning center by public sector and (2) to establish and evaluate the Thai music learning center management model by the local people. The study areas of Pi Phat band in the central region are 4 provinces, 1 band per province, namely Phatthararat Band from Phranakhon Si Ayutthaya, Sonthibanleng Band from Singburi, Khok Tum Wittaya Discipleship Band from Lopburi, Somchaomitsampan Band from Angthong. The sample groups were band leaders, musicians, community leaders, government officials, local people, and experts. The research instrument used to collect the data were interviewed form, observation form, recorded discussion, and the model evaluation form. The data was analyzed by content analysis, frequency, percentage, mean and standard deviation.

The results showed that (1) the conditions and problems of the Thai music learning center management model by public sector in the central region in the dimension of the persistence and inheritance of Thai musical knowledge and skills were found that Pi Phat band still has a legacy and does not change according to the trend as well as still has a role in society. Nowadays, it is still performed in various rituals. In terms of inheritance, there are 2 characteristics: inheritance from ancestors to descendants in the family line, and inheritance from a love of Thai music. (2) The Thai music learning center management model by public sector for the inheritance of Thai music knowledge and skills consists of the context of the center, principles and rationales, objectives, activities, contents, management processes (4 Ms) and PDCA quality management processes. (3) All issues of

the evaluation of the Thai music learning center management model by public sector for the inheritance of knowledge and skills were overall at a high level. Considering each issue, it was found that the teacher's transmission method was consistent with the Thai's way of life. Overall, appropriate transmission style was at a high level. When assessing the inheritance activities of Thai music, it was found to be at a high level. Sorted in descending order, Thai music teachers were experienced and able to express them appropriately at the highest level, children could perform Thai musical instruments, children would be suggested to practice Thai music, and activities to develop Thai musical instruments should be promoted at a high level, respectively.

Keywords : Model, Management, Thai Music Learning Center, Public Sector, Central Region

1.บทนำ

การถ่ายทอดความรู้ความสามารถทางดนตรีไทยในสมัยโบราณเป็นการสอนกันอย่างเคร่งครัดไม่จำกัดเวลาหรือจัดเป็นตารางเรียนที่แน่นอน เหมือนกับเวลาราชการในปัจจุบัน แต่เป็นการสอนแบบเข้มเต็มเวลาหากเรียนรู้ไม่ได้อย่างที่ครูตั้งใจครูก็จะลงโทษโดยมิได้เกรงใจผู้ใดเช่นอาจใช้ไม้ตีสระนาดีหัวลูกศิษย์จนหัวโนเนื่องจากถือว่าเป็นเสมือนลูกหลานในบ้าน ในอดีตนับแต่โบราณมาการเรียนการสอนดนตรีไทยเริ่มมาจากการเรียนการสอนที่บ้านโดยมี บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยายซึ่งเป็นนักดนตรีไทยอยู่แล้ว ชักจูงลูกหลานตนเองมาฝึกหัดโดยหวังจะให้สืบทอดความรู้เรื่องเพลงกานต์ต่าง ๆ สืบไปไม่ให้สูญหายและเพื่อรักษาแนวทางเพลงของครูของตนต่อไปไม่ยอมให้แพร่หรือขยายไปสู่คนนอกวงตระกูลการสอนจึงมีลักษณะเป็นการเคี่ยวเข็ญว่าต้องทำให้ได้เล่นให้ได้ หากทำไม่ได้หรือทำไม่ดีเท่าที่ควรก็จะถูกชว่าทำผิดครู (ครู หมายถึงวิญญูณครูผู้ล่วงลับไปแล้วหรือครูอันเป็นที่เคารพ) จะลงโทษ นอกจากจะมีการเรียนการสอนในบ้านแล้ว วัดยังเป็นอีกที่หนึ่งที่มีการนำดนตรีไทยเข้ามามีบทบาททางสังคมทำให้เกิดแรงจูงใจให้คนในสังคมมีความสนใจมากขึ้น (สงบศึก ธรรมวิหาร, 2545, หน้า 204)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นจังหวัดที่อยู่บริเวณภาคกลางตอนกลางของประเทศไทยและยังเป็นศูนย์รวมทางศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ทั้งทางด้านวิถีชีวิตประเพณีและศิลปะการแสดงพื้นบ้าน รวมทั้งเป็นคลังความรู้ด้านดนตรีปี่พาทย์มาแต่โบราณ เมื่อกล่าวถึง ดนตรีไทยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่ามีวงดนตรีไทยที่ยังคงสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน คือวงบ้านใหม่ทางกระเบน (พาทย์รัตน) วงส้มเข้ามิตรสัมพันธ์ วงศิษย์โคกตูม วงสนธิบรรเลง โดยวงดนตรีไทยทั้ง 4 วง นี้ซึ่งล้วนแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่สั่งสมมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษอันที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบสานไว้ เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันจะเป็นความภาคภูมิใจของชาติ (พิชชาณัฐ ตูจินดา, 2556)

วงปีพาทย์ซึ่งเป็นดนตรีไทยพื้นบ้านสืบทอดกระจายอยู่ในท้องถิ่นภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ โดยมีบทบาทสอดคล้องอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยก็อาจจะยังคงสามารถดำรงอยู่ได้อีกยาวนานในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้น หากได้รับการสนับสนุนอย่างถูกต้อง แม้ว่าจะมีแนวโน้มว่าหลายวงจะเลิกราจากการไปเล่นกรณีของวงปีพาทย์ในจังหวัดลพบุรีที่ ฤทธาภรณ์ ไวยนันท์ (2548) ศึกษาเรื่องการสืบทอดวงปีพาทย์ในกลุ่มน้ำลพบุรี พบว่าวงปีพาทย์พื้นบ้านทั้งหมดในจังหวัดหรือในกลุ่มน้ำลพบุรีมีทั้งหมดถึง 65 วงแต่เมื่อถึงปี 2560 มีวงปีพาทย์พื้นบ้านเหลืออยู่เพียงไม่ถึง 30 วงเท่านั้นและมีแนวโน้มที่จะลดลงไปเรื่อย ๆ ปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าหากไม่มีการบริหารจัดการที่ดีพอหรือไม่มีการส่งเสริมสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งภาคประชาชนในท้องถิ่นของภูมิภาคต่าง ๆ อย่างดีพอวงปีพาทย์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็จะมีแนวโน้มที่จะยุบเลิกวงปล่อยให้เครื่องดนตรีชำรุดไปตามกาลเวลาด้วยไม่มีผู้สืบทอดต่อและไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอต่อการรักษาความเป็นวงปีพาทย์ประกอบกับเพลงไทยเดิมจัดว่าเป็นเพลงที่มีความซับซ้อนและยากต่อการบรรเลง การสืบทอดหรือถ่ายทอดจากครูสู่ลูกศิษย์เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากที่จะมีผู้สืบทอด

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยตระหนักว่าควรค่าแก่การอนุรักษ์มิให้สูญหายจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลางเพื่อการสร้างจิตสำนึกในคุณค่าดนตรีไทยท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม พลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง และมีการสืบทอดดนตรีไทยจากรุ่นสู่รุ่น อย่างยั่งยืน

2.การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การจัดการทรัพยากรในการบริหารสามารถแบ่งแยกได้เป็น 4 ประเภท หรือเรียกย่อ ๆ ว่า 4 Ms คือ (ดอกจันท์ คำมีรัตน์ บุญทัน ดอกโธสง และอิมรอน มะลูลีม, 2552)

1. บุคลากร (Man) มีการกำหนดนโยบายการบริหารงานให้พนักงานแต่ละคนต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนทักษะความสามารถก่อนเข้างาน มีการส่งเสริมพัฒนาความรู้ความสามารถของพนักงานให้เกิดความเชี่ยวชาญอยู่ตลอดเวลา สร้างคนให้มีประสิทธิภาพมีความพร้อมต่อการทำงานและการเรียนรู้งานใหม่ ๆ เพื่อให้ชิ้นงานที่ผลิตออกมามีคุณภาพ

- 2.งบประมาณ (Money) มีการกำหนดแนวทางการบริหารการใช้จ่ายเงิน หรือต้นทุนการผลิตอย่างประหยัดและคุ้มค่า ให้ได้ผลลัพธ์มากกว่าต้นทุนที่กำหนดไว้

3. วัสดุอุปกรณ์ (Material) โดยการกำหนดแนวทางการใช้งานเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นส่วนสำคัญของการผลิตออกมามีคุณภาพ และผลิตได้ในระยะเวลาที่กำหนด ดังนั้นจึงกำหนดให้พนักงานทุกคนต้องมีความรู้ ความสามารถในการใช้งานเครื่องมือต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยมีการฝึกฝนและทำความเข้าใจ

รวมถึงเทคนิคต่าง ๆ ที่จะเป็นการดูแลรักษาและป้องกันอันตราย หรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติงานได้

4. การจัดการ (Management) มีการกำหนดกลยุทธ์การบริหารงานที่คำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กรโดยทำการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรคที่มีผลกระทบต่อการบริหารงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อหากลยุทธ์ในการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดหลักการบริหารตามวงจร เดมมิง (Deming Cycle)

วงจรเดมมิงหรือวงจรควบคุมคุณภาพ PDCA ย่อมาจาก Plan-Do-Check-Act แปลว่า วางแผน – ปฏิบัติ – ตรวจสอบ – ปรับปรุง เป็นวงจรที่มีความเกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยตรง และ ดร. เอ็ดวาร์ด เดมมิง เป็นผู้นำมาเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่นเมื่อปี ค.ศ. 1950 จนเป็นที่เผยแพร่หลายในชื่อ วงจรเดมมิง (Deming Cycle) หรือวงจรคุณภาพ หรือวงจรแห่งการบริหารคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ (สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทยญี่ปุ่น, 2552)

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน (Plan-P) คือ กำหนดสาเหตุของปัญหา จากนั้นวางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือทดสอบเพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการตามแผน (Do-D) คือ การปฏิบัติตามแผนหรือทดลองปฏิบัติเป็นการนำร่องในส่วนย่อย

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบ (Check-C) คือ ตรวจสอบเพื่อทราบว่าการบรรลุผลตามแผนหรือหากมีสิ่งใดที่ผิดพลาดหรือได้เรียนรู้อะไรมาแล้วบ้าง

ขั้นตอนที่ 4 การแก้ไขปัญหา (Act-A) คือ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง หากบรรลุผลเป็นที่น่าพอใจหรือหากผลการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผน ให้ทำซ้ำวงจรโดยใช้การเรียนรู้จากการกระทำในวงจรที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว

แนวคิดและทฤษฎีการบริหารศูนย์การเรียนรู้

การบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้เป็นการให้บริการความรู้แก่ประชาชนและเปรียบเสมือนสถานศึกษา สามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ประกอบด้วย (วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณากรสกุล, 2550 หน้า 16)

1. ในด้านการบริหารวิชาการ ประกอบด้วย งานด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยี การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การแนะแนวการศึกษา และการส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน

2. ด้านการบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย การกิจด้าน การจัดทำและเสนอของบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ การตรวจสอบติดตามประเมินผลและรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา การบริหารการเงินการบริหารบัญชี และการบริหารพัสดุและสินทรัพย์

3. การบริหารงานบุคคล ประกอบด้วย การกิจด้าน การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง การสรรหาและการบรรจุ การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน วินัยและการรักษาวินัย

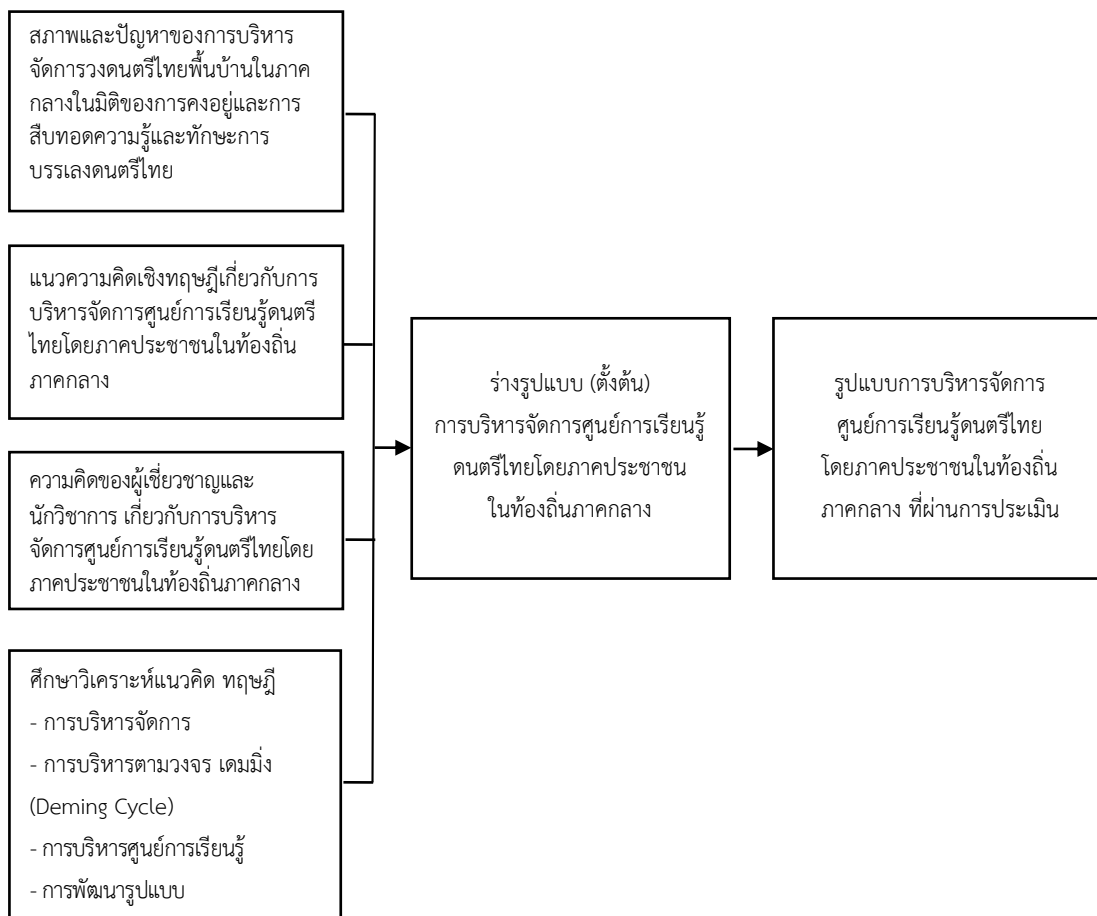
4. การบริหารทั่วไป ประกอบด้วย การกิจด้าน การดำเนินงานธุรการ การประสานและพัฒนาเครือข่าย การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร งานเทคโนโลยีสารสนเทศ การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การส่งเสริมและประสานงานการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการศึกษาของบุคคลชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบัน งานประสานราชการ และงานบริการสาธารณะ

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนารูปแบบ

การสร้างและการพัฒนารูปแบบมีขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหา และสภาพที่พึงประสงค์ โดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสำรวจ เพื่อนำผลที่ได้มากำหนดกรอบแนวคิด ในการยกร่างรูปแบบขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบ โดยการสังเคราะห์เอกสาร แนวคิดทฤษฎีแบบสำรวจ และการศึกษา Best Practice เพื่อยกร่างรูปแบบ และเสนอผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ ขั้นตอนที่ 3 นำรูปแบบไปใช้และศึกษาผลการใช้รูปแบบ (อุดมสิน คันธภูมิ, 2558, หน้า 19)

3.กรอบแนวคิดการวิจัย

เพื่อให้การวิจัยดำเนินเป็นไปตามระเบียบวิธีการวิจัย และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก และใช้การศึกษาเชิงปริมาณเป็นส่วนสนับสนุนยืนยันข้อมูล ผู้วิจัยได้นำหลักการแนวคิดมาวิเคราะห์และกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ตามแนวการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลางไว้เพื่อแสดงให้เห็นตรรกะของความคิดและเป็นกรอบของการศึกษา ดังนี้ภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

4.คำถามการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีข้อคำถามดังนี้

1. สภาพและปัญหาของวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลางในมิติของการคงอยู่และสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีเป็นอย่างไร
2. รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการคงอยู่และสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีควรเป็นอย่างไร
3. ผลการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ของรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนที่พัฒนาขึ้น เป็นอย่างไร

5.วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย
3. เพื่อประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย

6.วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

- ประชากรสำหรับการศึกษาสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทย ได้แก่ หัวหน้าวงดนตรีไทย และนักดนตรี ผู้วิจัยเลือกศึกษาวงดนตรีใน 4 จังหวัดคือ พระนครศรีอยุธยา เลือกววงปีพาทย์พาทย์รัตน์ หรือวงบ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดสิงห์บุรี เลือกววงสนธิบรรเลง จังหวัดลพบุรี เลือกววงศิษย์โคกตูมวิทยา และจังหวัดอ่างทองเลือกววงส้มเข้ามิตรสัมพันธ์ เหตุผลที่เลือกวงดนตรีในจังหวัดทั้ง 4 นี้ด้วยเหตุผลสำคัญคือ 4 จังหวัดดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นที่รวมของวงดนตรีไทยพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและมีจำนวนมาก

- ประชากรสำหรับสร้างรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านดนตรีไทย และการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี สิงห์บุรี ไม่น้อยกว่า 10 ปี

- ประชากรสำหรับการประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ได้แก่ หัวหน้าวงดนตรีไทย นักดนตรี ผู้นำชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น

2. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

- กลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษาสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทย คือ หัวหน้าวงดนตรีไทย จำนวน 4 คน จาก 4 วง ได้แก่ (1) วงพาทย์รัตน์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) วงสนธิบรรเลง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี (3) วงศิษย์โคกตูม อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี และ (4) วงส้มเข้ามิตรสัมพันธ์ อำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง

- กลุ่มตัวอย่างสำหรับกาสร้างรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านดนตรีไทยและ การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ในจังหวัด

พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี สิงห์บุรี ไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 7 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

- กลุ่มตัวอย่างสำหรับการประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย ได้แก่ หัวหน้าวงดนตรีไทย นักดนตรี ผู้นำชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 30 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง (Structured Interview) แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ

1. ศึกษาแนวคิด หลักการ และขอบข่ายเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทย โดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการกำหนดขอบเขตและเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ

2. จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ ในแต่ละประเด็น

3. นำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ ที่สร้างเสร็จแล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบความถูกต้องตามวัตถุประสงค์

4. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

5. นำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินรูปแบบ ที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเอกสารด้านแนวคิด ทฤษฎีใช้การวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญด้วยแบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง และแบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ที่เกี่ยวข้อง กับสภาพและปัญหาการบริหารจัดการศูนย์การ

เรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง เพื่อสร้างเป็นตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยในท้องถิ่น

2. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยจากขั้นตอนสภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย มากำหนดเป็นองค์ประกอบของรูปแบบเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง จากนั้นดำเนินการสนทนากลุ่มทำการบันทึกประเด็นเพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3. การประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผู้วิจัยนำแบบประเมิน พร้อมคู่มือการใช้ และรูปแบบไปให้กลุ่มตัวอย่างทำการประเมิน จากนั้นนำแบบประเมินที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลสถิติที่ใช้

1. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

2. ข้อมูลที่ได้จากแบบประเมินรูปแบบ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปโดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การกำหนดค่าคะแนนของคำตอบหรือตัวเลือก ผู้วิจัยกำหนดตามค่าเฉลี่ยที่คำนวณได้เป็น 5 ระดับ ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2553)

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.50-5.00 หมายถึง มีความเหมาะสม และเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50-4.49 หมายถึง มีความเหมาะสม และเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.50-3.49 หมายถึง มีความเหมาะสม และเป็นไปได้อยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.50-2.49 หมายถึง มีความเหมาะสม และเป็นไปได้อยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00-1.49 หมายถึง มีความเหมาะสม และเป็นไปได้อยู่ในระดับน้อยที่สุด

7.ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผลการศึกษาพบว่า การคงอยู่ของวงปี่พาทย์ ที่ยังมีการสืบทอดดนตรีไทยที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสมัยนิยม และยังคงมีบทบาทในสังคม ในปัจจุบันพบว่า ในปัจจุบันวงปี่พาทย์ ยังคงมีการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนการสืบทอดปี่พาทย์ของหัวหน้าวงปี่พาทย์ การสืบทอดมี 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานในสายตระกูล ได้แก่ วงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระแบน (พาทย์รัตน์) วงศิษย์โคกตูม และ

วงส้อมเข้ามิตรสัมพันธ์ มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานในสายตระกูล และการสืบทอดจากความรักในการบรรเลงดนตรีไทย การใฝ่รู้ใฝ่เรียนด้วยตัวเองของหัวหน้าวง ได้แก่ วงสนธิบรรเลง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ระวีวรรณ วรรณวิไชย (2559) ได้ศึกษาการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมกรณีศึกษางานศิลปะพื้นบ้าน จังหวัดอุดรธานี พบว่ามีการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม และแบ่งหน้าที่ตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล มีการประสานงานในชุมชนและนอกชุมชน มีการให้อำนาจแก่ผู้นำกลุ่มการแสดงพื้นบ้าน โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมช่วยรับผิดชอบกันทุกคน ส่วนในด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และถ่ายทอดภูมิปัญญา จะเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างศิลปินพื้นบ้านและสมาชิก และหน่วยงานต่าง ๆ ของชุมชน และแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การสืบทอดวัฒนธรรมในการแสดงพื้นบ้าน นอกจากนี้ ศศิพันธ์ ทศราช (2561) ศึกษาการบริหารจัดการธุรกิจดนตรีของร้านครุจ๊อน การดนตรี พบว่า การบริหารจัดการในระบบโรงงานใช้หลักการบริหารจากภายใน การทำให้ดูเป็นแบบอย่าง สอนงานอย่างละเอียด และปกครองดูแลคนงานทุกคนในครอบครัวเดียวกัน เป็นธุรกิจขนาดย่อม แบบครอบครัว

2. รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ซึ่งได้จากการสังเคราะห์ และการสัมภาษณ์ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) บริบทของศูนย์ ประกอบด้วย สภาพทั่วไป ชื่อศูนย์ ผู้บริหาร ที่อยู่ และรายชื่อนักดนตรีหรือสมาชิก 2) หลักการและเหตุผล 3) วัตถุประสงค์ 4) กิจกรรม 5) เนื้อหา 6) กระบวนการบริหารจัดการ (4Ms) การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน หรืองบประมาณ (Money) การบริหารอุปกรณ์ทางดนตรี (Material) และการบริหารจัดการวงดนตรี (Management) และ 7) กระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA ได้แก่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติการ (Do) การตรวจสอบ และประเมินผล (Check) และการนำผลการประเมินมาแก้ไขหรือการสร้างมาตรฐานการทำงาน (Action) สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิพันธ์ ทศราช (2561) ได้ศึกษาการบริหารจัดการธุรกิจดนตรีของร้านครุจ๊อนการดนตรี พบว่า การบริหารจัดการในระบบโรงงานใช้หลักการบริหารจากภายใน ตามหลักการบริหารแบบ 6 M ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านการเงิน วัสดุหรือวัตถุดิบ เครื่องจักร วิธีการปฏิบัติงาน ครุจ๊อนเป็นคนควบคุมงานได้ตนเอง และด้านการตลาด

3. การประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกประเด็น พิจารณารายประเด็นพบว่า วิธีการถ่ายทอดของครุมีความเหมาะสม มีความสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย และความเหมาะสมโดยรวมของรูปแบบ อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และเมื่อทำการประเมินกิจกรรมการสืบทอดการบรรเลงดนตรีไทย พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย พบว่า ครูดนตรีไทยเป็นผู้มีประสบการณ์และสามารถถ่ายทอดได้เหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด เด็ก ๆ ใช้เครื่องมือดนตรีไทยได้ และจะแนะนำบุตรหลานให้ฝึกหัดดนตรีไทย ควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการบรรเลงดนตรีไทย อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์

การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย มีความเป็นไปได้ และความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะว่ารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยภาคประชาชนมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อได้รับความร่วมมือและการช่วยเหลือจากสมาชิกในชุมชนทุกฝ่าย โดยอาจแบ่งหน้าที่ตามความถนัด และความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นไปอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ประชาชนในชุมชนรับทราบบทบาทหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี จะทำให้การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยประสบความสำเร็จ ซึ่งโครงสร้างในองค์กรควรจะต้องเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับขั้นและการแบ่งหน้าที่ให้เหมาะสม เพราะโครงสร้างที่ดีจะเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ โดยแต่ละหน่วยงานควรทำงานในลักษณะที่เชื่อมโยงกัน มีเครือข่ายการจัดการที่เหมาะสม หากมีโครงสร้างที่ดีและเป็นรูปธรรมจะสามารถทำให้การพัฒนางานประสบความสำเร็จ นอกจากนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า บทบาทสำคัญที่ทุกคนในชุมชนต้องมี คือ ความเข้าใจถึงดนตรีไทยว่ามีความสำคัญกับท้องถิ่นอย่างไร สะท้อนถึงความเป็นชุมชนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนในมิติใดบ้าง ที่จะช่วยให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงดนตรีไทย ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละท้องถิ่น มีมาช้านาน เป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยได้อย่างเด่นชัด สอดคล้องกับงานวิจัยของ กรมพลศึกษา กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2560) ได้ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้กีฬา นันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬาในสังกัดกรมพลศึกษาเขตชนบท กรมพลศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหาร จัดการศูนย์การเรียนรู้กีฬา นันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬาในสังกัดกรมพลศึกษาเขตชนบท เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการปฏิบัติงานในศูนย์การเรียนรู้กีฬา นันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬาในสังกัด กรมพลศึกษา รวมถึงผู้สนใจ และผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนากิจการมนันทนาการ ที่สอดคล้องตามความต้องการของประชาชนต่อไป

8.สรุปผลการวิจัย

1. สภาพและปัญหาของการบริหารจัดการวงดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในภาคกลางในมิติของการคงอยู่และการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผลการศึกษาพบว่า การคงอยู่ของวงปี่พาทย์ ที่ยังมีการสืบทอดดนตรีไทยที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสมัยนิยม และยังคงมีบทบาทในสังคม ในปัจจุบันพบว่า ในปัจจุบันวงปี่พาทย์ ยังคงมีการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนการสืบทอดปี่พาทย์ของหัวหน้าวงปี่พาทย์ การสืบทอดมี 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานในสายตระกูล ได้แก่ วงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระแบน (พาทย์รัตน์) วงศิษย์โคกตูม และวงส้มเข้ามิตรสัมพันธ์ มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานในสายตระกูล และการสืบทอดจากความรักในการบรรเลงดนตรีไทย การใฝ่รู้ใฝ่เรียนด้วยตัวเองของหัวหน้าวง ได้แก่ วงสนธิบรรเลง

2. รูปแบบการบริหารจัดการการเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดย

ภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ซึ่งได้จากการสังเคราะห์ และการสัมภาษณ์ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) บริบทของศูนย์ ประกอบด้วย สภาพทั่วไป ชื่อศูนย์ ผู้บริหาร ที่อยู่ และรายชื่อนักดนตรีหรือสมาชิก 2) หลักการและเหตุผล 3) วัตถุประสงค์ 4) กิจกรรม 5) เนื้อหา 6) กระบวนการบริหารจัดการ (4Ms) การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน หรืองบประมาณ (Money) การบริหารอุปกรณ์ทางดนตรี (Material) และการบริหารจัดการวงดนตรี (Management) และ 7) กระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA ได้แก่ การวางแผน (Plane) การลงมือปฏิบัติการ (Do) การตรวจสอบ และประเมินผล (Check) และการนำผลการประเมินมาแก้ไขหรือการสร้าง มาตรฐานการทำงาน (Action)

3. การประเมินรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกประเด็น พิจารณารายประเด็นพบว่า วิธีการถ่ายทอดของครูมีความเหมาะสม มีความสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย และความเหมาะสมโดยรวมของรูปแบบ อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และเมื่อทำการประเมินกิจกรรมการสืบทอดการบรรเลงดนตรีไทย พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย พบว่า ครูดนตรีไทยเป็นผู้มีประสบการณ์และสามารถถ่ายทอดได้เหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด เด็ก ๆ ใช้เครื่องมือดนตรีไทยได้ และจะแนะนำบุตรหลานให้ฝึกหัดดนตรีไทย ควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการบรรเลงดนตรีไทย อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ

9. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามาส่งเสริมและให้ความร่วมมือในการบริหารจัดการ อย่างจริงจังมากขึ้น
2. ควรนำรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง ที่สมบูรณ์และเหมาะสมไปเป็นแนวทางการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย ของเจ้าของวงดนตรีไทยพื้นบ้าน
3. ควรนำรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง ที่สมบูรณ์และเหมาะสมไปเป็นแนวทางส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาด้านดนตรีไทย ในการส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมไทยของชาติต่อไป
4. องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในท้องถิ่นภาคกลาง ไปใช้ในการอนุรักษ์งานด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป
5. รูปแบบการบริหารจัดการและการดำเนินงานของโครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สืบสาน ดนตรีไทยควรมุ่งเน้นส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเป็นหลักสำคัญในการมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายผลไปสู่รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนในพื้นที่อื่นเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความแตกต่างของการบริหารจัดการในแต่ละพื้นที่ เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และ อุปสรรค รวมทั้งการเปรียบเทียบโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีไทย หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อไป

2. ควรมีการศึกษาเพื่อหารูปแบบบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ดนตรีไทยโดยภาคประชาชนเพื่อการสืบทอดความรู้และทักษะการบรรเลงดนตรีไทย รูปแบบอื่น ๆ เช่น การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วม หรือการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโดยใช้หลักธรรมาภิบาล เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาให้เหมาะสม

10. บรรณานุกรม

กรมพลศึกษา กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้กีฬานันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬาในสังกัดกรมพลศึกษาเขตชนบท กรมพลศึกษา.

กรมพลศึกษา: สำนักนันทนาการ กรมพลศึกษา กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

กนก คล้ายมุข. (2541). การสืบทอดปีพาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีศึกษา). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ดอกจันทร์ คำมีรัตน์ บุญทัน ดอกไธสง และอิมรอน มะลูลีม. (2552). กลยุทธ์ในการบริหารของบริษัท เอ็นอีซีไทคิน อิเล็กทรอนิกส์ (ประเทศไทย) จำกัด. ค้นเมื่อ 16 กันยายน 2563, จาก <http://www.grad.vru.ac.th/download4/141.pdf>.

บุญชม ศรีสะอาด. (2553). การวิจัยเบื้องต้นฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

พิชชาณัฐ ตู้อินดา. (2556). การถ่ายทอดความรู้ของวงปีพาทย์บ้านใหม่ทางกระเบนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาศรีวิทยาคีไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณากรสกุล. (2550). การประมวลความรู้: การสร้างและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.

ระวีวรรณ วรณวิไชย. (2559). การบริหารจัดการทางวัฒนธรรมกรณีศึกษางานศิลปะพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี. วารสารกระแสวัฒนธรรม. 17 (31), 21.

ศศิพันธ์ ทศราช. (2561). การบริหารจัดการธุรกิจดนตรีของร้านครุจั่น การดนตรี. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์. 5 (1), 144-167.

สงบศึก ธรรมวิหาร. (2545). **ดุริยางค์ไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทยญี่ปุ่น. (2552). **ปรัชญา PDCA**. สืบค้นเมื่อ 27 มกราคม 2563, จาก http://www.tpa.or.th/writer/read_this_book_topic.php?passTo=40c7d8f19ebaf9765a6dbf39f46fc97f&pageid=23&bookID=1320&read=true&count=true

อุดมสิน คันธภูมิ. (2558). **การพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนสำหรับโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุซงึ่บัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ภูมิปัญญาทางอาหารในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านในหมู่บ้าน ห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Food Wisdom During the Flood of the Villager at Hua Ta Phan Morn Village, Wat Yom Sub-District, Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

นพ ลีละสุภพงษ์ / Napa Leelasuphapong

อาจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Science and Tectnology, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 20 พฤษภาคม 2563 / แก้ไขบทความ 15 ตุลาคม 2563 / ตอบรับบทความ 21 ตุลาคม 2563

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.ศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาทางอาหารในการจัดการตนเองในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านในหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ และ 2. เพื่อวิเคราะห์และถอดบทเรียนภูมิปัญญาทางอาหารในการจัดการตนเองในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านในหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาในการจัดการด้านอาหารของชาวบ้านในชุมชน 3 ขั้นตอน คือ 1) การเตรียมอาหาร เช่น ข้าวสาร ผักสวนครัว พริกแห้ง และการเตรียมเชื้อเพลิง 2) การถนอมอาหาร เช่น กะปิกุ้ง ปลาาร้า น้ำปลา ปลาเค็ม ปลาย่าง การดองผักต่าง ๆ ได้แก่ ผักบู้้ง มะละกอสายบัว ผักดองเต้า หน่อไม้ ดอกโสน และ 3) การประกอบอาหาร เช่น ต้มยำปลา ต้มยำปลาย่าง ต้มยำกุ้ง ผัดมะละกอดองใส่ไข่ ผัดดอกโสน ผัดสายบัว ผัดผักบู้้งดองใส่ปลา แกงผักบู้้ง แกงกะทิสายบัว แกงส้มผักต่าง ๆ ปลาทอด น้ำพริกปลาาร้า น้ำพริกกะปิ ปลาาร้าสับ ผักดอง ทั้งนี้การวิเคราะห์และถอดบทเรียนที่ได้จากการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดทางภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเรียนรู้ธรรมชาติและจัดการตนเอง เพื่อเตรียมความพร้อมในช่วงอุทกภัย โดยนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นและตามฤดูกาลมาดัดแปลงเป็นอาหารเพื่อรับประทาน มานานกว่า 50 ปี โดยมีเพียงเรือลำเล็ก ๆ ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาทางอาหาร ช่วงอุทกภัย หมู่บ้านห้วยตะพานมอญ

Abstract

This research purpose 1.to study and collected food wisdom for self – management during the flood of the villager at Hua Ta Phan Morn Village and 2. to analysed and lesson learned food wisdom for self – management during the flood of the villager at Hua Ta Phan Morn Village, Wat Yom sub-District, Bang Ban district, Phranakhon Si Ayutthaya Province. The methodology was participatory action research. The result of research found out that the local knowledge of food management in the community have 3 phases: 1) preparation of food such as rice, vegetables garden, dried pepper chilly, and the preparation of fuel 2) food preservation such as shrimp paste, pickled fish, fish sauce, salted fish, grilled fish, pickling vegetables such as morning glory, papaya, lotus stem, Pak Tap Tao, baby bamboo, sesbania flower and 3) the cooking such as Tom Yum with Fish, Tom Yum grilled fish, Tom Yum shrimp, papaya pickled fried with eggs, fried sesbania flower, fried morning lotus stem, fried morning glory pickled with fish, morning glory curry, lotus stem curry with coconut milk, sour pickled vegetables soup, fried fish, pickled fish chili sauce, shrimp paste chili paste, chopped pickled fish, pickled vegetables. The analysis and lessons learned from self-management concerning food during inundation period was reflects the wisdom of the wise people in the natural learning area and self-management to prepare for the flood time by adapted these local ingredients and seasonal food for over 50 years even only have small boat was able to live happily.

keywords : Food Wisdom, during the flood, Ta Phan Morn Village

1.บทนำ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือเรียกสั้นๆ ว่า "อยุธยา" ตั้งอยู่ในภาคกลางเป็นเมืองหลวงเก่าของไทย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1893 โดยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง หรือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ในเวลา 417 ปี ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีกษัตริย์ปกครอง 34 พระองค์ จาก 5 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง นับเป็นราชธานีของไทยที่มีอายุยืนยาวที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย อยุธยาเป็นที่ลุ่ม ไม่มีภูเขา แต่มีแม่น้ำสายใหญ่คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมาบรรจบกันในลักษณะล้อมรอบเมือง ตัวจังหวัดเป็นเกาะที่มีบ้านเรือนปลูกเรียงรายหนาแน่นตามสองข้างฝั่งแม่น้ำ มี 16 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอนครหลวง อำเภอภาชี อำเภอบ้านแพรก อำเภอบางซ้าย อำเภอบางไทร อำเภอลาดบัวหลวง

อำเภอบางบาล อำเภอมหาราช อำเภอบางปะหัน อำเภอเสนา อำเภออุทัย อำเภอบางปะอิน อำเภอฟักไห้
อำเภอท่าเรือ และอำเภอม่วงสามสิบ

อำเภอบางบาลเป็นหนึ่งใน 16 อำเภอในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นถิ่นลุ่มใกล้แม่น้ำ มีลำคลอง
บางบาลเชื่อมแม่น้ำน้อยและแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าหากัน ซึ่งในช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม
จะประสบปัญหาอุทกภัยขึ้นทุกปี ชาวบ้านจึงต้องใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจาก
ประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดว่าวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกเป็น
องค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่องจัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะ
ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาชาวบ้าน
เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิด
จากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้านของ
ชาวบางบาล ในการจัดการตนเองเมื่อมีอุทกภัย โดยเฉพาะเรื่องของอาหาร ที่จะต้องมีการเตรียม
การประกอบและการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้ให้นานที่สุด เพื่อนำมารับประทานในช่วงอุทกภัย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ภูมิปัญญาทางอาหารในช่วงอุทกภัยของประชากรในหมู่บ้าน
หัวตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเรียนรู้และรวบรวมภูมิปัญญา
ชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย และนำไปเผยแพร่ให้กับท้องถิ่นที่มีบริบท
เหมือนกันกับอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาทางอาหารในการจัดการตนเองในช่วงอุทกภัยของชาวบ้านใน
หมู่บ้านหัวตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อวิเคราะห์และถอดบทเรียนภูมิปัญญาทางอาหารในการจัดการตนเองในช่วงอุทกภัยของ
ชาวบ้านในหมู่บ้านหัวตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหัวตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอ
บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 106 ครัวเรือน โดยคัดเลือกผู้ที่เป็นผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน
ครูอาจารย์ จำนวน 30 ครัวเรือน

4.วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ หมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่ในการศึกษา โดยใช้ระยะเวลา 10 เดือน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหัตถิภุมิ และปฐมภูมิ เพื่อบรรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย และเก็บข้อมูลแบบปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) ร่วมศึกษากับผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูอาจารย์ จำนวน 30 คน โดยมีขั้นตอนดังนี้ การเลือกชุมชนเป้าหมายและบุคคลในชุมชนร่วมกิจกรรม จากการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) การลงภาคสนามเพื่อศึกษาบริบทเชิงพื้นที่และเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญา การจัดเวทีลงพื้นที่เพื่อสำรวจและระดมความคิดเห็นของชุมชน โดยมีผู้รู้ 10 คน ปราชญ์ชาวบ้าน 15 คน ครูอาจารย์ 5 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดเวทีถอดองค์ความรู้และปฏิบัติด้านการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย การวิเคราะห์ข้อมูล แปรผล โดยใช้ และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การเขียนสรุปงานวิจัย

5.ผลการวิจัย

5.1 การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัยของประชากรในหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

5.1.1 การเตรียมอาหารก่อนน้ำท่วม

การเตรียมข้าวสาร ชาวบ้านจะเตรียมข้าวสารไปสีที่โรงสีในตำบลห้วยเวียง อำเภอสนาไว้ประมาณ 4-5 กระสอบหรือคำนวณตามจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่จะพอรับประทานในช่วงอุทกภัยประมาณ 4 เดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานจึงเกิดปัญหามอดเข้ามากินข้าวสาร ชาวบ้านจึงนำภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดต่อกันมาใช้ในการเก็บรักษาข้าวสารเพื่อไม่ให้มอดกิน มี 2 วิธี คือ 1. นำใบมะกรูดประมาณ 20-30 ใบ ใส่ในกระสอบข้าวสารไว้ เนื่องจากในใบมะกรูดมีน้ำมันหอมระเหยอยู่ทำให้มอดไม่มากินข้าว และยังช่วยให้ข้าวสารมีกลิ่นหอม ไม่เหม็นอับอีกด้วย 2. นำเกลือประมาณ 1 กำมือ ใส่ถุงพลาสติกแล้วใส่ในกระสอบข้าวสารไว้ เนื่องจากในเกลือมีโซเดียมไอออน ซึ่งโซเดียมไอออนที่อยู่ในเกลือจะรบกวนเซลล์หรือประสาทของมอดทำให้มอดไม่มากินข้าว

การเตรียมผักสวนครัว ชาวบ้านจะเตรียมไม้มาพาด บริเวณตงบ้าน แล้วนำพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้ในกระถางไปวาง เช่น ต้นโหระพา ต้นกระเพรา ต้นข่า ต้นตะไคร้ ต้นมะกรูด ต้นผักชี ต้นขิง ต้นมะเขือ ต้นพริก ส่วนกระชายจะปลูกในเปลือกมะพร้าว แล้วนำไปแขวนไว้บนบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะปลูกผักสวนครัวในพื้นที่น้ำท่วมไม่ถึง ทำให้สามารถมีผักสวนครัวไว้บริโภคในช่วงน้ำท่วม (จงกล เพ็งสุข, 2556, 16 พฤษภาคม)

การเตรียมพริกแห้ง เก็บใส่ปิ่น ปิดฝาให้สนิท หอมแดง กระเทียม มัดผูกกันเป็นพวงแล้วแขวนไว้
มะนาว นำไปบ่มทรายไว้ จะทำให้เก็บได้นานขึ้น (ปรีดา นาข้าวหอม, 2556, 16 พฤษภาคม)

การเตรียมเชื้อเพลิง เพื่อใช้ในการประกอบอาหาร หลังจากที่มีการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ประมาณ
เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน ชาวบ้านจะเริ่มตัดไม้สะแก มาตากแดดให้แห้ง แล้วมัดเก็บไว้บนบ้าน

ภาพประกอบ 1 การเตรียมผักสวนครัว

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

5.1.2 การถนอมอาหารที่ชาวบ้านถนอมไว้รับประทานในช่วงอุทกภัย

ในช่วงที่เกิดอุทกภัยจะมีกุ้งฝอย ปลาและพืชผักจำนวนมาก ชาวบ้านจึงถือโอกาสที่ดีในการ
จัดหาวัตถุดิบมาถนอมอาหารเก็บไว้ทานในช่วงที่จะเกิดอุทกภัยในปีต่อไป (วันดี จันทรอนันต์, 2556,
16 พฤษภาคม) มีดังนี้

- 1) เครื่องปรุงรส เช่น กะปิกุ้ง ปลาร้า น้ำปลา

ภาพประกอบ 2 : ตัวอย่างกะปิกุ้งและปลาร้า

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

2) เนื้อสัตว์ ปลาเค็ม ปลาอย่าง การดองผักบั้ง การดองมะละกอ การดองสายบัว การดองผัก
 ตับเต่า การดองหน่อไม้ การดองดอกโสน

ภาพประกอบ 3 ตัวอย่างผักตับเต่าดอง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

ตารางที่ 1: แสดงตำหรับการถนอมอาหารที่ชาวบ้านถนอมไว้รับประทานในช่วงอุทกภัย

รายการอาหาร	ส่วนผสม	วิธีการดอง
1. การดองผักตับเต่า	1. ผักตับเต่า 950 กรัม 2. มะดัน 450 กรัม 3. ใบมะดัน 150 กรัม 4. น้ำต้มสุก 7 ถ้วยตวง 5. เกลือ 170 กรัม	1. ตัดเอาส่วนรากแล้ว ล้างด้วยสารส้มให้ขาว 2. นำมาผึ่งแดดให้หมาด ๆ 3. ละลายเกลือในน้ำสุก 4. ใส่ผักตับเต่า ลูกมะดันและใบมะดัน เคล้าให้เข้ากัน 5. เก็บไว้ในไหแล้วนำไปตากแดด 1 วัน จากนั้นนำไม้มาปิดปากไห แล้วปิดทับด้วยดินเหนียว
2. การดองดอกโสน	1. ดอกโสน 200 กรัม 2. น้ำ 240 กรัม 3. เกลือ 10 กรัม	1. นำดอกโสนมาเด็ดก้านออก 2. นำเกลือมาละลายในน้ำแล้วใส่ดอกโสนแล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน
3. การดองมะละกอ	1. มะละกอ 350 กรัม 2. เกลือ 60 กรัม	1. สับมะละกอเป็นเส้นแล้วนำไปตากแดดประมาณครึ่งชั่วโมง

		2. ตำเกลือเม็ดให้ละเอียด แล้วนำมาคลุกเคล้ากับมะละกอให้เข้ากัน แล้วนำมาใส่ไหปิดฝา
4. การดองผักบั้งแบบที่ 1	1. ผักบั้งนา 500 กรัม 2. เกลือ 50 กรัม 3. น้ำตาล 10 กรัม 4. มะขามเปียก 50 กรัม	1. นำผักบั้งมาล้างน้ำให้สะอาด และผ่าครึ่งตามยาวของยอด 2. นำมะขามเปียกมาขยำกับน้ำต้มสุกและผสมเกลือกับน้ำตาลลงไป 3. คลุกเคล้าให้เข้ากันจนผักบั้งนิ่ม
5. การดองผักบั้งแบบที่ 2	1. ผักบั้งนา 1,000 กรัม 2. มะดัน 450 กรัม 3. ใบมะดัน 150 กรัม 4. น้ำต้มสุก 7 ถ้วยตวง 5. เกลือ 170 กรัม	1. นำผักบั้งมาล้างน้ำให้สะอาด และผ่าครึ่งตามยาวของยอด 2. ละลายเกลือในน้ำสุก 3. ใส่ผักบั้ง ลูกมะดันและใบมะดัน คลุกเคล้าให้เข้ากัน 4. เก็บไว้ในไหแล้วนำไปตากแดด 1 วัน จากนั้นนำไม้มาปิดปากไห แล้วปิดทับด้วยดินเหนียว
6. การทำปลาเค็ม	1. ปลานิล 400 กรัม 2. เกลือ 45 กรัม 3. น้ำ 170 กรัม	1. นำเกลือมาละลายกับน้ำ 2. นำปลาลงไปแช่ในน้ำเกลือ ครึ่งชั่วโมง 3. นำมาตากแดดให้แห้ง
7. การทำกะปิ	1. กุ้ง 5 ถ้วย 2. เกลือ 1 ถ้วย 3. ข้าวสุก 1 ชีด	1. นำกุ้งมาแช่ในน้ำละลายสารส้ม 10 นาที 2. นำกุ้ง เกลือ ข้าวสุก มาคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วนำใส่ครกตำพออบ แล้วเก็บไว้ในอ่างปิดฝาให้สนิท 3. นำอ่างที่ใส่กะปิไปตากแดดทุกวัน และใช้พายคนวันละ 2 ครั้ง ใช้เวลาตากประมาณ 2 เดือน พอครบ 2 เดือนให้นำออกมาคั้นน้ำออกมาแยกไว้ 4. นำส่วนเนื้อมาใส่ครกตำให้ละเอียด 5. นำน้ำที่คั้นไว้มาผสมกับเนื้อที่ตำไว้แล้ว และนำมาใส่อ่างเหมือนเดิม และนำมาตากแดดทุกวันนานประมาณ 3 เดือน

5.1.3 การประกอบอาหาร ที่ชาวบ้านรับประทานในช่วงอุทกภัย

อาหารที่ชาวบ้านรับประทานในช่วงอุทกภัย จะเป็นประกอบไปด้วยวัตถุดิบที่จัดเตรียมไว้ก่อนที่น้ำจะท่วมและหาได้ง่ายในท้องถิ่น ซึ่งแบ่งตามลักษณะของการประกอบอาหารเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทต้ม เช่น ต้มยำปลา ต้มยำปลาอย่าง ต้มยำกุ้ง

ภาพประกอบ 4 : ตัวอย่างต้มยำปลาอย่าง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

2) ประเภทผัด เช่น ผัดมะละกอดองใส่ไข่ ผัดดอกโสน ผัดสายบัว ผัดผักบุ้ง

ภาพประกอบ 5 : ตัวอย่างผัดมะละกอดองใส่ไข่ .

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

3) ประเภทแกง เช่น แกงส้มมะละกอดองใส่ปลา แกงผักบุ้ง แกงกะทิสายบัว แกงส้มดอกโสน แกงส้มหน่อไม้ดอง แกงส้มผักตับเต่า

ภาพประกอบ 6 : แกงส้มหน่อไม้ดองและแกงกะทิสายบัว

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

4) ประเภททอด ส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่หาได้ในท้องถิ่น และมีจำนวนมากในช่วงน้ำท่วม เช่น ปลาทอด ปลาแดดเดียวทอด

ภาพประกอบ 7 : ปลาแดดเดียวทอด

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

5) ประเภทน้ำพริกและเครื่องเคียง เช่น น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกกะปิ ปลาร้าสับ ผักดอง แตงกวาดอง ดอกโสนดอง มะละกอดอง

ภาพประกอบ 8 : น้ำพริกปลาร้าและเครื่องเคียง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

5.2 การวิเคราะห์และถอดบทเรียนที่ได้จากการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัยของ ประชากรในหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การวิเคราะห์และถอดบทเรียนมีผู้เข้าร่วมจำนวน 30 คน โดยมีผู้รู้ 10 คน ประชาชนชาวบ้าน 15 คน ครูอาจารย์ 5 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่หมู่บ้านนกระจาบ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่ประสบอุทกภัยทุกปี มานานกว่า 50 ปี เนื่องจากเป็นตำบลที่ติดกับแม่น้ำบางบาล ระดับน้ำมากน้อยอาจแตกต่างกัน ตลอดเวลา 50 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านจึงถือเป็นเหตุการณ์ปกติ และมีความเคยชิน สามารถดำรงชีวิตได้ตามสมควร และที่สำคัญคือชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการจัดการตนเองทางด้านอาหารได้เป็นอย่างดี และมีการเตรียมพร้อมตลอดเวลา ซึ่งหลังจากมีการเก็บเกี่ยวข้าวในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ก็จะเริ่มตัดไม้สะแก มาตากแดดให้แห้ง แล้วมัดเป็นมัด ๆ แหวนไว้บนบ้าน เพื่อเก็บเป็นเชื้อเพลิงสำหรับประกอบอาหารยามเกิดอุทกภัย และจะออกหากุ้งฝอยเพื่อทำกะปิ เพราะเป็นช่วงที่มีกุ้งฝอยจำนวนมาก และระยะเวลาในการทำกะปิต้องใช้เวลานานถึง 3 เดือน และต้องให้แสงแดดในการตากกะปิที่หมักไว้ในไห จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การทำกะปิ

ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม ชาวบ้านก็จะเริ่มเตรียมสืข้าวไว้ ประมาณ 4-5 กระสอบ หรือคำนวณตามสมาชิกในครัวเรือนของตนเอง พอที่จะรับประทานในช่วงอุทกภัย ประมาณ 4 เดือน ซึ่งมีภูมิปัญญาในการเก็บข้าวสารไม่ให้มอดและแมลงกิน คือ นำใบมะกรูดใส่ในกระสอบข้าวสารไว้ บางบ้านก็นำพริกแห้งใส่ถุงแล้วใส่ในกระสอบข้าวสารไว้ ส่วนพริกแห้งเก็บใส่ปีบ ปิดฝาให้สนิท หอมแดง กระเทียม มัดจุกเป็นพวงแขวนผึ่งลมไว้ในครัวบนบ้าน มะนาวก็ใช้วิธีนำมาหมักกับทรายไว้ เพื่อจะได้เก็บไว้ได้นานขึ้น และมีการเตรียมปลูกผักสวนครัว เช่น ต้นโหระพา ต้นกะเพรา ต้นข่า ต้นตะไคร้ ต้นมะกรูด

ต้นมะนาว ต้นผักชี ต้นขิง ต้นมะเขือ ต้นพริก ใส่กระถางหรือภาชนะที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว เช่น ถังน้ำ กะละมัง อ่างน้ำเล็กบ้าง พอถึงช่วงอุทกภัยชาวบ้านจะเตรียมไม้มาพาด บริเวณตงบ้าน แล้วนำพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้ไปวาง บางบ้านก็จะหาไม้มาทำที่วางให้สูงกว่าระดับน้ำ และบางบ้านก็วางตรงบริเวณระเบียงบ้าน ส่วนกระชายจะปลูกในเปลือกมะพร้าว แล้วนำไปแขวนไว้บนบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีการทำต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงเดือนกันยายน ถึงเดือนธันวาคม เป็นช่วงที่เกิดอุทกภัย ชาวบ้านในชุมชนนี้ไม่เคยวิตกกังวลแต่อย่างใดเพราะคิดว่า “น้ำมาได้ เดียวก็ไปได้” ชาวบ้านบางคนคิดว่า มันคือช่วงโอกาสที่ดีที่จะได้หาปลา เพื่อนำไปขายในตลาดอื่น ๆ ที่น้ำไม่ท่วม บางบ้านที่มีพื้นที่ลานหน้าบ้านโล่ง ๆ ก็หว่านแหกันหน้าบ้านก็ได้ ปลาจำนวนมากพอที่จะประกอบอาหารรับประทานในครอบครัวและนำมาแบ่งให้เพื่อนบ้านของตน และนำมาถนอมอาหารไว้ทานในยามน้ำท่วมครั้งต่อไปได้ และอาหารที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหารจะเป็นอาหารประเภท ต้ม ผัด แกง ทอด น้ำพริกเครื่องจิ้ม ส่วนมากจะทำมาจากปลา และพืชผักพื้นบ้าน และพืชน้ำ ที่หาได้ในช่วงอุทกภัยและอาหารที่ถนอมเตรียมไว้ก่อนเกิดอุทกภัยอย่างเช่น กะปิกุ้ง ปลา ร้า น้ำปลา ผักบุงตอง มะละกอตอง สายบัวตอง หน่อไม้ตอง ดอกโสนตองและผักดัดเต่าตองเป็นต้น และการถนอมผักบางประเภทก็สามารถทำได้ในช่วงน้ำท่วมเช่น มะละกอ และผักดัดเต่า ป่าวันดีแล้วว่า

“ถ้า น้ำท่วมประมาณ 1 สัปดาห์ต้นมะละกอก็จะโคนลง ปากก็จะพวยเรือไปเก็บ มะละกามาปอกเปลือก สับๆ เคล้ากับเกลือ เก็บใส่ไห เก็บไว้ทานได้หลายเดือน ส่วนผักดัดเต่าก็จะขึ้นตามน้ำที่ท่วมซัง ก็จะดำน้ำลงไปถอนที่โคนต้น พอถอนขึ้นมาก็จะล้างทันที ถ้านำขึ้นน้ำมาโดยไม่ได้ล้างรากให้ช้ำก่อน จะทำให้รากและต้นอ่อนของผักดัดเต่าดำ และจะล้างไม่ออกเลย จึงต้องล้างให้ขาวสะอาดก่อน แล้วจึงนำมาล้างด้วยสารส้มที่บ้าน อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ขาวสะอาดยิ่งขึ้นแล้วนำมาตอง โดยการเคล้ากับเกลือ ลูกมะดัน และใบมะดัน ให้นุ่มแล้วเก็บใส่ไหตากแดด 1 วัน จากนั้นนำไม้มาปิดปากไห แล้วปิดทับด้วยดินเหนียวอีกครั้ง”

ส่วนปลาที่หามาได้และเหลือจากการประกอบอาหารจะนำมาถนอมไว้ โดยทำปลาอย่าง ปลาเค็ม ปลาร้า ไว้สำหรับรับประทานในช่วงอุทกภัยครั้งต่อไป

ซึ่งจะเห็นได้ว่า การดำรงชีวิตของชาวตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดทางภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเรียนรู้ธรรมชาติ ในการจัดการตนเอง ทางด้านอาหารเพื่อเตรียมความพร้อมในช่วงอุทกภัย โดยการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นและตามฤดูกาลมาดัดแปลงทำเป็นอาหารเพื่อรับประทานในช่วงอุทกภัย ซึ่งสามารถดำรงชีวิตในช่วงอุทกภัยมาได้มานานกว่า 50 ปี โดย มีเพียงเรือลำเล็กๆ ก็ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ภาพประกอบ 9 : การวิเคราะห์และถอดบทเรียนที่ได้จากการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย
ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

6.สรุปและการอภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย มีการจัดการตนเอง 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการถนอมอาหาร ประเภทเครื่องปรุงรส และมีการเตรียมเชื้อเพลิงในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน 2) ขั้นตอนการเตรียมอาหารจะอยู่ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม 3) ขั้นตอนการประกอบอาหาร ในช่วงเดือนกันยายน ถึงเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดอุทกภัย นอกจากนี้ ในช่วงที่เกิดอุทกภัยจะมีกุ้งฝอย ปลาและพืชผักจำนวนมาก ชาวบ้านจึงถือโอกาสที่ดีในการจัดหาวัตถุดิบมาถนอมอาหารเก็บไว้ทานในช่วงที่จะเกิดอุทกภัยในปีต่อไป

2. จากการวิเคราะห์และถอดบทเรียนที่ได้จากการจัดการตนเองทางด้านอาหารในช่วงอุทกภัย ชาวบ้านมีการเตรียมตัวตลอดเวลา และสะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดทางภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในการเรียนรู้ธรรมชาติ ในการจัดการตนเองทางด้านอาหารเพื่อเตรียมความพร้อมในช่วงอุทกภัย โดยการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นและตามฤดูกาลมาดัดแปลงทำเป็นอาหารเพื่อรับประทานในช่วงอุทกภัย ซึ่งสอดคล้องกับ งานงค์ ตรีนุมิตร (2553 : 121) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี่ พบว่า ภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอาหารพื้นบ้านสะท้อนถึงความหลากหลายของวัตถุดิบ ที่ใช้ภูมิปัญญาในการเลือกปรุงอาหารที่เปลี่ยนไปตามฤดูกาล ซึ่งเป็นการช่วยรักษาระบบนิเวศ วัตถุดิบในแต่ละฤดูกาลจะช่วยเพิ่มสีสันของรสชาติอาหาร

โดยหาได้บริเวณบ้านที่ปลูกคละกันไปและมีทั้งขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านหมู่บ้านนกระจาบสามารถดำรงชีวิตในช่วงอุทกภัยมาได้มานานกว่า 50 ปี โดย มีเพียงเรือลำเล็กๆ ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

7. ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากปัจจุบัน มีหลายพื้นที่ที่ยังประสบปัญหาอุทกภัย จึงเห็นสมควรนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเข้าไปปรับใช้ในยามที่เกิดอุทกภัย และเร่งดำเนินการศึกษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้สืบต่อไป

8. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาคุณค่าทางโภชนาการของอาหารที่ชาวบ้านบริโภคในช่วงอุทกภัย
2. ควรศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านทางด้านอาหารในรูปแบบการผลิตเพื่อจำหน่ายเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

9. บรรณานุกรม

- จำนงค์ ตรีนุมิตร. (2553). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี. กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัย ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- จงบกล เพ็งสุข. (2556, 16 พฤษภาคม). ประชาชนชาวบ้านหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.
- ปรีดา นาข้าวหอม. (16 พฤษภาคม 2556). ประชาชนชาวบ้านหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.
- วันดี จันทร์อนันต์. (16 พฤษภาคม 2556). ผู้นำชุมชนหมู่บ้านห้วยตะพานมอญ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.

**บทบาทเครือข่ายทางสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จ
ของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ
ตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

**The Role of Social Networks that Affect the Success of
AYUWATTANA Herbal Medicine Community Enterprise
Koh Kerd Sub-District, Bang Pa In District,
Phranakhon Si Ayutthaya Province**

จินดา อารังอาจริยกุล / Jinda Thomrongajariyakul

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง ทูตทางสังคม เครือข่ายและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของเกษตรกร:
ศึกษาเปรียบเทียบกรณีวิสาหกิจชุมชนของเกษตรกรในชนบทไทย

วันที่รับบทความ 11 กันยายน 2563 / แก้ไขบทความ 1 กุมภาพันธ์ 2564 / ตอรับบทความ 8 กุมภาพันธ์ 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาโครงสร้างการบริหารงานของวิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะ และ (2) ศึกษาบทบาทของเครือข่ายทางสังคมที่มีต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้นำกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ตัวแทนบริษัทท่องเที่ยวโดยชุมชน และครูสอนดนตรี ผลการวิจัยพบว่า 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ มีการจัดโครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน รูปแบบการบริหารกลุ่มโปร่งใส การจัดสรรงบประมาณภายในกลุ่มเป็นไปตามข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม 2) ด้านเครือข่ายทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการเติบโตและคงอยู่ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะแบ่งได้เป็น 3 เครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุน ส่งเสริมกลุ่ม พร้อมทั้งช่วยให้แนวทางการทำงานของกลุ่มเป็นไปตามมาตรฐาน เครือข่ายภาคเอกชนมีบทบาทในการส่งเสริมการผลิตและจำหน่ายยาลูกกลอนสมุนไพร รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ส่วนเครือข่ายภาคประชาชนและหน่วยงานการศึกษา มีบทบาทในการนำองค์ความรู้ทางวิชาการเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของกลุ่ม

คำสำคัญ : วิสาหกิจชุมชน, เครือข่ายทางสังคม, ภาวะผู้นำ, การมีส่วนร่วม

Abstract

This research aims (1) to study organization structure and administration of AYUTWATTANA herbal medicine community enterprise, and (2) study the role of social networks on AYUTWATTANA herbal medicine community enterprise. Researcher use qualitative research include non-participant observation and in-depth interview with a semi-structured interview with a sample of 10 people, including leader, secretary, group members, Community – Based Tourism agency and music teacher. The results of the research are as follows: 1) AYUTWATTANA herbal medicine community enterprise has a solid group structure, transparent group management model, and allocation of budgets within groups is agreed upon by group members. 2) Social networks relevant to the growth and persistence of AYUTWATTANA herbal medicine community enterprise can be divided into 3 groups. The government networks are a support role to promote the group along with helping the group work approaches to the standards. The private networks play a role in promoting the production and distribution of herbal bolus and also promote homestay tourism. The people networks and education agencies play a role in bringing academic knowledge to help solve the problems of the group.

Keywords : Community enterprise, social network, leadership, participation

1. ที่มาและความสำคัญ

แนวความคิดการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมได้รับความสนใจศึกษาในฐานะกลไกที่มีความสำคัญต้องการพัฒนาสังคมและชุมชน ซึ่ง Robert Putnam (1993 อ้างถึงใน อัครนัย ขวัญอยู่, 2560, หน้า 18) ให้ความหมาย ทุนทางสังคม ว่าหมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกจนเกิดความไว้วางใจกัน และสมาชิกในเครือข่ายสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากความไว้วางใจนั้นได้ ทั้งนี้ โครงสร้างที่เป็นทุนทางสังคมหมายรวมถึง กลุ่ม องค์กร หรือวิสาหกิจของสมาชิกในชุมชนซึ่งอาจจะเป็นส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของชุมชนที่เข้าร่วม มีกิจกรรมร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของคนในและนอกชุมชน จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนและสร้างความตระหนักถึงการมีอยู่ของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน คือ ชุมชน (SMCE หรือ Small and Micro Community Enterprise) คือ การประกอบการเพื่อจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2548, หน้า 40) ซึ่งการประกอบการในชุมชนนั้นต้องมาจากการรวมกลุ่ม มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน วิสาหกิจชุมชนมิได้มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทาง

สังคม ซึ่งได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคม การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตั้งอยู่บนฐานสำคัญ (เสรี พงพิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพินิจ, 2544, หน้า 20-21) ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนระดับครอบครัว เป็นจุดเริ่มต้นของการแปรรูปหรือสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อการอุปโภคบริโภคของตนเองภายในครัวเรือนเป็นหลัก สมาชิกในชุมชนจะสร้างผลิตภัณฑ์ในลักษณะหลากหลาย เพื่อการพึ่งตนเอง ลดรายจ่ายที่เสียไปจากการซื้อ และป้องกันไม่ให้เงินของชุมชนไหลออกไปนอกชุมชนโดยไม่จำเป็น ซึ่งจะส่งผลให้การหมุนของเงินอยู่ในหมู่บ้าน และแพร่สะพัดอยู่ภายในหมู่บ้าน

2. วิสาหกิจชุมชนระดับชุมชน เมื่อวิสาหกิจของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ขั้นแรก เพื่อลดรายจ่ายหรือเพื่อการพึ่งตนเองได้แล้ว จึงค่อยขยายขายออกไปสู่เพื่อนบ้าน ผู้ผลิตเองไม่ได้ ต้องซื้อสินค้าจากภายนอก เพราะการพึ่งตนเองในบางกรณีไม่สามารถทำได้โดยลำพังครอบครัวเดียว วิสาหกิจชุมชนขั้นที่สอง จึงเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดการพึ่งพาอาศัยระหว่างครอบครัวในชุมชนเดียวกัน เป็นการลดภาระการซื้อของแพงหรือช่วยลดรายจ่ายให้แก่เพื่อนบ้าน เงินไม่ออกไปจากหมู่บ้าน

3. วิสาหกิจชุมชนระดับเครือข่าย การพึ่งตนเองในบางกรณีชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้โดยลำพังชุมชนเดียว แต่เป็นไปได้เมื่อหลายชุมชนร่วมมือกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของทุกชุมชน วิสาหกิจชุมชนระดับเครือข่าย จึงเป็นระบบพึ่งพาอาศัยระหว่างชุมชนที่มีผลผลิตและทรัพยากรแตกต่างกัน

4. วิสาหกิจชุมชนเพื่อการจัดการผลผลิตส่วนเกิน เป็นวิสาหกิจที่ดำเนินการแปรรูปผลผลิตหรือทรัพยากรของชุมชน สร้างผลิตภัณฑ์ต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มมูลค่า และตอบสนองการตลาดภายนอกชุมชนและเครือข่าย

จากจำนวนวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยที่จดทะเบียนแล้วในประเภทสินค้า 18 กลุ่ม และบริการ 6 กลุ่ม องค์ประกอบในการจัดการกลุ่มนั้นแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะ แต่ในภาพรวมแล้วสามารถแบ่งได้เป็นปัจจัยภายในและภายนอก ดังเช่น ผลการวิจัยของ สุธิดา แจ่มประจักษ์ (2559) ที่ทำการศึกษการจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มซอสพริกป่าพู จังหวัดชลบุรี พบว่า กลุ่มซอสพริกป่าพูมีการจัดการวิสาหกิจชุมชนโดนแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านเงินทุน กลุ่มมีแหล่งเงินทุนภายในจากการระดมทุนของสมาชิกและภายนอกจากการอุดหนุนของหน่วยงานภายนอก 2. ด้านการตลาด กลุ่มมีช่องทางการจำหน่ายสินค้าทั้งตลาดภายในและภายนอกชุมชน แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ 3. ด้านการผลิต กลุ่มประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมจนได้รับการรับรองมาตรฐาน 4. ด้านการบริหารจัดการ กลุ่มมีการกำหนดเป้าหมาย วางแผน ควบคุมผลิต ระบบบัญชี แบ่งงานตามความถนัด และแบ่งปันผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคม 5. ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในบางขั้นตอน ซึ่งโดยสรุปแล้วปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดการวิสาหกิจชุมชน กลุ่มซอสป่าพู ได้แก่ ปัจจัยภายใน คือ ศักยภาพของกลุ่ม แก่นนำและความสามารถในการจัดการความรู้ ปัจจัยภายนอก คือ การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และนโยบายของภาครัฐ

นอกจากนั้นก็มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่าย (network) ที่ถือเป็นอีกหนึ่งกลไกที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดย Pual Starker (1997 อ้างถึงใน พระดาวเหนือ บุตรสีทา, 2557 หน้า 13) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับ เครือข่าย ไว้ว่าคือการรวมกลุ่มของปัจเจกชน หรือองค์กรโดยสมัครใจ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในขณะที่แต่ละองค์กรก็มีการจัดการของตัวเองอย่างเต็มที่ กล่าวคือ เครือข่ายไม่ได้มีผลต่อการปกครองตนเอง (Autonomy) และอิสระ (Interdependence) ของสมาชิก ขณะที่ความหมายของ เครือข่ายองค์กรชุมชน ตามแนวคิดของ อคิน รพีพัฒน์ (2527 หน้า 259) คือ การเป็นพวกกันของหลายๆ องค์กรชุมชนเพื่อทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีเป้าหมายบางอย่างร่วมกัน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เกิดจากการที่กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่างๆ มารวมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ทั้งนี้ สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนในเรื่องของเครือข่านั้น ด้านการสร้างเครือข่าย อังกาบ บุญสูง (2556) ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มุ่งเพื่อศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์ พบว่า ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองในเขตจังหวัดอุดรดิตถ์มีหลายด้าน ได้แก่ (1) ทุนทางวัฒนธรรมอันเกิดมาจากภูมิปัญญาด้านการทอผ้า (2) ทุนทางสังคมด้านการรวมกลุ่มของคน ในชุมชน และ (3) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งสมาชิกชุมชนได้นำ ศักยภาพของตนเองมาบูรณาการรวมกันก่อให้เกิด “วิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมือง” ความสามารถที่จะพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่องจำเป็นต้องมีองค์ประกอบดังนี้ มีแกนนำที่เข้มแข็ง มีเป้าหมายที่ชัดเจน เคารพกฎระเบียบ การเรียนรู้ร่วมกัน การแบ่งปันทรัพยากร การทำกิจกรรมร่วมกัน ความรู้สึกเป็นพี่น้อง ความไว้วางใจกัน และจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ส่งผลให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน มีความเข้าใจและเอื้ออาทรกัน จึงก่อให้เกิด “เครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์” จำนวน 4 เครือข่าย ที่เป็นไปตามความต้องการของสมาชิกได้แก่ เครือข่ายจัดซื้อวัตถุดิบ เครือข่ายข้อมูลข่าวสาร เครือข่ายการเรียนรู้ และเครือข่ายการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ส่งผลให้เกิดการยกระดับขีดความสามารถของกลุ่มวิสาหกิจผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์ สำหรับด้านการพัฒนาเครือข่านั้น กังสดาล กนกหงส์ (2561) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาและการจัดการเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพืชผักอินทรีย์ จังหวัดเชียงใหม่ ผลจากการวิจัยพบว่า แนวทางการรวมกลุ่มในรูปแบบเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพืชผักอินทรีย์ จังหวัดเชียงใหม่ มีประเด็นที่ กลุ่มวิสาหกิจพืชผักอินทรีย์ ได้ร่วมกันเสนอแนวทางการรวมกลุ่มในรูปแบบเครือข่าย มี 6 ประเด็น คือ (1) แนวทางการเกิดขึ้นของเครือข่าย (2) การจัดโครงสร้างองค์กรเครือข่าย (3) การวางแผนการผลิต (4) การตลาด (5) การสื่อสารของเครือข่าย และ (6) การพัฒนาเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืนและเข้มแข็ง เช่นเดียวกับผลการศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยโกสินทร์ ชำนาญพล และคณะ

(1559) ซึ่งในประเด็นแนวทางในการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ผลการวิจัยพบว่า 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรบูรณาการทำงานร่วมกัน ในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างและการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตั้งแต่ระดับชุมชนจังหวัด กลุ่มจังหวัด และขยายสู่ระดับภาค ประเทศและต่างประเทศโดยวางแผนทางการตลาดร่วมกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว พร้อมขับเคลื่อนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืน 2) ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการตลาดท่องเที่ยวแก่บุคลากรด้านการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ และ 3) ควรสร้างช่องทางการสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นประโยชน์ผ่านสื่อหลายช่องทาง

จะเห็นได้ว่าปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อระดับความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน คือ เครือข่ายทางสังคม (social network) จึงนำมาสู่การศึกษาเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งจากข้อมูลของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร (ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร, ม.ป.ป., <http://smce.doae.go.th>) พบว่า วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทั้งหมด 407 แห่ง เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ตั้งอยู่ ณ บางปะอินจำนวน 22 แห่ง โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเลือกวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ ตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนนี้มีนางลำพูน พรรณไว เป็นผู้ก่อตั้ง ปัจจุบันมีนางสาวพระวี พรรณไว ลูกสาวเข้ามาช่วยดำเนินการ ความพยายามในการตั้งกลุ่มของนางลำพูน พรรณไว มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2534-2537 แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือชาวบ้านทำให้กลุ่มประสบความล้มเหลวหลายครั้ง จนกระทั่งนางลำพูน พรรณไวมีอาการป่วยและค้นพบวิธีการรักษาด้วยตำรายาสมุนไพรของครอบครัว ประกอบกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ทำให้เกิดความคิดที่จะตั้งกลุ่มอีกครั้งโดยมียาสมุนไพรอายุวัฒนะนี้เป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เมื่อเริ่มตั้งกลุ่มและผลิตสินค้าจำหน่ายก็พบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับสุขลักษณะของสถานที่ผลิต ส่งผลให้ต้องปรับปรุงสถานที่การผลิตและจำเป็นต้องใช้งบประมาณที่สูง เหตุนี้เองที่ทำให้กลุ่มได้รับคำแนะนำจากสหกรณ์การเกษตรบางปะอินให้การจัดตั้งกลุ่มสตรีสหกรณ์สมุนไพรอายุวัฒนะ ซึ่งจะทำได้รับงบประมาณส่วนหนึ่งสามารถนำไปปรับปรุงพื้นที่การผลิตได้ ด้านตัวผลิตภัณฑ์พบปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานของยาสมุนไพร เนื่องจากสินค้าไม่ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการอาหารและยา เพื่อให้ได้รับการรับรองนี้กลุ่มจำเป็นต้องยกระดับพื้นที่การผลิตซึ่งต้องใช้งบประมาณอีกครั้ง โดยได้รับความช่วยเหลือจากเกษตรอำเภอบางปะอิน หลังจากปัญหาเรื่องมาตรฐานของผลิตภัณฑ์และสุขลักษณะของพื้นที่การผลิตผ่านไป กลุ่มก็พบกับปัญหาอีกครั้ง

เนื่องจากสถานที่ผลิตนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นโรงงานและพื้นที่ดังกล่าวก็เป็นพื้นที่สีเขียวไม่สามารถตั้งโรงงานได้ ทำให้ความพยายามในการปรับปรุงพื้นที่เกิดปัญหาตามมาจากข้อกฎหมาย ทางกลุ่มจึงได้รับความช่วยเหลือโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ประสานไปยังหน่วยงานด้านสาธารณสุขมาตรวจสอบ ผลการตรวจปรากฏว่าพื้นที่การผลิตนี้ไม่เข้าข่ายการเป็นโรงงานจึงทำให้สามารถผลิตสินค้าต่อไปได้ เมื่อปัญหาของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะผ่านไป ผลิตภัณฑ์สามารถขายได้ วิสาหกิจได้รับความนิยมนำมาทำเป็นน้ำสมุนไพร รวบรวมจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์เป็นกลุ่มย่อยภายใต้วิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยในการบริหารงานนี้ทางกลุ่มได้จัดกิจกรรมฐานการเรียนรู้ กิจกรรมการแสดง และบริการด้านอาหาร กิจกรรมเหล่านี้กลุ่มได้รับความร่วมมือทั้งจากภาคเอกชน ภาคประชาชนและหน่วยงานการศึกษาที่เข้ามาเป็นพันธมิตรให้ความช่วยเหลือกลุ่มจนสามารถบริหารงานได้จนถึงปัจจุบัน จากความพยายามในการจัดตั้งกลุ่ม และประสบปัญหาอุปสรรคมากมาย จนสามารถบริหารกลุ่มได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังสามารถขยายขอบเขตการบริหารงานเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มยาสมุนไพร กลุ่มออมเงิน กลุ่มโฮมสเตย์ เป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยว และแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารงานวิสาหกิจที่ประสบความสำเร็จ ด้วยความสำเร็จดังกล่าวนี้จึงนำมาสู่คำถามการวิจัยที่ว่าเครือข่ายทางสังคมส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะอย่างไร

2.วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างการบริหารงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะ
- 2) เพื่อศึกษาบทบาทของเครือข่ายทางสังคมที่มีต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะ

3.วิธีการวิจัย

3.1 พื้นที่ศึกษา

วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ริเริ่มโดย นางลำพูน พรรณไวย กล่าวคือ นางลำพูน พรรณไวย ล้มป่วยด้วยหลายโรครุมเร้า แต่เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวชุมชนเกาะเกิดประสบปัญหาการว่างงาน ชาวบ้านขาดรายได้ ทำให้นางลำพูน พรรณไวย มีความคิดที่จะรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนแต่กลับล้มเหลวถึง 4 ครั้ง ในปี พ.ศ.2537 จึงมีการประสานงานกับ เกษตรอำเภอและพัฒนาชุมชนอำเภอบางปะอินขอให้มาเป็นพี่เลี้ยงในการจัดการกลุ่ม มีการรวมเงินทุนและก่อตั้งกลุ่ม “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพัฒนาอาสาสมัครใจ ตำบลเกาะเกิด” แต่ก็มีปัญหาต่างๆ จนกลุ่มประสบความล้มเหลว (2561, 8 กรกฎาคม) ต่อมา พ.ศ. 2538 นางลำพูน พรรณไวย ป่วยหนัก ทางครอบครัวจึงได้ศึกษาดำรงยาสมุนไพรและป็นยาเม็ดลูกกลอนให้กินในระยะเวลา 3 ปีหลังจากเริ่มกินยาสมุนไพรควบคู่กับยาแผนปัจจุบันอาการ

เจ็บป่วยก็หายเป็นปกติทำให้เกิดความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพของยาอย่างมาก จึงทำให้นางลำพูน พรรณไวย มีความคิดว่าจะนำยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรนี้มาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยได้ทำการรวมกลุ่มคนสนิทและญาติพี่น้องที่สนใจจำนวน 40 คน ในช่วงแรกมีปัญหาเรื่องสถานที่ผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรไม่ผ่านมาตรฐาน ไม่มีเลขทะเบียนยา ทำให้เป็นอุปสรรคในการผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพร ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 จากการที่ได้นำผลิตภัณฑ์ไปขายที่ธนาคารออมสินสำนักงานใหญ่ ทำให้ยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรเป็นที่รู้จักมากขึ้น ระหว่างนั้นนางลำพูน พรรณไวย ก็จัดตั้ง “กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต” เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักการออมเงิน ในปี พ.ศ. 2546 ยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรได้ถูกนำเสนอผ่านรายการภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานีโทรทัศน์โมเดิร์น 9 ทวี ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมามีลูกค้าเดินทางมายังกลุ่มเพื่อซื้อยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพร ชาวชุมชนจึงได้นำผลิตภัณฑ์ของตนเองนำมาวางขายสร้างรายได้ หลังจากนั้นกลุ่มก็ประสบกับการร้องเรียนเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของสถานที่ผลิตแต่ด้วยมีงบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่ไม่เพียงพอ นำมาสู่การจัดตั้งเป็นกลุ่มสตรีสหกรณ์สมุนไพรอายุวัฒนะทำให้ได้รับงบประมาณจัดตั้งกลุ่ม 40,000 บาท ตามคำแนะนำของสหกรณ์เกษตรบางปะอิน แต่ก็ยังไม่ผ่านมาตรฐานเพราะสถานที่ผลิตนั้นอยู่ในพื้นที่สีเขียวไม่สามารถตั้งโรงงานได้จึงได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่และอุตสาหกรรมจังหวัด หลังจากการดำเนินการตามข้อกำหนดผ่านไปได้ ยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรอายุวัฒนะก็ได้รับการขึ้นทะเบียนตำรับยาแผนโบราณด้านการผลิตจากกระทรวงสาธารณสุข ได้รับทะเบียนยาเลขที่ G141/48 และได้รับคัดเลือกให้เป็นสินค้า OTOP 4 ดาวของตำบลเกาะเกิด รวมทั้งพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน ตามมาด้วยการเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP Village) และได้รับเลือกเป็นวิสาหกิจชุมชนอันดับ 1 ของอำเภอบางปะอิน (พฤติกรรมและความต้องการท่องเที่ยวชุมชนผ่านโซเชียลมีเดีย, 2561, www.smcvt.net/?p=4360) ในอีกด้านหนึ่งนางลำพูน พรรณไวย ก็ได้ริเริ่ม ตั้ง “กลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิด” เป็นกลุ่มลูกภายใต้การดูแลของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ และตั้งกลุ่มอาหารเพื่อดูแลเรื่องอาหารของแขกที่มาพัก ในปี พ.ศ. 2549 ได้มอบหมายให้นางสุรินทร์ ลาภหนู มารับตำแหน่งประธานกลุ่มโฮมสเตย์ และ หจก.อยุธยาโบ๊ทแอนด์ทราเวล (Ayutthaya Boat & Travel) ก็ได้เข้ามาตกลงร่วมกับชุมชนเพื่อจัดส่งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเที่ยวชุมชนทุกเดือน เมื่อมีนักท่องเที่ยวมากขึ้นจึงได้จัดโปรแกรมการเรียนรู้และทดลองทำขนมเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านและกลุ่ม ปัจจุบัน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะดำเนินการผลิตและจำหน่ายยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรอายุวัฒนะ รับรองนักท่องเที่ยวและคณะดูงานอย่างต่อเนื่อง โฮมสเตย์เกาะเกิดมีที่พักจำนวน 10 หลังที่ผ่านมาตรฐาน สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 80-100 คนต่อวัน

3.2 กลุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน

ขั้นตอนหนึ่ง ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 2 คน เนื่องจากความเป็นมาและการดำเนินการกลุ่มวิสาหกิจเป็นไปตามความต้องการของหัวหน้ากลุ่ม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกสัมภาษณ์ประธานและเลขานุการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไพรอายุวัฒนะ

ขั้นตอนที่สอง ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball sampling) จำนวน 6 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลการดำเนินการในกลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิด กลุ่มตัวอย่างในขั้นนี้ได้รับการแนะนำจากประธานและเลขานุการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไพรอายุวัฒนะ

ขั้นตอนที่สาม ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 2 คนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนชุมชนไพรอายุวัฒนะ โดยทำการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบถึงแนวคิด มุมมองในการให้ความร่วมมือกับวิสาหกิจชุมชน และเพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ทำ การสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างของวิสาหกิจชุมชนในขั้นตอนที่ 1 และ 2 ด้วย

3.3 การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้การเก็บข้อมูลนี้ คือ การสังเกต (Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview) โดยทำการสัมภาษณ์รายบุคคล (Individual Interview) เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และภาพรวมของการบริหารงาน เมื่อได้ข้อมูลโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มและรายละเอียดอื่นแล้ว จึงสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลในด้านการปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม ทั้งนี้ การสัมภาษณ์ทั้งหมดเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มทั้งหมด 3 ครั้ง เลขานุการกลุ่ม 2 ครั้ง โดยครั้งแรกเป็นการพูดคุยภาพรวมเพื่อเก็บข้อมูลนำมาตั้งประเด็นคำถามเชิงลึกในครั้งต่อไป ส่วนสมาชิกกลุ่มสัมภาษณ์ 1 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 40-50 นาที โดยประเด็นการพูดคุยประกอบไปด้วย 4 หัวข้อหลัก คือ

- 1) วัตถุประสงค์และที่มาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
- 2) การบริหารจัดการองค์กร การผลิตสินค้า (หรือบริการ) และการตลาด
- 3) องค์กรหรือกลุ่มที่วิสาหกิจชุมชนเข้าร่วม
- 4) ความสัมพันธ์กับภาคส่วนต่างๆ
- 5) การให้ความร่วมมือในด้านต่างๆ กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ใช้วิธีการกำหนดประเด็น (Thematic Method) (Laiprakobsup, 2018) ให้สอดคล้องกับข้อคำถามในการสัมภาษณ์เพื่อความสะดวกในการสกัดเนื้อหาจากการสัมภาษณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแบ่งเป็นหัวข้อ ได้แก่ การระดมทรัพยากรแรงงานและวัตถุดิบ, การเข้าถึงตลาด, การแก้ไขปัญหาใน

ยามวิกฤต, การให้ความช่วยเหลือกลุ่ม, การเป็นพันธมิตรกลุ่ม โดยมีการกำหนดคำสำคัญในการสกัดเนื้อหาได้แก่

- ความสัมพันธ์ในกลุ่ม (เครือญาติ เพื่อนบ้าน ลูกบ้าน คนรู้จัก)
- การเข้าถึงเครือข่าย (เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนด้วยกัน เครือข่ายเอกชน)
- บทบาทของเครือข่าย (การให้คำแนะนำและความช่วยเหลือ การเป็นพันธมิตร การพึ่งพาซึ่งกันและกัน)

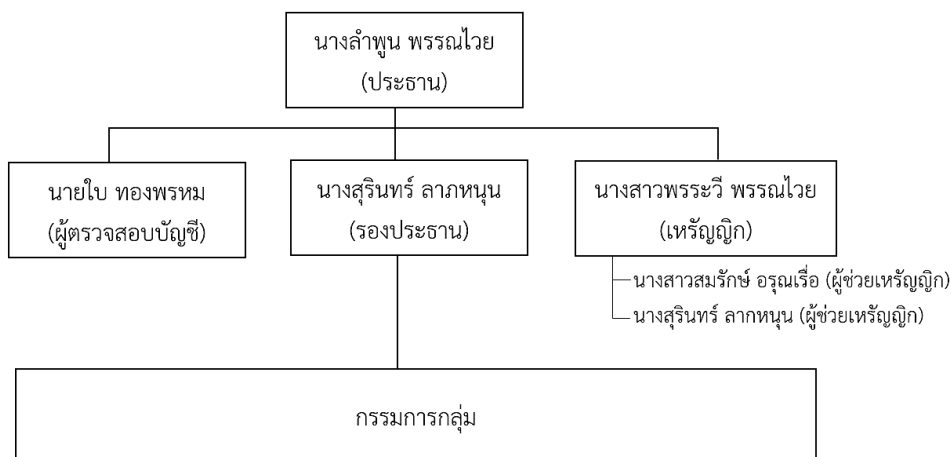
- การเข้าถึงตลาด (ลูกค้าชุมชน ลูกค้าหน่วยงานรัฐ บริษัทเอกชน ลูกค้าต่างชาติ)
- หน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือไม่แสวงหากำไรที่เข้ามาช่วยเหลือ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีการสังเกตโดยเป็นการแวะเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวและบ้านสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในกรณีที่กลุ่มมีกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวชมตามบ้านของสมาชิกเพื่อจะได้เข้าใจลักษณะการดำเนินงานของกลุ่มในรูปแบบที่เป็นการรวมตัวเพื่อจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary analysis) เพื่อให้ข้อมูลมีความรอบด้านมากขึ้นในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้การถอดความบทสัมภาษณ์ในประเด็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งการพัฒนา และการบริหารกลุ่ม แล้วจึงนำผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นมาจัดกลุ่มค้นหาความเหมือนและแตกต่างของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นว่า ‘สังกัด’ ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องคือหน่วยใด กล่าวคือ จัดอยู่ในภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน จากนั้นทำการวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเครือข่ายในภาคส่วนนั้นๆว่ามีรูปแบบอย่างไร เพื่อให้ทราบถึงบทบาทของเครือข่ายจากแต่ละภาคส่วนที่มีผลต่อการบริหารงานของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ

4. ผลการวิจัย

4.1 การบริหารกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะ

วิสาหกิจชุมชนยาสมุนไพรอายุวัฒนะมีสมาชิกจำนวน 40 คน ในช่วงก่อตั้งและปัจจุบันเหลือสมาชิกจำนวน 34 คน เนื่องจากมีสมาชิกเสียชีวิตและกลุ่มมีนโยบายไม่รับสมาชิกเพิ่ม (ลำพูน พรรณไวย, 2561, 8 กรกฎาคม) ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เภรัญญิกกลุ่ม ผู้ช่วยเภรัญญิกกลุ่ม ผู้ตรวจสอบบัญชี และกรรมการกลุ่ม โดยมีโครงสร้าง ดังนี้

ภาพที่ 1 โครงสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ (ประมวลโดยผู้วิจัย)

สำหรับการบริหารวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะและกลุ่มย่อย มีรูปแบบการบริหาร ดังนี้

1) วิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ การบริหารงานทั้งการผลิตและการจัดจำหน่ายสมาชิกที่มีตำแหน่งในกลุ่ม (ตามภาพโครงสร้างกลุ่ม) จะเป็นผู้ดำเนินการหลัก ขณะที่กรรมการกลุ่มมีส่วนร่วมในการปันยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพร โดยค่าแรงในการปันลูกกลอน 1 กิโลกรัม ได้ค่าตอบแทน 55 บาท ในกระบวนการอบยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรจะมี นางสาวพระระวี พรหมไวย แพทย์เภสัชกรรมไทยเป็นผู้ควบคุมการผลิต แม้ว่าปัจจุบันด้วยความช่วยเหลือของเครือข่ายหน่วยงานทางการศึกษาจะช่วยให้กลุ่มมีเครื่องจักรทุนแรง แต่กระบวนการปันยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรก็ยังปันด้วยแรงงานคน เพราะต้องการให้ผู้สูงอายุมีงานทำ (ลำพูน พรหมไวย, 2561, 8 กรกฎาคม)

2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต รับสมาชิกจำนวน 100 คน โครงสร้างการบริหารเป็นโครงสร้างเดียวกับวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ ดำเนินงานโดยให้สมาชิกฝากเงินสำหรับการออม 50-100 บาท มีเงื่อนไขว่าห้ามถอนเงินจะกว่าจะครบเวลา 3 ปี และไม่อนุญาตให้สมาชิกกู้เงินเด็ดขาด หากต้องการเงินทำได้เพียงการถอนเงินจากการเป็นสมาชิก โดยกลุ่มบริหารเงินด้วยการนำไปซื้อสลากออมสิน ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกจำนวน 90 คน จากกฎที่ไม่ให้ถอนเงินจนกว่าจะถึงเวลาจ่ายเงินปันผลและการห้ามกู้เงิน ทำให้ปัจจุบันกลุ่มมีเงินออกกว่า 1 ล้านบาท (ลำพูน พรหมไวย, 2561, 20 กรกฎาคม)

3) กลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิด นางลำพูน พรหมไวย ได้ริเริ่มตั้งกลุ่มโฮมสเตย์โดยใช้บ้านแก้วในสวนของตนเองเป็นที่รองรับแขก มีสมาชิกชุมชนสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม 25 หลังคาเรือน ค่าสมาชิกหลังละ 50 บาท ตลอดชีพ แต่มีบ้านเพียง 10 หลังที่สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ รวมสามารถรองรับนักท่องเที่ยวหรือคณะดูงาน ได้ประมาณ 80 คน (ลำพูน พรหมไวย, 2561, 8 กรกฎาคม) เมื่อโฮมสเตย์เกาะเกิดเป็นที่รู้จักและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักมาขึ้นประกอบกับหน้าที่ต้องดูแลวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ ทำให้นางลำพูน พรหมไวย ลาออกจากตำแหน่งประธานกลุ่ม แล้วให้นางสุรินทร์ ลาภหนู ดำรงตำแหน่งแทน จากนั้นจึงมี

การตั้งประธานชมรมท่องเที่ยวเกาะเกิด เลขาธิการกลุ่ม และฝ่ายดำเนินงาน ในเรื่องการติดต่อจองที่พัก นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อนางลำพูน พรรณไวย หรือนางนภภัช พรรณอาราม เลขาธิการกลุ่ม และมีการจัดสรรรายได้ให้บุคลากรที่ดำเนินงานภายใต้การตกลงร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม

4) เครือข่ายเรือตกกุ้ง ปัจจุบันกลุ่มโฮมสเตย์มีเครือข่ายเรือตกกุ้งประมาณ 5-6 ลำ กรณีนักท่องเที่ยวต้องการทดลองตกกุ้งเอง มีค่าใช้จ่ายดังนี้ ค่าเช่าเบ็ดโดยไม่ออกเรือ 50 บาท กรณีลงเรือ นักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการได้ 2 ชั่วโมง มีบริการเบ็ดตกปลา (กุ้ง) แห่สำหรับตก ฟี่เลี้ยงประจำเรือ คิดค่าใช้จ่าย 400 บาท เจ้าของเรือจะได้ค่าตอบแทน 300 บาท ส่วนอีก 100 บาท กลุ่มจะหักไว้สำหรับบริหารงาน

4.2 บทบาทของเครือข่ายทางสังคมที่มีต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสนุนไพรอายุวัฒนะ

4.2.1 บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ

1) เกษตรอำเภอบางปะอิน เป็นหน่วยงานภาครัฐลำดับแรกที่เข้ามาให้คำแนะนำและความช่วยเหลือในการรวมกลุ่ม โดยส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพัฒนาอาสาสมัครรวมใจ ตำบลเกาะเกิด เพื่อให้การรวมกลุ่มมีโครงสร้างที่ชัดเจน ต่อมาเมื่อกลุ่มเริ่มผลิตยาเม็ดลูกกลอนสนุนไพรมีความต้องการด้านงบประมาณเพื่อนำมาปรับปรุงพื้นที่ผลิตให้ถูกสุขลักษณะก็ให้คำแนะนำในการตั้งกลุ่มสตรีสหกรณ์สนุนไพรอายุวัฒนะได้รับงบประมาณจัดตั้งกลุ่ม 40,000 บาท และจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนสนุนไพรอายุวัฒนะในเวลาต่อมา นอกจากนั้นเกษตรอำเภอบางปะอินยังสนับสนุนเครื่องมือในการผลิตสินค้าของสมาชิกในชุมชน อาทิ สนับสนุนเตาแก๊สและกระทะขนาดใหญ่สำหรับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการผลิตอาหาร โดยการสอบถามความต้องการของผู้ผลิตก่อนที่จะจัดหาและมอบเครื่องมือให้ (คำปน ชมสมุทร, 2561, 26 กรกฎาคม)

2) พัฒนาชุมชนอำเภอบางปะอิน เป็นหน่วยงานพี่เลี้ยงในระยะแรกเริ่มจัดตั้งกลุ่มเช่นเดียวกับเกษตรจังหวัด และเข้ามาอบรมให้ความรู้เป็นระยะ ปี พ.ศ. 2550 สนับสนุนงบประมาณจำนวน 140,000 บาท ซึ่งเป็นงบประมาณตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข งบประมาณจำนวนนี้กลุ่มโฮมสเตย์ได้นำมาเป็นต้นทุนในการสร้างรณรงก์เที่ยวของชุมชน ในภายหลังก็มีการอนุมัติงบประมาณเพื่อนำมาปรับปรุงสถานที่ทำกิจกรรมของโฮมสเตย์ให้มีความสะดวกและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น สำหรับการสนับสนุนแก่สมาชิกกลุ่มนั้นพัฒนาชุมชนได้ทำการสอบถามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายก่อนที่จะดำเนินการจัดหาสิ่งของอันเป็นเครื่องมือในการผลิตให้ อาทิ เตาแก๊ส กระทะ วัสดุทำงานไม้ สีสสำหรับทาไม้ เป็นต้น (สละ อัมมฤติ; สำออง พันธุ์โณภาส, 2561) อีกทั้งยังส่งเสริมด้านการอบรมให้ความรู้ในการผลิตสินค้า แนะนำตลาดและช่องทางการส่งเสริมการขาย เช่น การประกวดผลิตภัณฑ์ ซึ่งเมื่อได้รับรางวัลก็จะมีชื่อเสียงตามมา (คำปน ชมสมุทร, 2561, 26 กรกฎาคม)

3) สาธารณสุขจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีบทบาทในการตรวจสอบมาตรฐานด้านสาธารณสุข ในกระบวนการผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพร ทุกครั้งที่หน่วยงานสาธารณสุขเข้ามาทำการตรวจสอบและมีคำแนะนำ จะส่งผลให้กลุ่มต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการปรับปรุงพื้นที่ นำมาสู่การเปลี่ยนชื่อกลุ่ม ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ดี การทำงานตรวจสอบสถานที่ผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรเพื่อให้เป็นตาม มาตรฐานด้านสาธารณสุข ทำให้กลุ่มมีการจัดการพื้นที่ที่เป็นสัดส่วน สะอาด ได้มาตรฐาน ทำให้ผู้พบเห็น หรือผู้เยี่ยมชมการผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรทราบว่าผลิตภัณฑ์อยู่ภายใต้กระบวนการผลิตที่ถูก สุขลักษณะ (ลำพูน พรณไวย, 2561, 20 กรกฎาคม)

4) สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เข้ามามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในช่วงที่ประสบกับปัญหาสถานที่ผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรไม่ได้มาตรฐาน แม้จะมี ความพยายามในการปรับปรุงพื้นที่การผลิตแล้ว แต่ก็พบว่าสถานที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สีเขียว ตามกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2560 ซึ่งสำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เข้ามาช่วยเหลือโดยการออกหนังสือรับรองว่าสถานที่ผลิตเป็นเพียงกลุ่มขนาดเล็กที่ไม่เข้าข่ายโรงงาน ทำให้สามารถดำเนินการผลิตในพื้นที่ดังกล่าวต่อไปได้ และช่วยให้การสนับสนุน วิสาหกิจชุมชนแก่การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ เช่น ฉลากบรรจุภัณฑ์และมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ ให้สอดคล้อง กับความต้องการของตลาด จากนั้นก็ช่วยพัฒนาบรรจุภัณฑ์ (ลำพูน พรณไวย, 2561, 20 กรกฎาคม) โดยได้แนะนำให้นางลำพูน พรณไวย เข้าอบรมในโครงการสนับสนุนการออกแบบฉลากบรรจุภัณฑ์ของ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 8 จังหวัดสุพรรณบุรี กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและได้รับการสนับสนุน ฉลากบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบสวยงาม จำนวน 10,000 ชิ้นเพื่อเป็นต้นทุนหมุนเวียน (วรวิทย์ พลชัย, 2552, หน้า 19)

5) ธนาคารออมสิน มีฐานะเป็นรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงการคลัง เป็นสถานที่ที่กลุ่ม เริ่มนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย ช่วยประชาสัมพันธ์ให้รายการภูมิปัญญาท้องถิ่นไปถ่ายทำและออกอากาศ ช่องโมเดิร์น 9 ทิวา จนกลุ่มเป็นที่รู้จัก หลังจากนั้นก็เป็นบทบาทในการส่งเสริมโดยเป็นผู้จัดประกวด โครงการชุมชนประชารัฐสีชมพู จากผู้ร่วมประกวดกว่า 500 ทีม ชุมชนบ้านเกาะเกิดก็เป็นหนึ่งในชุมชน ที่ได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นได้รับรางวัลเป็นเงิน 100,000 บาท หลังจากผ่านโครงการของธนาคารออมสิน ปีที่ 1-2 ปี ก็เข้าสู่ปีที่ 3 ซึ่งมีการทำโครงการ GSB Smart Homestay โฮมสเตย์มีสไตล์จะดำเนินการ คัดเลือกโฮมสเตย์ผ่านเข้ารอบ 100 แห่ง เพื่อเชิญผู้แทนโฮมสเตย์เข้าร่วมงานสัมมนาครั้งใหญ่ ระดับประเทศ (ธนาคารออมสิน, 2561, www.gsb.or.th/news/สแตย์มีสไตล์-ออมสินจัด/) ซึ่งกลุ่มก็ส่ง ตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมของธนาคารออมสินอย่างต่อเนื่อง (นภาพัช พรณอาราม , 2561, 26 กรกฎาคม)

6) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีบทบาทในการให้ความรู้โดยจัดอบรม โครงการต่างๆ เชิญวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะและกลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิดเข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้

กลุ่มจะส่งตัวแทนที่เข้าร่วมโดยเลือกโครงการอบรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มเป็นหลักเพื่อให้การอบรมได้ประโยชน์สูงสุด (นภาพัช พรหมอาราม , 2561, 26 กรกฎาคม)

7) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย นายวิทยา บุรณศิริ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้น ได้ให้ความช่วยเหลือโดยติดต่อหน่วยงานสาธารณสุขจากกรุงเทพมหานครมาตรวจสอบความปลอดภัยของยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพร ซึ่งผลการตรวจสอบไม่มีอันตรายและยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน จากนั้นก็มีกระบวนการขอเอกสารรับรองด้วยความไม่รู้หนังสือทำให้การดำเนินการเรื่องเอกสารที่ต้องมีการอธิบายส่วนประกอบของยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรด้วยภาษาที่เป็นทางการมีข้อผิดพลาดจำนวนมาก นายวิทยา บุรณศิริ ก็ได้ประสานความช่วยเหลือกับเจ้าหน้าที่เพื่อให้กระบวนการขอใบรับรองเป็นไปอย่างเรียบร้อย

4.2.2 บทบาทของหน่วยงานภาคเอกชน

เครือข่ายภาคเอกชนที่สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ ในด้านการผลิตนั้นด้วยวัตถุดิบการผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรส่วนใหญ่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ยกเว้นแต่มะกรูดซึ่งแม้ว่าจะรับซื้อจากชาวบ้านในชุมชนแล้วแต่ก็ไม่เพียงพอต่อการผลิต กลุ่มจึงได้ทำสัญญากับเกษตรกรผู้ผลิตและจำหน่ายมะกรูดจากจังหวัดพิษณุโลกเป็นเวลา 20 ปี ในเบื้องต้นกลุ่มจะรับซื้อมะกรูดจากชาวบ้านในชุมชนก่อนจากนั้นปริมาณที่ขาดไปจึงจะซื้อจากไร่มะกรูดจังหวัดพิษณุโลก ด้านการจัดจำหน่าย ได้รับการสนับสนุนจาก ห้างสรรพสินค้าโลตัส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เปิดโอกาสให้นำสินค้าไปออกร้านจำหน่ายภายในห้างสรรพสินค้าดังกล่าว รวมถึงการร่วมมือกันระหว่างร้านค้าผลิตภัณฑ์สมุนไพรและกลุ่มวิสาหกิจแห่งอื่นที่รับสินค้าของกันและกันไปช่วยจำหน่ายในกลุ่มของตน (นางลำพูน พรหมไวย, 2561, 20 กรกฎาคม) ด้านการประชาสัมพันธ์นั้น ดำเนินการผ่านสื่อมวลชนรูปแบบต่างๆ ทั้งรายการโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ถือเป็นการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกรู้จักผลิตภัณฑ์และกลุ่มมากขึ้น นับตั้งแต่การเผยแพร่ครั้งแรกผ่านช่องโมเดิร์น 9 ทวี เป็นต้นมา เนื่องจากการเผยแพร่นี้เกิดจากความต้องการของสื่อเป็นหลัก มิได้มาจากการติดต่อของกลุ่มเพื่อนำเสนอสินค้า จึงอาจนับได้ว่าสื่อมวลชนมีความบทบาทในการสนับสนุนให้กลุ่มเป็นที่รู้จัก เป็นช่องทางบอกเล่าเรื่องราวของกลุ่มไปยังสังคมที่กว้างขึ้น อาทิ นิตยสารกินรี ของการบินไทย ที่ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศให้สนใจตัวยาละและเข้ามาเยี่ยมชมวิถีชีวิตของกลุ่ม เป็นต้น (วรวิทย์ พลชัย, 2552, หน้า 18)

นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายภาคเอกชนที่มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มโฮมสเตย์อันเป็นกลุ่มย่อยภายใต้วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ คือ หจก.อยุธยาโบ๊ทแอนด์ทราเวล (Ayutthaya Boat & Travel) ที่ได้ตกลงร่วมกับทางชุมชนเพื่อจัดส่งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเที่ยวชุมชนทุกเดือนภายใต้โปรแกรมทัวร์ Homestay Explorer and Royal Agricultural Project และบริษัท นัตตี้ส์ แอดเวนเจอร์ส โดยคุณนัตตี้ส์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ด้วยการเปลี่ยนเส้นทางการท่องเที่ยวด้วยจักรยานจากริมแม่น้ำน้อยแม่เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาจึงทำให้รู้จักกับโฮมสเตย์เกาะเกิดและนางลำพูน พรหมไวย เมื่อได้

พูดคุยกันจึงเกิดความรู้สึก “DNA ตรงกัน” (นิตีสาร, 2564, 29 มกราคม) ประกอบกับเล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงได้ส่งนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวชุมชนมาয়โฮมสเตย์เกาะเกิด และด้วยปริมาณนักท่องเที่ยวกลุ่มโฮมสเตย์ที่ท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพิ่มมากขึ้นทำให้ในบางครั้งกลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิดมีที่พักไม่เพียงพอที่จะแนะนำโฮมสเตย์อื่นในพื้นที่ใกล้เคียงให้ไปพัก ในทางกลับกันแขกที่มาพักยังโฮมสเตย์เกาะเกิดบางรายก็เป็นแขกที่ได้รับการแนะนำมาจากโฮมสเตย์อื่นๆ เช่นกัน เครือข่ายโฮมสเตย์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิดนี้มีที่มาจากการพบปะในงานอบรมสัมมนาเครือข่ายโฮมสเตย์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม้จะมีการประกอบธุรกิจประเภทเดียวกัน แต่จากการศึกษาเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มโฮมสเตย์ด้วยกันนั้นเป็นไปในลักษณะเกื้อหนุนกันมากกว่าการแข่งขัน

4.2.3 บทบาทของภาคประชาชนและหน่วยงานการศึกษา

การสนับสนุนจากเครือข่ายภาคประชาชนและหน่วยงานศึกษานี้เกี่ยวข้องกับกลุ่มโฮมสเตย์อันเป็นกลุ่มย่อยที่อยู่ภายใต้กลุ่มชุมชนไพร่อาญวัฒน์ เมื่อกลุ่มโฮมสเตย์มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเพิ่มมากขึ้น เริ่มจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยเพื่อเผยแพร่และสร้างความบันเทิง โดยครูชุดิพน สนธิญาติ ซึ่งในขณะนั้นเป็นครูสอนดนตรีโรงเรียนวัดเชิงท่าได้จัดหาการแสดงมาให้นักท่องเที่ยว ทั้งนี้ ครูชุดิพน สนธิญาติ นั้นรู้จักกับนางลำพูน พรรณไว มาตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งโฮมสเตย์ มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันในลักษณะของเพื่อนบ้านที่เป็นมิตร เมื่อนางลำพูนปรึกษาเกี่ยวกับการจัดการแสดงวัฒนธรรมไทย ครูชุดิพน จึงได้นำเด็กนักเรียนโรงเรียนวัดเชิงท่ามาแสดงอังกะลุงให้นักท่องเที่ยวชม ในครั้งแรกใช้งบประมาณส่วนตัวของนางลำพูน พรรณไว เพื่อเป็นค่าตอบแทนให้กับเด็กนักเรียน ส่วนครูชุดิพนนั้นแจ้งว่าไม่ต้องการค่าตอบแทน เนื่องจากเต็มใจให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือชุมชนอยู่แล้ว แต่หากนักท่องเที่ยวมีความประสงค์จะมอบสินน้ำใจให้ก็เป็นสิทธิของนักท่องเที่ยว (ชุดิพน สนธิญาติ, 2564, 29 มกราคม) ซึ่งกิจกรรมนี้สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวอย่างมาก ด้านบริษัทนำเที่ยวก็พึงพอใจกิจกรรมดังกล่าว กลุ่มโฮมสเตย์จึงมีการประสานงานกับครูชุดิพนและนักเรียนจากโรงเรียนวัดเชิงท่าเรื่อยมาเพื่อให้ทำการแสดงดนตรีไทยรวมถึงการแสดงโขน ในช่วงเวลาอาหารเย็นซึ่งถือเป็นกิจกรรมเด่นของโฮมสเตย์เกาะเกิด สำหรับเครือข่ายกลุ่มชาวบ้านตลกกุ้งนั้น ด้วยกุ้งแม่น้ำมีราคาสูงจึงไม่ได้รวมรายการอาหารนี้เข้าไปในรายการอาหารของโฮมสเตย์ แต่หากนักท่องเที่ยวมีต้องการทางโฮมสเตย์ก็จะจัดให้โดยคิดค่าบริการเพิ่ม ซึ่งจากคามนิยมในเมนูนี้ทำให้กลุ่มทำได้ข้อตกลงกับชาวบ้านที่มีเรือตลกกุ้งจำนวน 5-6 ลำ เพื่อจัดส่งกุ้งให้แกโฮมสเตย์เกาะเกิด อีกทั้งยังบรรจุเป็นหนึ่งในกิจกรรมของโฮมสเตย์คือ การตลกกุ้งแม่น้ำ สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านกลุ่มนี้ (ลำพูน พรรณไว, 2561, 8 กรกฎาคม)

นอกจากเครือข่ายภาคประชาชนที่สนับสนุนการกิจกรรมโฮมสเตย์แล้ว ยังมีเครือข่ายที่เป็นหน่วยการศึกษาให้การสนับสนุนด้วย โดยแรกเริ่มกลุ่มโฮมสเตย์มีความต้องการจะซื้อรถรางนำเที่ยวไว้ให้บริการในชุมชนแต่มีงบประมาณเพียงแค่ 140,000 บาทซึ่งไม่เพียงพอ จึงได้ขอคำแนะนำจากวิทยาลัยเทคนิค

พระนครศรีอยุธยา ทำให้ได้รับความช่วยเหลือในการสร้างรางน้ำเที่ยวจากงบประมาณดังกล่าวโดยเป็นผลงานของนักศึกษาเทคนิคฯ แต่รางน้ำก็ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วมใน พ.ศ. 2554 ในเวลานั้นกลุ่มได้รับความช่วยเหลือจากคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครในด้านงบประมาณสำหรับการซ่อมแซมรางน้ำเที่ยว และในปี พ.ศ. 2559 วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยาได้สนับสนุนเครื่องบดกระเทียมเพื่อช่วยในกระบวนการการผลิตของกลุ่มด้วย

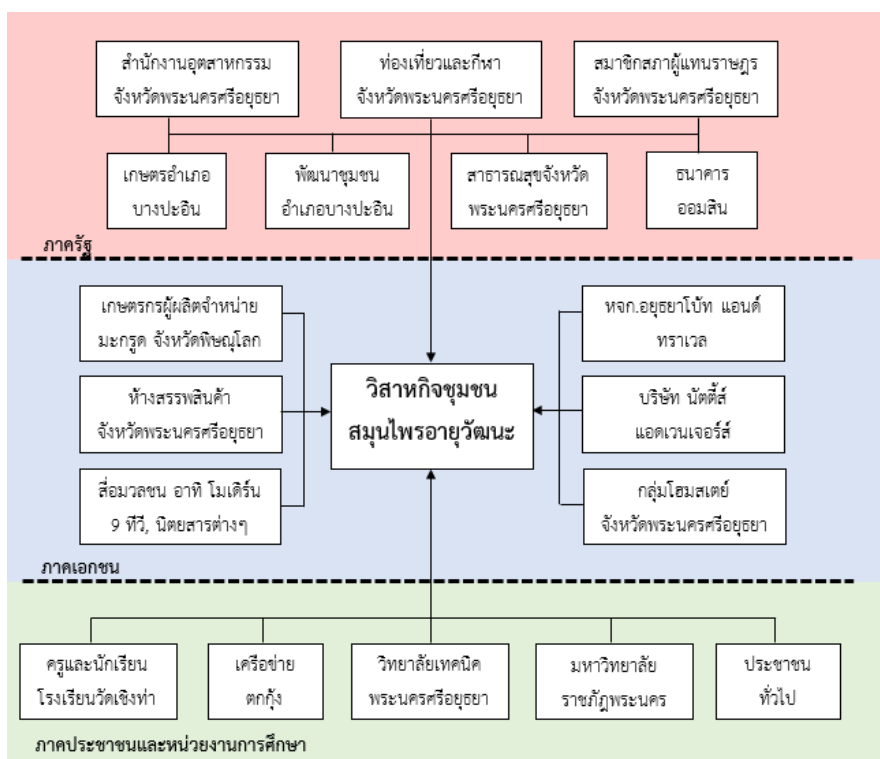
5.อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า นางลำพูน พรหมไวย คือผู้ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่แรกเริ่ม ด้วยหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านและความตั้งใจในการพัฒนาชุมชนจึงกล่าวได้ว่า ภาวะผู้นำของนางลำพูน พรหมไวย สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนมาสู่การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไพร่อายุวัฒน์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มโฮมสเตย์เกาะเกิด การจัดการของกลุ่มมีโครงสร้างและการบริหารที่ชัดเจนเป็นระบบ ข้อตกลงของกลุ่มเป็นไปอย่างโปร่งใส สมาชิกกลุ่มเข้าใจในข้อตกลงและเหตุและผลของผลประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับ ด้วยการจัดโครงสร้างที่เป็นระบบนี้เองทำให้ลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นรวมถึงสามารถจัดสรรค่าตอบแทนได้อย่างเหมาะสม

สำหรับกลุ่มเครือข่ายทางสังคมนั้นแบ่งได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายภาคประชาชนและหน่วยงานการศึกษา และมีลักษณะความสัมพันธ์ในการสนับสนุน ส่งเสริมในมิติต่างๆ (ดังภาพที่ 2) โดยเครือข่ายภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สาธารณสุขจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกษตรอำเภอบางปะอิน พัฒนาชุมชนอำเภอบางปะอิน ธนาการออมสิน เหล่านี้เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และสร้างมาตรฐานให้กับผลิตภัณฑ์เนื่องจากยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งผลต่อสุขภาพของผู้บริโภค ดังนั้นการได้รับมาตรฐานเรื่องความปลอดภัยของสินค้ารวมถึงกระบวนการผลิตจึงมีความจำเป็นอย่างมาก แม้กระบวนการจะมีอุปสรรคอย่างด้านงบประมาณและความรู้เรื่องระบบมาตรฐานของผู้ผลิต ถึงกระนั้นก็ได้ความช่วยเหลือและคำแนะนำจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ซึ่งเกิดจากเครือข่ายส่วนตัวของ นางลำพูน พรหมไวย ที่เคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาก่อนทำให้คุ้นเคยกับระบบราชการจึงทราบว่าสามารถประสานงานกับหน่วยงานไหนในด้านใดได้บ้าง

ด้านเครือข่ายภาคเอกชน ได้แก่ เกษตรกรผู้ผลิตและจำหน่ายมะกรูด จังหวัดพิษณุโลก ห้างสรรพสินค้าโลตัส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หจก.อยุธยาไบโอแอนด์ทราเวล กลุ่มโฮมสเตย์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสื่อมวลชน มีบทบาทในการส่งเสริมการผลิต และการจำหน่าย ทั้งกลุ่มยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรและกลุ่มโฮมสเตย์ กล่าวคือ วัตถุประสงค์ในผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรในเบื้องต้นจะรับซื้อจากชาวบ้านในชุมชนก่อนเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน และจากนั้นจึงทำการหาซื้อจากแหล่งอื่นทั้งยังทำ

สัญญาาร่วมกัน โดยสัญญาดังกล่าวเป็นที่เข้าใจตรงกันทั้งสองฝ่ายว่าปริมาณการซื้อขายจะไม่เท่ากันทุกครั้ง เพราะต้องรับซื้อผลผลิตจากชุมชนก่อน เงื่อนไขนี้เองที่ต่างจากสัญญาซื้อขายปกติอันเกิดจากการทำความเข้าใจระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายถึงความต้องการสนับสนุนชุมชนจึงเกิดเป็นเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน ส่วนบทบาทในการส่งเสริมการจำหน่ายนั้นมีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักและสนับสนุนพื้นที่การจำหน่าย รวมไปถึงการเป็นพันธมิตรกับภาคเอกชนของกลุ่มโฮมสเตย์ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเภทเดียวกันเป็นไปในลักษณะเกื้อหนุนมากกว่าเป็นคู่แข่งทางการค้า เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์อยู่บนประโยชน์ซึ่งกันและกัน สำหรับเครือข่ายภาคประชาชนและหน่วยงานการศึกษา ได้แก่ ครูและนักเรียนวัดเชิงท่า เครือข่ายเรือตกกุ้ง วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และประชาชนทั่วไป มีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานของวิสาหกิจชุมชน โดยกลุ่มยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรนั้นได้บุคคลากรทางการศึกษามาช่วยวิจัยและพัฒนาเครื่องมือในการผลิต ซึ่งได้ผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายการศึกษาได้ทดลองประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องจักรเป็นโครงการฝึกปฏิบัติสำหรับอาจารย์และนักศึกษา ส่วนฝ่ายวิสาหกิจชุมชนได้รับเครื่องมือ หรือการสร้างเครือข่ายกับโรงเรียนวัดเชิงท่า ก็สร้างประโยชน์ที่พึงพอใจแก่ทั้งสองฝ่ายกลุ่มโฮมสเตย์มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวครูและนักเรียนได้พื้นที่แสดงความสามารถรวมถึงได้คำตอบแทน

ภาพที่ 2 เครือข่ายทางสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ (สรุปโดยผู้วิจัย)

จากบทบาทของภาคส่วนต่างๆข้างต้น แสดงให้เห็นภาพของเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายใต้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะ และกลุ่มโฮมสเตย์ โดยมีนางลำพูน พรหมไวย เป็นผู้ประสานความสัมพันธ์และทิศทางของความสัมพันธ์นั้น นอกจากนี้เครือข่ายภาครัฐที่กลุ่มเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์ในฐานะประชาชนแล้ว ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นเป็นไปในลักษณะต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน นำมาซึ่งความพอใจและความยั่งยืนของเครือข่าย

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐควรส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการสนับสนุนการตั้งกลุ่ม เนื่องจากผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรอายุวัฒนะเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านจึงคุ้นเคยในการประสานงานกับหน่วยงานราชการ แต่วิสาหกิจบางกลุ่มอาจไม่ได้มีความคุ้นเคยดังกล่าว ดังนั้นภาครัฐจึงควรมีการประชาสัมพันธ์ทั้งทางปกติและเชิงรุก เพื่อให้เข้าถึงพื้นที่

2) หน่วยงานภาครัฐควรมีบุคลากรที่ให้คำแนะนำในการดำเนินการเกี่ยวกับระบบมาตรฐานของผลผลิต เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นการผลิตภายในชุมชน เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐานต้องทำการจดแจ้ง ตรวจสอบรายละเอียด ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังมีความรู้ไม่เพียงพอในการดำเนินการเอง หน่วยงานภาครัฐจึงควรให้ความรู้ คำแนะนำ ประสานสัมพันธ์กระบวนการดังกล่าว

6.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจประเภทเดียวในพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงเครือข่ายของแต่ละกลุ่ม และลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพื่อนำมาสร้างจุดแข็งนำมาสร้างจุดแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนประเภทนั้นๆในพื้นที่ และควรศึกษาการจัดการและการพัฒนากลุ่มอาชีพในพื้นที่ที่มีลักษณะเกี่ยวพันต่อวิสาหกิจชุมชนเพื่อแนวโน้มในการสร้างเครือข่ายกันในอนาคต

7. บรรณานุกรม

- Laiprakobsup, T. (2018). Leadership, trust, proximity to government, and community-based enterprise development in rural Thailand. *Asian Geographer*, 35(1), 53-84. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กั้งสดาล กนกหงษ์. (2561). แนวทางการพัฒนาและการจัดการเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พืชผักอินทรีย์ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 6(2), 41-60
- โกสินทร์ ชำนาญพล วรรณวีร์ บุญคุ้ม และนรินทร์ สังข์รักษา. (2559). การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. *วารสารราชพฤกษ์*, 14(3), 80-86.
- ธนาการอมสิน. (2561). ออมสินจัดประกวดโฮมสเตย์ระดับประเทศ ครั้งแรกของไทย “GSB Smart Homestay โฮมสเตย์มีสไตล์”. ค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2563 จาก www.gsb.or.th/news/สแตย์มีสไตล์-ออมสินจัด/
- พระดาวเหนือ บุตรสีเทา. (2557). การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแพร่พระพุทธรูปของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พฤกษกรรมและความต้องการท่องเที่ยวชุมชนผ่านโซเชียลมีเดีย. (2561). *วิวัฒนาการเกาะเกิด*. ค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2563 จาก www.smcbt.net/?p=4360
- วรวิทย์ พลชัย. (2552). สมุนไพรอายุวัฒนะความลงตัวของมาตรฐานและภูมิปัญญาไทย. *อุตสาหกรรมสาร*, 52, 17-19
- สุธิดา แจ่มประจักษ์. (2559). การจัดการวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มซอสพริกป่าพุ ตำบลบางพระ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 24(45), 43-63
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *ฐานคิด: จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- อักรณัย ขวัญอยู่. (2560). *ทุนทางสังคม: ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการกู่หมั้นนื้อกระบบที่เป็นธรรม* กรณีศึกษา ครัวเรือนเกษตรกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำกระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาการวิจัยทางสังคม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อังกาบ บุญสูง. (2556). การศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์. *วารสารวิชาการศิลปสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 2(1), 63-73

สัมภาษณ์

นัตตี้ส์. (2564, 29 มกราคม). กรรมการผู้จัดการบริษัท นัตตี้ส์ แอดเวนเจอร์ส ผู้เชี่ยวชาญด้านการ

จัดการท่องเที่ยวชุมชนและผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อผู้พิการ. สัมภาษณ์

ชุตีพน สนธิญาติ. (2564, 29 มกราคม). ครูโรงเรียนเอกอโยธยา. สัมภาษณ์

ลำพูน พรรณไวย. (2561ก, 8 กรกฎาคม). ประธาน. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

ลำพูน พรรณไวย. (2561ข, 20 กรกฎาคม). ประธาน. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

นภาพัช พรรณอาราม. (2561ก, 8 กรกฎาคม). สมาชิก. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

นภาพัช พรรณอาราม. (2561ข, 26 กรกฎาคม). สมาชิก. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

คำปน ชมสมุทร. (2561, 26 กรกฎาคม). สมาชิก. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

สำออง พันธุ์ณาศ. (2561, 26 กรกฎาคม). สมาชิก. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

สละ อัมญาติ. (2561, 26 กรกฎาคม). สมาชิก. กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรอายุวัฒนะ. สัมภาษณ์

ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมวัยรุ่นในพระนครศรีอยุธยา

The Impact of Using Social Media to Change the Thai Values of Teenages in Phranakhon Si Ayutthaya Province

ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด/ Pattamaporn Suksomsot

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ปฐมพงษ์ พุ่มพุกษ์ / Pathomphong Pumpruek

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 11 กันยายน 2563 / แก้ไขบทความ 20 ธันวาคม 2563 / ตอรับบทความ 28 มกราคม 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มวัยรุ่น 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์และ 3) เพื่อศึกษาผลกระทบค่านิยมทั้งด้านบวกและด้านลบของวัยรุ่นจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างเป็นเยาวชนในเขตเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยาที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

การศึกษพบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ แบ่งเป็น 7 ด้าน ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านเจตคติ 2) ปัจจัยด้านสังคม 3) ปัจจัยด้านการเลี้ยงดูของครอบครัว หรือผู้ปกครอง 4) ปัจจัยด้านรายได้ และสถานะทางเศรษฐกิจ 5) ปัจจัยด้านการศึกษา 6) ปัจจัยด้านการได้รับอิทธิพลจากเพื่อน และ 7) ปัจจัยด้านอิทธิพลจากบุคคลที่ชื่นชอบ

ผลกระทบค่านิยมด้านบวกและด้านลบของวัยรุ่นจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ได้แก่ กลุ่มวัยรุ่นที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ส่งผลกระทบต่อค่านิยมด้านบวกคือ 1) มีค่านิยมในการศึกษาและใฝ่รู้ 2) ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่เวที 3) ค่านิยมเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีจิตอาสา 4) ค่านิยมการรักสุขภาพ 5) ค่านิยมการพึ่งพาตนเองและความขยันหมั่นเพียร และการใช้สื่อออนไลน์ของวัยรุ่นที่ส่งผลกระทบต่อค่านิยมด้านลบ คือ 1) ค่านิยมความฟุ่มเฟือย 2) ค่านิยมการใช้ภาษาที่ผิดเพี้ยน 3) ค่านิยมการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและค่านิยมอยู่ก่อนแต่ง 4) ค่านิยมการไม่รักเดียวใจเดียว 5) ค่านิยมการบริโภคนิยม 6) ค่านิยมเรื่องของการแข่งขันการแต่งตัว 7) ค่านิยมความเป็นอิสระ เสรี ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ 8) ค่านิยมชอบเสี่ยงโชค

เล่นการพนัน เชื่อเรื่องโชคลาง 9) การชื่นชอบและเลียนแบบค่านิยมด้านนิยมตะวันตกและตะวันออก
10) ค่านิยมไม่ภูมิใจในภาษาไทย

คำสำคัญ : สื่อสังคมออนไลน์ การบริโภคสื่อออนไลน์ ผลกระทบสื่อออนไลน์ ค่านิยมวัยรุ่นไทย

Abstract

The objectives of this research were 1) to study teenagers' behavior of using on line media 2) to study factors relevant to Thai teenagers' values with social media used, and 3) to study the positive and negative effects of social media used among teenagers. Researchers used mixed – method research. Population were teenagers using online media, who lived in Phranakhon Si Ayutthaya municipality.

The result show with respect to factors relevant to Thai teenagers' values in social media use, they were divided into seven categories: 1) *attitude factor* 2) *social factor* 3) *nurture factor* 4) *income and economic factors* 5) *education factor* 6) *peer pressure factor* and 7) *icon influence factor*. Besides, social media has both positive and negative impacts on teenagers. And the interview data derived from a group of teenagers using social media, the positive effects were illustrated as follows: 1) value in education and seeking knowledge, 2) value in gratitude, 3) value in selflessness and public mind, 4) value in being healthy, and 5) value in self-reliance and hard work. However, there were also ten traits which exhibit the negative effects including: 1) value in extravagance, 2) value in incorrect use of language, 3) value in having premature sex and value in sex before marriage, 4) value with pleasure more than one love, 5) value in consumerism, 6) value in clothing and fashions, 7) value in independence, freedom, and living out of rules, 8) value in gambling or superstitions, 9) value in the preference and imitation of Western and East Asian values, and 10) value of being not proud of Thai language.

Keywords : Social media, Using social media, Social media impact, Thai teenage values

1. บทนำ

พฤติกรรมกรรมการบริโภคสื่อของวัยรุ่นไทยทั่ว ๆ ไป เราคงนึกถึงภาพวัยรุ่นกับจอติดจอ ไม่ว่าจะเป็นสมาร์ทโฟน แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นที่แน่ชัดว่าอุปกรณ์ดิจิทัลเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของพวกเขาอย่างขาดไม่ได้ และอุปกรณ์เหล่านี้ยังสามารถตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นที่เป็น Active audience ที่แสวงหาข้อมูลเองตลอดเวลา จะเห็นว่าวัยรุ่นจะบริโภคสื่อออนไลน์ที่หลากหลายมากกว่าสื่อออฟไลน์ เนื่องจากวัยรุ่นจะใช้เวลากับสื่อออนไลน์ในแต่ละครั้ง ครั้งละสั้นๆ ซึ่งจะแตกต่างกับสื่อทีวีที่แต่ละครั้งที่ใช้จะกินเวลานานกว่า โดยสื่อออนไลน์ที่วัยรุ่นใช้มากที่สุดก็จะเป็น สื่อออนไลน์ ร้อยละ 79 และเครือข่ายสังคม ร้อยละ 76 นอกจากนี้ ออนไลน์วิดีโอ และทีวีออนไลน์ก็เป็นช่องทางที่วัยรุ่นนิยมเข้าไปรับชมเนื้อหาที่ชื่นชอบ และยังเป็นกลุ่มที่นิยมใช้สมาร์ทโฟน รวมถึงแท็บเล็ตในการท่องอินเทอร์เน็ตมากกว่ากลุ่มอื่นๆ อีกด้วย ทั้งนี้การใช้สังคมออนไลน์ของวัยรุ่นสร้างค่านิยมการลอกเลียนแบบและตามกระแสที่ผิดกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่เห็นตรงว่า บางครั้งการใช้สื่อสังคมออนไลน์ส่งผลให้เกิดค่านิยมและพฤติกรรมการเลียนแบบ รวมทั้งการตามกระแสในทางที่ผิด ขาดความเป็นตัวของตัวเอง เพราะกลัวว่าตนเองจะตกกระแส เช่น การใช้ซองหรือชื่อของตามศิลปินนักแสดงในอินสตาแกรม การแต่งตัวไปล้อแหลมตามดารา การมีพฤติกรรมฟุ่มเฟือย อยากได้อะไรก็มีตามที่เห็นจากผู้อื่น เยาวชนส่วนใหญ่ยอมรับว่าสื่อใหม่มีผลทำให้ตนเกิดความรู้สึกต้องการเลียนแบบ และตามกระแสสังคม โดยเฉพาะการเลียนแบบดารา นักแสดง เช่น เรื่องแฟชั่น การแต่งกาย และลักษณะการโพสต์ท่าถ่ายรูป แต่ยังสามารถควบคุมตนเองได้ โดยพยายามไม่ลอกเลียนแบบในทางที่ผิดอันก่อให้เกิดอันตรายบางรายต้องการมีบุคลิกภาพที่ดี มีความสวย อยากขาว จึงเกิดกระแสค่านิยมการทำศัลยกรรมในกลุ่มวัยรุ่นอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน (ฐิตินัน บ. คอมมอน, ค้นเมื่อ 21 พ.ค.2563)

ในส่วนของผลดี ผลเสียต่อสังคมของพฤติกรรมเลียนแบบนั้น เชามองว่า การเลียนแบบดารา นั้นมีมาทุกยุคทุกสมัย ซึ่งไม่สามารถอธิบายถึงผลดี ผลเสียได้อย่างชัดเจน หากสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นคือ สิ่งเหล่านี้ทำให้วัยรุ่นหมกมุ่นกับการเป็นคนดังมากเกินไป นิตยสารใหม่ทีบอกว่า เด็กปัจจุบันถูกหล่อหลอมให้เดินหลงทางระหว่าง ความภาคภูมิใจในตนเอง (Self-esteem) กับความลุ่มหลงในตัวเอง ซึ่งเกิดจากการบ่มเพาะของอุตสาหกรรมบันเทิงอย่างรายการประกวดความสามารถ พ่อแม่ที่ชื่นชมลูกจนเกินความจริงสร้างวัฒนธรรมแห่งการชื่นชมกันเองมากขึ้น จากค่านิยมของดาราสู่ภาพฉาวที่เรียกกระแสสนใจจากสังคม จนถึงเข้ามาของสื่อใหม่ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบมากขึ้น ย่างขึ้น แม้ทิศทางที่สังคมมุ่งไปนั้นยังคงรอคำตอบว่า ทุกคนเดินไปผิดทางหรือไม่ สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งคือเราได้ลองถกคิดและตั้งคำถามกับพฤติกรรมที่เราทำอยู่ทุกวันนี้แล้วหรือยัง (ASTV ผู้จัดการ LIVE, ค้นเมื่อ 25 พ.ค.2563)

สังคมสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดค่านิยมในการเรียกร้องความสนใจจากสังคมและผู้อื่น โดยวิธีการเรียกร้องความสนใจมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่รูปแบบทั่วไป เช่น การโพสต์ภาพและข้อความพริ้วเฟื่องเพื่อให้คนมาดถูกใจ จนถึงค่านิยมการเรียกร้องความสนใจในแบบผิด ๆ เช่น การโชว์ภาพวาบหวิว ไปเปลือย

ของตนเอง เพราะอยากให้มีคนมาติดตามและกดถูกใจ โดยกลุ่มเยาวชนยอมรับว่าตนต้องใช้สังคมออนไลน์ เพื่อให้มีพื้นที่อยู่ในกระแสสังคม ไม่ห่างหายไปจากสังคมเพื่อน การจะทำให้เพื่อนยังจำได้ว่าตนยังอยู่ในสังคมสื่อใหม่จำเป็นต้องมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา โดยยอมรับว่าตนเคยใช้สื่อใหม่เป็นเครื่องมือในการเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นด้วยวิธีเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การโพสต์ข้อความหรือรูปภาพที่น่าสนใจหรือตลกขบขัน เพราะต้องการให้ผู้อื่นมากดถูกใจให้ ทั้งนี้ยังก่อให้เกิดค่านิยมการเป็นคนอารมณ์ร้อนไม่รู้จักความอดทน เพราะสื่อสังคมออนไลน์เป็นสังคมที่รวดเร็ว ฉาบฉวย ทำให้เยาวชนติดนิสัยความการเป็นคนไม่รู้จักรอคอยจากการใช้สื่อเหล่านี้ จนทำให้เกิดพฤติกรรมความก้าวร้าวและรุนแรงตามมา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่ ที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร โครงสร้างทางสังคมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความซับซ้อนและทับซ้อนระหว่างความเป็นสังคมไทย ในฐานะเมืองหลวงเก่า เมืองประวัติศาสตร์ รวมถึงเป็นจังหวัดหรือเป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับค่านิยมความเป็นชาติไทย แต่ในปัจจุบันจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดท่องเที่ยวขายความเป็นเมืองเก่าหรือของเก่าในอดีต ทั้งยังทับซ้อนกับความเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่มีการอพยพของแรงงานทั้งไทยและต่างชาติเข้ามาผ่านนิคมอุตสาหกรรมต่างๆ จนวิถีเดิม ทั้งนี้วัยรุ่นส่วนใหญ่มักได้รับอิทธิพลของความเป็นสังคมเมือง จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมของเยาวชนที่มีพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์มากกว่าสื่ออื่นๆ

วัยรุ่นส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการนำเทคโนโลยีมาใช้ และเชื่อว่าทำให้ชีวิตง่ายขึ้น สะดวกสบายขึ้น รวมถึงสร้างโอกาสใหม่ ๆ ทั้งเรื่องการติดต่อสื่อสาร ค้นหาหาข้อมูลความรู้ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวัยรุ่นไทยมีความรู้สึกที่ดีต่อเทคโนโลยีในแง่ของความรู้สึกปลอดภัย มั่นใจ ได้เข้าสังคม และทันสมัย ทั้งยังพบว่า สื่อออนไลน์มีความสำคัญเป็นอันดับ 1 ในชีวิตของพวกเขา บางคนบอกว่าถ้าขาดไปจะมีอาการเหมือนคนติดยาแล้วไม่ได้เสพเลยทีเดียว สื่อออนไลน์อาจกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเด็กรุ่นใหม่ไปแล้วเพราะเยาวชนส่วนใหญ่จะเคลื่อนไหวน้อยลง ทำกิจกรรมอื่น ๆ น้อยลง พุดน้อยลง เพราะกิจวัตรประจำวันเปลี่ยนไป และมักทำกิจกรรมส่วนใหญ่ผ่านมือถือ ภาษาแยลง เพราะต้องการเขียนคำสั้น ๆ บางคนก็ย่อคำหรือใช้คำแสลงเฉพาะกลุ่ม ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นยากขึ้น เพราะมีโลกส่วนตัวบนออนไลน์มากกว่า โรคภัยไข้เจ็บถามหา เช่น นิ้วล็อค ปวดคอ สายตามีปัญหา ฯลฯ และแยกตัวออกจากสังคม เพราะพึ่งพาเทคโนโลยีอย่างเดียว เชื่อว่าตนเองอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น ผู้วิจัยคาดหวังว่าการทำวิจัยครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มวัยรุ่น และปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ รวมไปถึงได้ทราบถึงได้ค่านิยมทั้งด้านบวกและด้านลบของวัยรุ่นจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์

2.วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มวัยรุ่น
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทย กับการใช้สื่อสังคมออนไลน์
3. เพื่อศึกษาผลกระทบค่านิยมทั้งด้านบวกและด้านลบของวัยรุ่นจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์

3.วิธีดำเนินงานวิจัย

เนื่องจากเยาวชนในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความแตกต่างทางประชากรศาสตร์เป็นอย่างมาก เพราะมีทั้งเยาวชนที่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม และเยาวชนที่มีการอพยพถิ่นฐานตามครอบครัวมา เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นเขตอุตสาหกรรมและเป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดกับกรุงเทพมหานคร จึงมีกลุ่มตัวอย่างค่อนข้างหลากหลายและมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งตั้งอยู่ภายใต้สังกัดรัฐบาลและสังกัดเอกชน และตัวผู้วิจัยได้สังเกตกลุ่มตัวอย่างเบื้องต้น และได้ลงพื้นที่ทำงานวิจัยเรื่องผลกระทบของการใช้โทรศัพท์มือถือในโลกเสมือนต่อการมีปฏิสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตจริงในสังคมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ผลการสำรวจว่าเด็กส่วนใหญ่มักใช้โทรศัพท์มือถือตลอดเวลาที่มีเวลาว่างหรือมีโอกาสเล่นและไม่ค่อยสนใจสิ่งรอบข้างเท่าใดนัก ทั้งนี้ผลสำรวจทำให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีค่านิยมในการใช้สื่อออนไลน์ที่แตกต่างกันไป เช่น ค่านิยมการใช้ภาษา การเลือกใช้ยี่ห้อโทรศัพท์ ค่านิยมฟุ่มเฟือย ค่านิยมการเลียนแบบ เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการทราบถึงค่านิยมด้านอื่นๆ ที่มีผลกระทบมาจากการใช้สื่อออนไลน์เพื่อเป็นการเฝ้าระวังทางด้านวัฒนธรรมมิให้เปลี่ยนไปในทางที่ไม่ถูกต้อง

ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้คือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย นักศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน รวมไปถึงนักศึกษาอาชีวศึกษาที่มีอายุระหว่าง 15 – 24 ปี ในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการใช้การวิจัยแบบผสมผสาน จึงสามารถเก็บข้อมูลได้ 2 วิธี ดังนี้

1.วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ โดยเก็บตัวอย่างจำนวน 400 คน ทั้งนี้การเลือกแบบสอบถามจะแจกเฉพาะผู้ที่ใช้สื่อออนไลน์เท่านั้นเพื่อที่จะได้คำตอบที่ชัดเจนและแม่นยำที่สุดทั้งนี้ผู้ศึกษาใช้ตารางสำเร็จรูปของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) มาใช้ในการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับไม่เกินร้อยละ 5 หรือที่ระดับนัยสำคัญที่ 0.5 (Yamane, T. 1967)

2.การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group interview) ทั้งนี้จะมีการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และสัมภาษณ์ผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่าง โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยการเข้าร่วมวงสนทนา โดยใช้ผู้ช่วยวิจัยที่มีอายุใกล้เคียงกันในการเข้าร่วมการสังเกตการณ์นักเรียนนักศึกษาในสถาบันการศึกษาในพื้นที่กลุ่มตัวอย่างตามอัตราส่วนของจำนวนของนักเรียนนักศึกษา ได้แก่ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง

สุวรรณภูมิ นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นักศึกษาวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา นักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมต่อเรือพระนครศรีอยุธยา นักเรียนโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ นักเรียนโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย และนักเรียนโรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์

ด้านการเลือกตัวอย่างในการสัมภาษณ์นั้นจะมีการหากกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่มโดยจะมีการสังเกตการณ์เบื้องต้นก่อนว่ากลุ่มตัวอย่างนักเรียนนักศึกษาทั้ง 25 คนนั้นมีการใช้สมาร์ตโฟนจริงโดยมีการเฝ้าสังเกตการณ์ในช่วงที่อยู่ในโรงเรียน ทั้งนี้มีการสอบถามเบื้องต้นจากกลุ่มเพื่อน อาจารย์ผู้สอน แล้วจึงจะนำคำถามแบบสัมภาษณ์ไปถามกับกลุ่มเยาวชนตัวอย่างแบบเจาะลึกโดยมีการบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์และนำมาสรุปมา หลังจากได้ข้อมูลเชิงลึกการสัมภาษณ์เยาวชนแล้วยังมีการสัมภาษณ์ผู้ปกครองของเยาวชนตัวอย่างทั้ง 25 คน โดยการสัมภาษณ์ผู้ปกครองจะเน้นการแสดงความคิดเห็นของการใช้สื่อออนไลน์ของเยาวชนในการปกครอง ทั้งนี้ได้สัมภาษณ์ถึงผลกระทบของการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนตัวอย่าง ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ พร้อมทั้งคุ้ยปริกษาถึงแนวทางชี้แนะของผู้ปกครองในการแนะนำการใช้สื่อออนไลน์อีกด้วย

4.แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.ทฤษฎีความทันสมัยด้านการสื่อสาร

ความทันสมัยเกิดจากการสื่อสารสมัยใหม่ซึ่งก่อให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม เป็นตัวทำให้มีการปลูกฝังจินตภาพสมัยใหม่ที่กระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวต่าง ๆ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2539, หน้า 19)

1.1 การสื่อสารทันสมัย ก่อให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ หมายถึงการสื่อสารโดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ จะเป็นสื่อหรือตัวนำความรู้ ความคิด ข่าวสารเกี่ยวกับชีวิตสังคมสมัยใหม่

1.2 การขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ ทำให้สามารถปลูกฝังจินตภาพสมัยใหม่หมายถึง การขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังอีกชั่วอายุหนึ่ง เช่นเดียวกับการขัดเกลาทางสังคมจะเป็นการปลูกฝังความรู้ ความคิด

1.3 จินตภาพสมัยใหม่ กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ประเภทต่าง ๆ หมายถึงความรู้ ความคิดใหม่ ๆ ความใฝ่ฝันถึงสังคมสมัยใหม่จะผลักดันให้คนในสังคมได้รับหรือใช้สื่อสารมวลชนสมัยใหม่

1.4 การเคลื่อนไหวที่ประเภทต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งสังคม

1.5 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดภาวะความเป็นสมัยใหม่โดยผู้ที่มีอายุมากกว่าได้จะทำให้คนในสังคมนั้นมุ่งการเปลี่ยนแปลงโดยมีเป้าหมายที่ความเจริญก้าวหน้าของสังคม

สรุป การสื่อสารสมัยใหม่เป็นการนำเอาความรู้ ความคิด ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับสังคมสมัยใหม่ทั้งในรูปวัตถุและไม่ใช้วัตถุเข้ามาในสังคมแล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมสมัยใหม่

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ อัลเบิร์ต แบนดูรา ที่กล่าวว่า ขั้นตอนของการเลียนแบบแบ่งออกเป็น 4 ระยะ คือ ระยะของการเรียนรู้โดยสร้างความสนใจระยะของการจดจำ ระยะของการสร้างพฤติกรรม และระยะของการจูงใจ กล่าวคือ เมื่อผู้รับสารสนใจต่อสิ่งเร้าหรือตัวแบบแล้วจึงแปลงตัวแทนทางสัญลักษณ์ในความทรงจำออกมาเป็นการกระทำ แบนดูราได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สร้างพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มั่นคงในมนทัศน์เรื่องการเรียนรู้โดยการดูตัวแบบ หรือการเลียนแบบ งานของเขาซึ่งมุ่งเน้นเป็นพิเศษในเรื่องธรรมชาติของความก้าวร้าว เสนอว่าการดูตัวแบบแสดงบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม แบนดูราบอกว่าในทางปฏิบัติแล้ว อะไรก็ตามที่สามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรง ก็สามารถเรียนรู้ได้จากการดูตัวแบบเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้โดยการดูตัวแบบจะเกิดขึ้น ไม่ว่าผู้สังเกตหรือตัวแบบจะได้รับรางวัลจากการกระทำนั้นๆ หรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้โดยการดูตัวแบบก็แสดงให้เห็นว่า การลงโทษหรือการเสริมแรงสามารถส่งผลต่อสถานการณ์ของการเลียนแบบ เด็กจะพร้อมเลียนแบบผู้ที่ได้รับรางวัลมากกว่าผู้ที่ถูกลงโทษ ดังนั้น เด็กเรียนรู้ได้โดยที่ตนเองไม่ต้องได้รับรางวัลหรือการลงโทษ แนวคิดนี้มีชื่อว่า การเรียนรู้จากผู้อื่น (Vicarious learning) เช่นเดียวกัน แบนดูราแสดงให้เห็นว่า เมื่อตัวแบบถูกเสนอด้วยสิ่งเร้าที่ต้องการวางเงื่อนไข ผู้ที่สังเกตเหตุการณ์นี้ โดยที่ไม่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมโดยตรง จะมีแนวโน้มที่จะถูกวางเงื่อนไขไปด้วย (Bandura, 1997)

3. ทฤษฎีและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม มักจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหรือของรูปแบบของความสัมพันธ์ และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนมาก และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในโครงสร้างสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากรและเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับโลกทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบ่งออกได้เป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ หลายทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Evolutionary theories of social change) ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีพัฒนาการ (Developmental theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมในประเทศกำลังพัฒนาเข้าสู่การพัฒนาเกิดมาจากผลกระทบของโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศ ตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนา ทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคม (Conflict theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นผลมาจากการขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎี โครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (Structural functional theories) ซึ่งโครงสร้างของสังคมคือรูปแบบของ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคม หน้าที่ของสังคมกล่าวถึงผลที่ได้จากรูปแบบของความสัมพันธ์ เหล่านั้น ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่เท่าใดความแตกต่างทางด้านโครงสร้างและหน้าที่ของประชากรในสังคม น่าจะมีมากขึ้นด้วย (นิเทศ ดินณะกุล, 2546, หน้า 6)

5. ผลการศึกษา

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มวัยรุ่นโดยวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โดยการวิเคราะห์เนื้อหา จากการแบบสอบถาม ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ และการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม (Interview Group) กลุ่มตัวอย่างเป็น นักเรียนนักศึกษาที่มีการใช้สื่อออนไลน์ กลุ่มตัวอย่างของเยาวชนจำนวน 400 คน แบ่งเป็นเพศหญิงมีจำนวน 311 คน คิดเป็นร้อยละ 77.9 และเป็นเพศชายมีจำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 22.1 ตามลำดับ อายุระหว่างอายุ 15 – 17 ปี มีจำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 45 อายุระหว่าง 18 – 20 ปี มีจำนวน 170 คน คิดเป็นร้อยละ 42.5 เยาวชนที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ใช้เครื่องมือการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตด้วย โทรศัพท์สมาร์ทโฟนมีจำนวน 209 คน คิดเป็นร้อยละ 52.3 เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตที่บ้านมีจำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 26.3 กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์โดยมีความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ต 6 – 10 ครั้ง / วัน มีจำนวน 153 คน คิดเป็นร้อยละ 38.3 ความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ต 11 – 15 ครั้ง / วัน มีจำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 36.5 มีพฤติกรรมการใช้ช่วงเวลาในการใช้สื่อออนไลน์ ช่วงเวลาทั้งวันที่มีเวลาว่าง มีจำนวน 265 คน คิดเป็นร้อยละ 66.3 ช่วงกลางคืน มีจำนวน 107 คน คิดเป็นร้อยละ 26.8 มีพฤติกรรมการใช้ประเภทของสื่อสังคมออนไลน์ ใช้เพื่อดูหนัง ฟังเพลง มีจำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 32.5 เล่น เฟซบุ๊กมีจำนวน 128 คน กลุ่มตัวอย่างมีวัตถุประสงค์ในการใช้อินเทอร์เน็ต เพื่อความบันเทิง ดูหนัง ฟังเพลง เล่นเกม มีจำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 36.8 เพื่อชมหรือเลือกซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ มีจำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 32.3 กลุ่มตัวอย่างมีวัตถุประสงค์ของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อพูดคุยกับเพื่อน มีจำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 40.3 เพื่ออัพเดทสถานะของตนเอง มีจำนวน 117 คน คิดเป็นร้อยละ 29.3 มีพฤติกรรมการใช้มือถือในห้องเรียน โดยไม่เคยใช้โทรศัพท์ขณะที่ครูสอนในห้องเรียน มีจำนวน 269 คน คิดเป็นร้อยละ 67.3 และ เคยใช้โทรศัพท์ขณะที่ครูสอนในห้องเรียน มีจำนวน 131 คน คิดเป็นร้อยละ 32.75 มีพฤติกรรมการเลือกใช้รูปแบบตัวในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยใช้รูป

ตนเอง มีจำนวน 250 คน คิดเป็นร้อยละ 62.5 ใช้รูปการ์ตูนที่ชื่นชอบ มีจำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 18.75

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์กลุ่มนักเรียนนักศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 25 คนนั้นมีผลการสัมภาษณ์สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงปริมาณ ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สื่อออนไลน์นิยมใช้ผ่านช่องทางโทรศัพท์มือถือ เพราะสามารถใช้สื่อออนไลน์ได้สะดวก ทุกที่ทุกเวลาที่มีความต้องการใช้ และรองลงมาคือการใช้สื่อออนไลน์ผ่านช่องทางคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะหรือที่เรียกว่า PC เพราะมีสัญญาณดีกว่าและหน้าจอใหญ่ใช้งานเวลาที่นิยมเข้าใช้คือทุกช่วงเวลาที่มียาวางโดยเฉพาะช่วงเวลากลางคืน เพราะเป็นเวลาที่สะดวกที่สุด รองลงมาคือช่วงเวลากลางวันที่มีเวลาวางจะเข้าใช้ตลอดเวลาซึ่งจะใช้จากโทรศัพท์มือถือ ช่วงเวลาระหว่างวันมักหยิบโทรศัพท์ขึ้นมาใช้ตลอดเวลา ยกเว้นช่วงเวลาเรียน แต่อาจมีบางคนที่ไม่เล่นช่วงเวลารเรียนบ้างเนื่องจากเบื่อหน่ายจากการเรียน เว็บไซต์ที่กลุ่มตัวอย่างเข้าใช้เป็นประจำทุกวัน คือ เฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) ทวิตเตอร์ (Twitter) บีทอล์ก (Betalk) ยูทูบ (YouTube) จูค (Joox) และแอปพลิเคชันอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการแชททั้งที่เป็นแบบเห็นหน้าค่าตาและเป็นแบบการใช้ตัวอักษรสนทนากัน แอปพลิเคชันการดูหนังฟังเพลง และเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันในการหาข้อมูลตามที่น่าสนใจ

กลุ่มเยาวชนตัวอย่างมีวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อออนไลน์ดังข้างต้นแตกต่างกันตามแอปพลิเคชันที่เสนอข้างต้น ทั้งนี้การเข้าถึงสื่อออนไลน์ยังขึ้นอยู่กับความสนใจของกลุ่มตัวอย่าง โดยวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อออนไลน์สามารถแยกได้ตามเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันเรียงตามลำดับการใช้บ่อยครั้ง จากข้อมูลการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ ดังนี้

อันดับที่ 1 เฟซบุ๊ก (Facebook) ถือเป็นสื่อออนไลน์อันดับแรกในกลุ่มตัวอย่างนิยมเข้าถึงเป็นอย่างมาก กลุ่มตัวอย่างทุกคนใช้เฟซบุ๊กทุกคน เพื่อไว้โพสต์ข้อมูลต่างๆ

อันดับ 2. ไลน์ (Line) เป็นแอปพลิเคชันที่ได้รับความนิยมรองลงมาจากเฟซบุ๊ก กลุ่มตัวอย่างทุกคนมักโหลดแอปพลิเคชันไลน์ไว้ในโทรศัพท์มือถือเพื่อนำมาใช้ในการสนทนากับ พ่อแม่ พี่น้องญาติ เพื่อน คนรัก รวมไปถึงการใช้สนทนากับเพื่อนใหม่ที่เพิ่งเริ่มรู้จักกัน

อันดับ 3 อินสตาแกรม (Instagram หรือ IG) เป็นแอปพลิเคชันที่กลุ่มเยาวชนใช้เพื่อการติดตามบุคคลสาธารณะที่ตนชื่นชอบ เช่น ดารา นักแสดง นักร้อง นักกีฬา หรือคนในแวดวงต่าง ๆ รวมไปถึงการติดตามร้านค้าออนไลน์ โดยเฉพาะสินค้าที่ตนชื่นชอบสนใจ

อันดับ 4 ทวิตเตอร์ เป็นสื่อออนไลน์ที่เยาวชนสนใจเพื่อใช้ในการติดตามข่าวสารที่ตนชอบ หรือมีความสนใจเป็นพิเศษ เช่น ติดตามนักข่าว ติดตามคนแวดวงบันเทิง หรือติดตามคนในแวดวงที่ตนสนใจ

อันดับ 5 เว็บไซต์ดูหนัง ฟังเพลง เช่น ทีวีออนไลน์, ไลน์ทีวี, จูค, ยูทูบ เป็นต้น เยาวชนมักใช้เวลาว่าง หรือ ฆ่าเวลาด้วยการดูหนังฟังเพลงออนไลน์ เพราะสามารถดูได้ทุกที่ ทุกเวลา

อันดับ 6 เว็บไซต์ที่ใช้สนทนาหรือการหาเพื่อนใหม่ เช่น บีทอล์ค (Bee talk), เอซ่า (Azaaa), วีแชท (We Chat) สนทนา (Chat) เป็นต้น คนเหงาต้องการหาเพื่อนคุยแล้วจบไป บางคนต้องการหาแฟนแบบจริงจัง ซึ่งเยาวชนจะเลือกแอปพลิเคชันตามความสนใจ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทย กับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โดยการวิเคราะห์เนื้อหา จากการตอบแบบสอบถาม ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม (Interview Group) กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนนักศึกษาที่มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยมีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ส่งผลต่อค่านิยมของวัยรุ่น ออกเป็น 7 ปัจจัย ซึ่งมีหัวข้อดังนี้ คือ

1. ปัจจัยด้านเจตนาต่อการใช้อินเทอร์เน็ต

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้อินเทอร์เน็ตโดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านเจตนาต่อการใช้อินเทอร์เน็ต อยู่ที่ระดับความถี่มาก ($\bar{X}=2.52$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านเจตนา คือ เยาวชนได้ให้ข้อมูลว่าสื่อออนไลน์ทำให้ตัวเองสามารถมีตัวตนที่สร้างขึ้นได้เพราะสื่อออนไลน์เป็นโลกเสมือนที่เราจะแต่งเติมหรือ ทำอะไรก็ได้ สามารถแสดงออกได้ตามความรู้สึกต่าง ๆ การระบายอารมณ์ เช่น รัก โกรธ เศร้า เสียใจ ดีใจ เป็นต้น

2. ปัจจัยด้านสังคมต่อการใช้อินเทอร์เน็ต

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้อินเทอร์เน็ตโดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านสังคมต่อการใช้อินเทอร์เน็ตอยู่ที่ระดับความถี่ปานกลาง ($\bar{X}=2.33$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านสังคม คือ การเลือกยี่ห้อโทรศัพท์มือถือทำให้เกิดการยอมรับในกลุ่มสังคมเพื่อน หากอยู่ในสังคมเพื่อนที่ค่อนข้างมีเงิน มักเลือกใช้โทรศัพท์ยี่ห้อ ไอโฟน และซัมซุง และทำให้เพื่อนรู้ว่ารสนิยมเราเป็นคนอย่างไร ที่สำคัญสื่อออนไลน์ทำให้เรารู้เท่าทันสังคมมากขึ้น ทำให้รู้ข่าวสารบ้านเมือง

3. ปัจจัยด้านการเลี้ยงดู ครอบครัว ผู้ปกครองส่งผลต่อการใช้อินเทอร์เน็ต

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้อินเทอร์เน็ตโดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านการเลี้ยงดู ครอบครัว ผู้ปกครองส่งผลต่อการใช้อินเทอร์เน็ตอยู่ที่ระดับความถี่ระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.33$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านการเลี้ยงดูของครอบครัว หรือผู้ปกครอง พบว่ากลุ่มตัวอย่างจะเชื่อฟังพ่อแม่หรือผู้ปกครองหากมีการตักเตือนเรื่องการใช้สื่อออนไลน์ และโดยส่วนใหญ่มักโดนพ่อแม่ผู้ปกครองบ่นเสมอว่าเล่นสมาร์ทโฟนมากเกินไป แต่หากเป็นเด็กมัธยม

ปลาย ปวช. ปวส. และระดับปริญญา พ่อแม่ไม่สามารถควบคุมการเล่นได้เลย เพียงแค่ว่ากล่าวตักเตือนเท่านั้น

4. ปัจจัยด้านรายได้ และ สภาพทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับการค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์

โดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านรายได้ สภาพทางเศรษฐกิจต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่ระดับความถี่ระดับมาก ($\bar{X}=2.85$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านรายได้ และ สภาพทางเศรษฐกิจแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกคือที่บ้านมีเงินสนับสนุนเงินเพื่อซื้อโทรศัพท์ให้บุตรหลานโดยให้เหตุผลว่าเพื่อให้บุตรหลานนำไปใช้เรื่องการเรียนรู้ และหาความรู้เพิ่มเติม และกลุ่มที่บ้านไม่ค่อยมีเงินจำเป็นต้องเก็บเงินซื้อโทรศัพท์เองหรืออาจให้ผู้ปกครองช่วยออกให้ส่วนหนึ่ง และเด็กกลุ่มนี้จะพยายามหาเงินด้วยตนเองเพื่อนำเงินมาซื้อโทรศัพท์รุ่นที่ต้องการ โดยอาจหาเงินโดยวิธีหารายได้เสริม

5. ปัจจัยด้านการศึกษาส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับการค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์โดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านการศึกษาส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่ระดับความถี่ระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.15$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านการศึกษา กลุ่มตัวอย่างให้สัมภาษณ์ว่า ความรู้ที่ได้จากการเรียน ทำให้รู้ว่าสังคมออนไลน์เป็นสังคมเสมือนจริง ทำให้เราต้องเรียนรู้และไม่ตกเป็นเหยื่อของสังคมออนไลน์ ต้องรู้เท่าทันสื่อ

6. ปัจจัยด้านอิทธิพลที่ได้รับจากเพื่อนส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับการค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์โดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านปัจจัยด้านอิทธิพลที่ได้รับจากเพื่อนส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่ระดับความถี่ระดับปานกลาง ($\bar{X}=1.89$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้าน อิทธิพลที่ได้รับจากเพื่อน จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มตัวอย่างมักจะซื้อโทรศัพท์ตามความชอบส่วนตัวและมาจากเพื่อนแนะนำ และมักโหลดแอปพลิเคชันเดียวกันกับเพื่อนในกลุ่มเพราะจะได้นำมาใช้ด้วยกัน ทั้งจะทำให้คุยกันรู้เรื่องไม่ตกกระแสม กลุ่มตัวอย่างต้องการไปเที่ยว ไปกิน ไปยังสถานที่และร้านอาหารตามที่เพื่อนชวนและถ่ายรูปลงสื่อออนไลน์เพื่อให้รู้สึกว่าคุณมีความทันสมัย

7. ปัจจัยด้านอิทธิพลจากบุคคลที่ชื่นชอบส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่สัมพันธ์กับการค่านิยมของวัยรุ่นไทยกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์โดยแจกแจงจากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของ

ปัจจัยด้านอิทธิพลจากบุคคลที่ชื่นชอบส่งผลต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่ที่ระดับความถี่ระดับปานกลาง ($\bar{X}=1.89$) โดยสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ปัจจัยด้านอิทธิพลจากบุคคลที่ชื่นชอบจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า ดาราหรือบุคคลที่ชื่นชอบมักเป็นกลุ่มคนกลุ่มตัวอย่างที่รู้สึกดีด้วยรู้สึกประทับใจ ฟังพอใจในผลงานของบุคคลนั้น ชอบในความสุขหล่อ การมีบุคลิกภาพที่ดี มีทัศนคติเชิงบวก เมื่อกลุ่มดาราหรือกลุ่มคนที่ตนชื่นชอบทำอะไร แต่งตัว หรือไปเที่ยวที่ไหน มักจะติดตามดูผ่านทางสื่อออนไลน์แต่ไม่นิยมทำตาม แต่มีบางกลุ่มที่ติดตามผลงานแล้วเลียนแบบพฤติกรรมบางอย่างของคนเหล่านั้น เช่น การแต่งกาย เสื้อผ้า รองเท้า แต่ถ้าบางอย่างต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงก็ไม่ทำตามเพราะไม่มีเงิน

วัตถุประสงค์ข้อ 3 เพื่อศึกษาผลกระทบค่านิยมทั้งด้านบวกและด้านลบของวัยรุ่นจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์โดยวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โดยการวิเคราะห์เนื้อหา จากการแบบสอบถาม ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม (Interview Group) กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนนักศึกษาที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตและจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 25 คน มีผลโดยสรุป ผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังนี้

ผลกระทบด้านบวก

1. กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านบวกกลุ่มตัวอย่างมีค่านิยมในการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ เพื่อการศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ ศึกษาภาษาต่างประเทศได้ง่ายขึ้นและเข้าใจมากขึ้นจากการดูสื่อออนไลน์ ทำให้ผลการเรียนดีขึ้น สื่อออนไลน์ช่วยในการทำการบ้านและค้นคว้าหาข้อมูลช่วยให้เข้าใจในวิชาเรียนมากขึ้น ช่วยให้มีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น ช่วยให้เด็กไทยเปิดโลกทัศน์ได้รอบโลก ทำให้เด็กไทยเข้าร่วมประกวดหรือร่วมงานระดับนานาชาติได้

2. กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมเรื่องความกตัญญูกตเวที โดยกลุ่มตัวอย่างใช้ช่องทางสื่อออนไลน์หลากหลายช่องทาง (เฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม) ที่แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เช่น ใช้เป็นช่องทางในการบอกรักผ่านเทศกาลต่างๆ ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวมากขึ้น ทำให้เกิดค่านิยมการกตัญญูรู้คุณและเห็นถึงความสำคัญของครอบครัวมากขึ้น

3. กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีจิตอาสา โดยกลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ในการรวมกลุ่มกันในการทำความดี มีจิตอาสา ซึ่งมีการสร้างไลน์กลุ่มรวมตัวกันและไปทำบุญบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสทางสังคม สามารถส่งเสริมให้เด็กไทยมีค่านิยมในการรักความเป็นไทยและมีจารีตประเพณี ทำให้เกิดค่านิยมการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสัตว์และเพื่อนมนุษย์มากขึ้น

4. กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมรักสุขภาพ ช่วยให้คลายความเครียด ช่วยให้ปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกกังวลใจ ช่วยให้เพลิดเพลินและช่วยฆ่าเวลา ช่วยคลายความเหงา โดยส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจะติดตามบุคคลที่ตนชื่นชอบ เช่น ดารา นักร้อง นักกีฬา ฯลฯ โดยจะดูชีวิตประจำวัน

ของคนกลุ่มนั้นและนำมาเลียนแบบบ้างแต่จะเลือกในสิ่งที่ตนปฏิบัติได้โดยเฉพาะมีค่านิยมอยากสุขภาพดี ผอม หุ่นดี ทำให้เราดูสวยและมีบุคลิกภาพดีเพราะมีแบบอย่างเป็นเน็ตไอดอล

5. กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมการพึ่งพาตนเองและความขยันหมั่นเพียร โดยกลุ่มตัวอย่างมักใช้เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรมในการทำหารายได้เพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ เป็นการพึ่งพาตนเอง ส่วนใหญ่ใช้สื่อดังกล่าวมาช่วยในการขายสินค้า ทำให้หารายได้พิเศษจากการขายของออนไลน์ ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์ร้านอาหารหรือสถานที่ได้

ผลกระทบด้านลบ

กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อมูลจากแบบสอบถามและสัมภาษณ์การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านลบ ซึ่งมีหลายประเด็นด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านความฟุ่มเฟือย เยาวชนส่วนใหญ่ที่ใช้สื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ บางกลุ่มมีการติดตามบุคคลสาธารณะที่ชื่นชอบ ให้ข้อมูลว่ามักติดตามเพื่อต้องการรู้วิถีชีวิตของคนเหล่านี้ทั้งยังมีการซื้อของ แต่งตัว แต่งหน้า รับประทานอาหาร และท่องเที่ยว

2. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการใช้ภาษา กลุ่มตัวอย่างทุกคนต่างให้ข้อมูลว่าการใช้ภาษาของตนเองนั้นมักเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสาร หากสนทนากับกลุ่มผู้ใหญ่มากกว่ามักใช้ภาษาพูดที่เป็นปกติ แต่หากสนทนากับกลุ่มเพื่อนสนิทมักใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย คำศัพท์แสลง ลามกร รวมถึงใช้ภาษาสมัยใหม่ที่นำมาจากสื่อต่างๆ เช่น สื่อออนไลน์ สื่อโทรทัศน์ กลุ่มตัวอย่างคิดว่าการใช้คำศัพท์ใหม่จะทำให้ตนเองรู้สึกทันสมัย ไม่ตกกระแส

3. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและค่านิยมอยู่กินก่อนแต่งงาน วัยรุ่นที่มาอยู่หอพักนิยมทดลองอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน กลุ่มตัวอย่างแสดงทัศนะถึงค่านิยมมีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียนถือเป็นเรื่องปกติที่วัยรุ่นทำกันและไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดแปลกอะไรเพียงแต่ต้องเรียนรู้วิธีป้องกันให้ถูกต้องเหมาะสม

4. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการไม่รักเดียวใจเดียว จากการที่สื่อออนไลน์ทำให้วัยรุ่นสามารถเจอกันได้ง่ายขึ้น และมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลว่าการที่มีแฟนอยู่แล้วก็สามารถใช้แอปพลิเคชันในการหาเพื่อนต่างเพศคุยได้เพิ่มเติม และสามารถคุยพร้อมกันได้ทีละหลายคนโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการไม่รักเดียวใจเดียว คิดว่าการคุยกับเพื่อนต่างเพศถือเป็นการคุยแก้เหงามากกว่า

5. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการบริโภคนิยม จากการสัมภาษณ์พบว่ากลุ่มตัวอย่างมักนิยมบริโภคอาหารและขนมจากการเสพข้อมูลจากสื่อออนไลน์ เนื่องจากเมื่อเห็นเพื่อนไปร้านอาหาร

หรือร้านขนมแล้วเช็คอิน หรือถ่ายรูปแล้วออกมาสวยดูน่ากิน ก็จะตามไปกินพร้อมถ่ายรูปลงสื่อออนไลน์ ด้วยเช่นกันเพื่อเป็นการอวดเพื่อนและคนในสังคมสื่อออนไลน์ให้เห็นว่าเราไม่ตกกระแส และไม่เชย

6. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมในเรื่องของแฟชั่นการแต่งตัวในปัจจุบัน โดยเฉพาะสาว ๆ หรือในหมู่วัยรุ่น ปัจจุบันค่านิยมของเกาหลีกลับแซงหน้าค่านิยมตะวันตก อย่างไม่น่าเชื่อ เช่น เพลง อาหารการกิน สไตล์เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องสำอาง สไตล์การแต่งหน้า ทำผม จะเห็นว่าวัยรุ่นในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายส่วนใหญ่ นิยมแต่งตัวเสื้อผ้าสไตล์เกาหลีวัยรุ่นหญิงมีความกล้าในการแต่งกายกันมากขึ้น

7. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านชอบอิสระ ไม่ชอบตกอยู่ภายใต้อำนาจใคร และไม่ชอบการมีเจ้านายหลายคน ในการทำงานจึงมักอยากจบการศึกษาออกไปเพื่อประกอบอาชีพอิสระ เปิดกิจการเป็นของตนเอง ค่านิยมข้อนี้ส่วนใหญ่มักเป็นคำตอบของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี

8. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านชอบเสี่ยงโชค การเล่นเกมพนันมีความเชื่อเรื่องโชคกลางอำนาจเหนือธรรมชาติ ชอบเล่นเกมพนัน กลุ่มตัวอย่างมาเข้าเว็บไซต์ในการดูดวง เชื่อโชคกลาง เล่นเกมออนไลน์ เล่นการพนันออนไลน์ การเล่นเกมพนันฟุตบอล เพื่อให้ได้เงินมาใช้ และบางรายถึงขั้นเป็นหนี้สิน

9. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อการชื่นชอบและเลียนแบบค่านิยมด้านนิยมนิยมตะวันตกและตะวันออก สมัยก่อนวัยรุ่นไทยนิยมใช้สื่อออนไลน์ในการเสพสื่อตะวันตก แต่ปัจจุบันนิยมประเทศตะวันออก คือ เกาหลี ญี่ปุ่น ได้แก่ การดูหนัง ฟังเพลง ดูภาพยนตร์เกาหลี หรือที่เรียกว่า ซีรีส์เกาหลี ที่กลุ่มตัวอย่างเล่าว่า สามารถดูได้ถึงขั้นไม่หลับไม่นอน ดูจนเสียการเรียน ตื่นสาย นอกจากนี้ยังใช้สื่อออนไลน์ในการดูข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อตามเส้นทางหรือสถานที่ถ่ายทำซีรีส์เกาหลี และดูอินสตาแกรมบุคคลที่ชื่นชอบที่เดินทางไปต่างประเทศ จึงมีความคิดที่เก็บเงินเพื่อไปเที่ยวในสถานที่นั้นๆ เพื่อไปถ่ายรูป เช็คอิน และกินอาหารของประเทศนั้น

10. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของชาติ จนทำให้ภาษาไทย ผิดเพี้ยน ไม่ภูมิใจในภาษาไทย ชอบใช้ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศผสมกัน อย่างไม่เหมาะสม และอยากเรียนภาษาต่างประเทศที่ตนสนใจ เช่น ภาษาเกาหลี ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอังกฤษ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ปกครองจำนวน 25 คนได้ให้ประเด็นการสัมภาษณ์ถึงการใช้สื่อออนไลน์ของบุตรหลานที่ส่งผลต่อค่านิยมและยังร่วมแสดงความคิดเห็นว่าควรมีการดูแลบุตรหลานตน ดังนี้

ผู้ปกครองจะเลือกซื้อโทรศัพท์สมาร์ทโฟนที่ดีมีคุณภาพ มีราคาถูกและไม่แพงมากให้แก่บุตรหลาน พร้อมกับแนะนำวิธีการใช้สื่อออนไลน์ว่ามีโทษและมีคุณอย่างไร ซึ่งผู้ปกครองได้แสดงความคิดเห็นว่า ข้อดีของการใช้โทรศัพท์สมาร์ทโฟนก็คือทำให้ผู้ใช้ทราบข่าวสารบ้านเมืองจากสื่อออนไลน์ สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ใหม่ ๆ ได้รวดเร็วสามารถค้นหาสิ่งที่อยากรู้หรืออยากศึกษาได้เร็วขึ้น การสร้างไลน์กลุ่มครอบครัวเอาไว้ด้วยกัน เพราะบางที่ผู้ปกครองเองก็ทำงานไม่มีเวลายุ่งกับลูกทุกวัน แต่ก็มักจะคอยติดตามทางเฟซบุ๊ก คอยดูความเคลื่อนไหวของลูก ว่าทำอะไรอยู่ ว่าแชร์หรือโพสต์ถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ และ

บางครอบครัวอาจใช้ช่องทางสื่อออนไลน์มาใช้ในการหารายได้เพิ่มเติมได้ เช่น การขายของออนไลน์ การหางานจากสื่อออนไลน์ ซึ่งข้อมูลของผู้ปกครอง ได้สอดคล้องกับเหตุผลของบุตรหลานว่า สื่อออนไลน์จะเป็นประโยชน์ได้มากกว่าโทษหากใช้ให้ถูกต้องและเหมาะสม เป็นต้น

ส่วนข้อเสียก็คือการเล่นสื่อออนไลน์คือเล่นมากจนไม่สนใจคนรอบข้าง ทำให้ส่งผลต่อการเรียน หรือทำให้สนใจในการเรียนน้อยลง เสียการงาน นอนดึก และไปเรียนสายส่งผลกระทบให้มีผลการเรียนที่ต่ำลง อันตรายที่แฝงมาจากสื่อโซเชียลพวกนี้ เช่น การหลอกซื้อขายกันผ่านอินเทอร์เน็ตหรือการหลอกลวงไปข่มขืน หรือมีการอนาจารเกิดขึ้น เช่น การไลฟ์สดทำอนาจาร แก้วผ้าเต็น หรือ ถ่ายรูปลามกอนาจาร เด็กบางคนใช้สมาร์ตโฟนจนไม่มีเวลาคุยกับคนในครอบครัวและไม่ออกไปไหนติดแต่สมาร์ตโฟน ทำให้สายตาเสียเพราะต้องจ้องหน้าจอจนวนาน ๆ บางคนมีอาการมึนเฉื่อยมากขึ้นเมื่อต้องรอกับสิ่งที่นานกว่าปกติ หรือทำให้สุขภาพแย่ลงเพราะไม่ได้ออกกำลังกาย และเรื่องภาษาวิบัตินั้นในโลกออนไลน์ก็มักจะพบเห็นกันอยู่ในสังคมวัยรุ่นผู้ปกครองได้ให้ข้อมูลว่า “ถ้าถามว่าวิบัติหรือไม่ขึ้นอยู่กับการใช้ภาษาในกลุ่มสังคมวัยรุ่น และมันขึ้นอยู่กับการใช้มากกว่า ว่าบุตรหลานใช้ในเหตุการณ์ใด หรือใช้กับใคร ถ้าเด็กใช้ภาษาวิบัตินั้นในกลุ่มเพื่อนเดียวกันก็ไม่ถือว่าผิด แต่ถ้าใช้ในส่วนของการติดต่อบุคคลหรือผู้ใหญ่ นั้น โดยใช้ภาษาที่ไม่เป็นทางการก็ถือว่าผิดและเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม” นอกจากนี้การใช้โทรศัพท์สมาร์ตโฟนยังทำให้เกิดความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในการเลียนแบบพฤติกรรมต่าง มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง และหากใช้ในทางที่ผิดจะส่งผลถึงการดำเนินชีวิตผิด อาจมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในทางที่ไม่ถูกต้องนัก

อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถปฏิเสธการใช้โทรศัพท์สมาร์ตโฟนและสื่อออนไลน์ของเยาวชนได้ แต่เราสามารถหาแนวทางในการป้องกันเกิดโทษและลดอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้ รวมถึงอาจทำให้ค่านิยมอันดีงามของไทยเสียไปเพราะการเสพสื่อจากโลกออนไลน์ ดังนั้นผู้ปกครองจึงมีข้อเสนอแนะในการดูแลบุตรหลานให้ใช้สื่อออนไลน์คือต้องใช้สื่อออนไลน์อย่างมีสติและมีการควบคุม ดูแลเพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้ ผู้ปกครองส่วนใหญ่มักให้คำแนะนำในการใช้โทรศัพท์สมาร์ตโฟนและสื่อออนไลน์ให้ถูกต้อง ปลอดภัยและเหมาะสมทั้งต่อสุขภาพและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา จึงต้องมีการสอดส่องดูแลและสั่งสอนพฤติกรรมลูกหลานของตนเองในการใช้สื่อสังคม โดยการสอน การตักเตือนให้เล่นอยู่ในขอบเขตที่ดี เหมาะสม ควรละสายตาจากสื่อออนไลน์บ้าง ต้องหาสิ่งที่ตนเองชอบและสนใจจากสิ่งรอบข้างหรือเคยเห็นจากสื่อออนไลน์ลองนำมาทำดู เราอาจจะเกิดไอเดียใหม่ๆ ขึ้นมา ทั้งยังทำให้เรามีเวลาว่างทำสิ่งที่เกิดประโยชน์ หรืออาจจะหารายได้จากการใช้สื่อออนไลน์ได้ เช่น การขายของออนไลน์ ถ้าหากบุตรหลานโพสต์ภาพหรือข้อความที่ไม่ดีหรือแชร์ในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ก็จะบอกกับบุตรหลานว่ามันไม่เหมาะสมไม่ควรอย่างไร ต้องอธิบายเหตุผลให้ฟังอย่างละเอียดเพื่อให้มีความเข้าใจผิดในการใช้สื่อออนไลน์ ทั้งอาจทำให้ถูกฟ้องร้องได้หรือบางทีอาจโดนคนในโลกออนไลน์หลอกลวงได้ จึงสอนลูกหลานเสมอว่าควรใช้สื่อออนไลน์อย่างมีสติจะโพสต์หรือจะแชร์อะไรก็คิดดีๆ เสียก่อน และการเล่นโทรศัพท์สมาร์ตโฟนก็ต้องแบ่งเวลาเล่นด้วย แยกแยะหน้าที่โรงเรียน การอยู่กับครอบครัวให้เหมาะสม ทั้งนี้การติด

ไวไฟ (wi-fi) ไว้ที่บ้านนั้น สามารถให้เด็กใช้ได้ในส่วนที่ว่างเว้นจากภาระหน้าที่ที่บุตรหลานได้รับผิดชอบจากครอบครัว เช่น การทำงานบ้านเสร็จหรือ การทำการบ้านเสร็จ ก็สามารถให้เล่นได้โดยไม่ปิดกั้น แต่ก็ควรเล่นให้เป็นเวลา เล่นให้เหมาะสม บางบ้านแก้ปัญหาลูกติดสื่อออนไลน์โดยวิธีการตั้งสัญญาณไวไฟออกทุกวันในช่วงเวลาหลัง 22.00 น. เพื่อแก้ปัญหาการนอนดึกและทำให้บุตรหลานของตนเองไม่ติดสมาร์ทโฟนมากเกินไป พยายามหางานให้บุตรหลานทำบ้าง หรือไม่ก็จะชวนกันออกไปเที่ยวกันในครอบครัว กำหนดเวลาให้เล่นหรือทำกิจกรรมอย่างอื่นให้ทำแทน เช่น ปั่นจักรยาน วิ่งแข่ง หรือเตะบอลหาเวลาเล่นและคุยหรือทำกิจกรรมกับครอบครัวให้มากเพื่อเป็นการสอดส่องพฤติกรรม บางครอบครัวสนับสนุนให้บุตรหลานหาเวลาว่างทำกิจกรรมพิเศษ หรืองานอดิเรกที่ชอบ เช่น การเต้น การร้องเพลง ผู้ปกครองก็สนับสนุนส่งไปเรียนเพื่อเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเป็นการส่งเสริมทักษะของบุตรหลาน

จากผลกระทบค่านิยมที่เกิดจากการใช้สื่อออนไลน์ดังข้างต้นนั้น กลุ่มตัวอย่างบางรายหากยังไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอาจทำให้เกิดความเสียหายได้ ดังนั้นผู้ปกครองจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่คอยดูแลสอดส่องและให้ข้อเสนอแนะแก่บุตรหลานของตน ดังนั้นผู้ปกครองควรสนใจการใช้สื่อออนไลน์ของบุตรหลานอย่างเหมาะสม เพราะผู้ปกครองมักนิยมซื้อโทรศัพท์สมาร์ทโฟนให้บุตรหลานกันทุกคนเพราะเห็นถึงประโยชน์แต่ก็ต้องคอยดูแล

6.การอภิปรายผล

การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการบริโภคนิยม จากการสัมภาษณ์พบว่ากลุ่มตัวอย่างมักนิยมบริโภคอาหารและขนมจากการเสพข้อมูลจากสื่อออนไลน์เนื่องจากเมื่อเห็นเพื่อนไปร้านอาหารหรือร้านขนมแล้วเช็กอิน หรือถ่ายรูปแล้วออกมาสวยดูน่ากิน ก็จะตามไปกินพร้อมถ่ายรูปลงสื่อออนไลน์ด้วยเช่นกันเพื่อเป็นการอวดเพื่อนและคนในสังคมสื่อออนไลน์เห็นว่าเราไม่ตกรกระแส ไม่เชย ทั้งนี้หากมีสินค้าประเภทต่างๆ ออกมาขายในท้องตลาดแล้วมีการแชร์ในโลกออนไลน์ที่เป็นกระแสสังคมมักจะซื้อมาใช้แล้วโพสต์ว่าได้มาครอบครองเพื่อไม่ให้ตกรกระแสเช่นกัน ทั้งนี้ยังนิยมบริโภคของแพง เลียนแบบบุคคลสาธารณะที่ตนชื่นชอบเช่นการซื้อรองเท้าแบรนด์เนมเหมือนกับบุคคลที่เราชื่นชอบ เป็นต้น รักความสะดวกสบาย ใช้จ่ายเกินตัวเป็นการนำไปสู่การมีหนี้สินมากมายซึ่งถือเป็นค่านิยมสังคมเมืองชอบหรูหรา ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และ การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมในเรื่องของแฟชั่นการแต่งตัวในปัจจุบัน มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ อัลเบิร์ต แบนดูรา ที่กล่าวว่าขั้นตอนของการเลียนแบบแบ่งออกเป็น 4 ระยะ คือ ระยะของการเรียนรู้โดยสร้างความสนใจระยะของการจดจำ ระยะของการสร้างพฤติกรรม และระยะของการลงใจ กล่าวคือ เมื่อผู้รับสารสนใจต่อสิ่งเร้าหรือตัวแบบแล้วจึงแปลงตัวแทนทางสัญลักษณ์ในความทรงจำออกมาเป็นการกระทำ แบนดูราได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สร้างพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มั่นคงในโมเดลการเรียนรู้โดยการดูตัวแบบ

หรือการเลียนแบบ งานของเขา ซึ่งมุ่งเน้นเป็นพิเศษในเรื่องธรรมชาติของความก้าวร้าว เสนอว่าการดูตัวแบบแสดงบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม แบนดูราบอกว่าในทางปฏิบัติแล้ว อะไรก็ตามที่สามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรง ก็สามารถเรียนรู้ได้จากการดูตัวแบบเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้โดยการดูตัวแบบจะเกิดขึ้น ไม่ว่าผู้สังเกตหรือตัวแบบจะได้รับรางวัลจากการกระทำนั้นๆ หรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้โดยการดูตัวแบบก็แสดงให้เห็นว่า การลงโทษหรือการเสริมแรงสามารถส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ของการเลียนแบบ เด็กจะพร้อมเลียนแบบผู้ที่ได้รับรางวัลมากกว่าผู้ที่ถูกลงโทษ ดังนั้น เด็กเรียนรู้ได้โดยที่ตนเองไม่ต้องได้รับรางวัลหรือการลงโทษ แนวคิดนี้มีชื่อว่าการเรียนรู้จากผู้อื่น (Vicarious learning) เช่นเดียวกัน แบนดูราแสดงให้เห็นว่า เมื่อตัวแบบถูกเสนอด้วยสิ่งเร้าที่ต้องการวางเงื่อนไข ผู้ที่สังเกตเหตุการณ์นี้ โดยที่ไม่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมโดยตรง จะมีแนวโน้มที่จะถูกวางเงื่อนไขไปด้วย (Bandura, 1977) สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมเลียนแบบในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การท่องเที่ยว การกิน หรือการบริโภค นั้นเกิดจากการแสดงบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม ซึ่งบุคคลที่เด็กเลือกเลียนแบบมักเป็นบุคคลที่โดดเด่นในสังคม และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในสังคมแวดวงต่างๆ เด็กคิดว่าการเลียนแบบคนกลุ่มนี้ก็จะได้รับความนิยมและเป็นที่ยอมรับในสังคม

การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อการชื่นชอบและเลียนแบบค่านิยมด้านนิยมตะวันตกและตะวันออกสมัยก่อนวัยรุ่นไทยนิยมใช้สื่อออนไลน์ในการเสพสื่อตะวันตก แต่ปัจจุบันนิยมประเทศตะวันออกคือ เกาหลี ญี่ปุ่น ได้แก่ การดูหนัง ฟังเพลง ดูภาพยนตร์เกาหลี หรือที่เรียกว่า ซีรีส์เกาหลี ที่กลุ่มตัวอย่างเล่าว่าสามารถดูได้แบบไม่หลับไม่นอน ดูจนเสียการเรียน ตื่นสาย โดยดูจากออนไลน์ เรียกว่า ยูทูป เพราะสามารถดูซ้ำไปมาได้ และจะดูเมื่อใดก็ได้ที่ต้องการดู นอกจากนี้ยังใช้สื่อออนไลน์ในการดูข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อตามเส้นทางหรือสถานที่ถ่ายทำซีรีส์เกาหลี และดูอินสตาแกรมบุคคลที่ชื่นชอบที่เดินทางไปต่างประเทศ จึงมีความคิดที่เก็บเงินเพื่อไปเที่ยวในสถานที่นั้นๆ เพื่อไปถ่ายรูป เซลฟี่ และกินอาหารของประเทศนั้น และปัจจุบันค่านิยมของเกาหลีกลับแซงหน้าค่านิยมตะวันตก อย่างไม่น่าเชื่อ เช่น เพลง อาหารการกิน สไตล์เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องสำอาง สไตล์การแต่งหน้า ทำผม จะเห็นว่าวัยรุ่นในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายส่วนใหญ่ นิยมแต่งตัวเสื้อผ้าสไตล์เกาหลีวัยรุ่นหญิงมีความกล้าในการแต่งกายกันมากขึ้น ทั้งนี้ยังมีค่านิยมด้านการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและค่านิยมอยู่ก่อนแต่ง วัยรุ่นที่มาอยู่หอนิยมทดลองอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงานเป็นการเลียนแบบจากวัฒนธรรมตะวันตก และมองว่าการมีเพศสัมพันธ์กันในวัยเรียนเป็นสิ่งที่ไม่ผิด เพียงแต่ต้องมีการคุมกำเนิดให้เหมาะสมซึ่งมีความสอดคล้องกับทฤษฎีและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันเป็นการเปลี่ยนแปลงในกรอบกำหนดขอบเขตสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันได้จากที่เคยกำหนดอยู่ก่อน การเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทั้งในระดับจุลภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นอยู่

เป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากน้อยแตกต่างกันตามท้องที่แล้วแต่โอกาสหรือกาลเวลา เช่น ในเรื่อง ค่านิยมหรือคุณค่าทางจริยธรรม การแต่งกายมารยาท และการใช้ภาษา การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะ เปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ในระดับมหภาค คือการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้ เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค

7.บรรณานุกรม

- กิตติ กันภัย. (2551). **จิตวิทยาการสื่อสาร**. กรุงเทพฯ: เจริญบุญการพิมพ์.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2558). **ศิลปามก-ตบตี ค่านิยมผิดของวัยรุ่น**. [Online]. <http://www.m-culture.go.th/> ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2558.
- จันทรา ธนสงวนวงศ์, ออนไลน์. (2559). **ค่านิยมในสังคมไทย**. [Online]. <http://e-learning.e-tech.ac.th/learninghtml/s1301/uni06.html>.ค้นเมื่อ ธันวาคม 2559.
- ฐานเศรษฐกิจ. (2558). **เจาะใจวัยรุ่นในการเสกสื่อจากหนังสือพิมพ์** .ปีที่ 34 ฉบับที่ 2,925 วันที่ 23-26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557. [Online]. <http://www.thanonline.com>. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2558.
- จิตินัน บุญภาพ. (2556). **คอมมอน. บทบาทของสื่อใหม่ในการสร้างค่านิยมทางสังคมและอัตลักษณ์ของเยาวชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร**. ได้รับทุนอุดหนุนจากศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- จิตยา ปิยภัณฑ. (2557). **ค่านิยมดิจิทัลกับพฤติกรรมด้านการสื่อสารออนไลน์ของเด็กและเยาวชนไทย**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิเทศ ดินณะกุล. (2546). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2550). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม: แนวคิด ทฤษฎี ความเป็นมา และสาระสำคัญ ด้านมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2559). **การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม**. [Online]. <http://www.sac.or.th/databases /anthropology-concepts/glossary/35>.ค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2559.
- ปัญชลี ดั่งเอียด. (2550). **“ความพอเพียงในมิติวัฒนธรรม,” สารศูนย์เฝ้าระวังทาง วัฒนธรรม**. 4(4) :15 ตุลาคม – ธันวาคม, 2550.
- ผจงจิตต์ อธิคนันทะ. (2543). **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- พัชนี เขยจรรยา และคณะ. (2538) **แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง
- ภูเบศร์ สมุทรจักร และมนสิการ กาญจนะจิตรา. (2557). **พฤติกรรมบริโภคนิยมในวัยรุ่นไทย และปัจจัยที่เป็นสาเหตุ**. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 33 ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ.2577.
- รัฐกานต์ กัณพิพัฒน์. (2557). **พฤติกรรมเลียนแบบกับค่านิยมการสักของวัยรุ่นหญิงในเขต กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท .กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล .
- วิไลลักษณ์ เสรีตระกูล. (2556). **การทำนายค่านิยมแบบวัตถุนิยมของนักศึกษาใน กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- สนิท สมัครการ. (2542). **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการส่งเสริม เอกสารวิชาการ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2539). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์ส่งเสริม หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพัตรา สุภาพ. (2534). **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สุภาพรรณ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2551). **วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
- โสภณัท นุชนาด. (2558). **ค่านิยม**. ภาควิชาจิตวิทยา. คณะครุศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- อุไรวรรณ เทียนทอง. (2548). **สารรัฐมนตรีกว่าการกระทรวงวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: กระทรวง วัฒนธรรม.
- อรไรไฟ วินทะไชย. (2558). **วัยรุ่นและการสื่อสารออนไลน์**. กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. ค้น เมื่อ 21 พฤษภาคม 2558, จาก www.dmh.go.th/1667/1667view.asp?id=3914
- ASTV ผู้จัดการ LIVE. (2558). **“วัยรุ่นไทยเลียนแบบดารา” ค่านิยมที่สังคมต้องตั้งคำถาม!**. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2558. จาก www.manager.co.th/Daily.
- Bandura Albert. (1977). **Social Learning Theory Self-efficacy:The exercise of control**. Newyork: W.H.Freeman.
- Milton Rokeach. (1983). **The nature of human values**. Publisher, Free Press Original from, theUniversity of Michigan. Digitized.
- Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). **A consumer value orientation for materialism and itsmeasurement: Scale development and validation**. Journal of Consumer Research.

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา Journal of Ayutthaya Studies (JAS) ISSN 2229-1644 (Print) และ ISSN 2730-3144 (Online) เป็นวารสารวิชาการของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการ และงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอยุธยา โดยเผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ มกราคม – มิถุนายน และ กรกฎาคม – ธันวาคม บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ ต้องจัดเตรียมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) อย่างน้อย 2 ท่าน ตามเกณฑ์ที่กำหนดในลักษณะ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยเผยแพร่ออนไลน์ในรูปวารสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และมีการเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

หลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความ

- ☐ บทความมีประเด็นเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือ ศิลปะ วัฒนธรรมอยุธยา หรือบุคคลสำคัญชาวอยุธยา
- ☐ บทความที่จะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ ได้แก่ บทความทางวิชาการ (Article) บทความวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่มีประเด็นเนื้อหา เน้นทางด้านประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมอยุธยา
- ☐ บทความทางวิชาการ หรือบทความงานวิจัยนั้น ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน
- ☐ บทความได้รับการจัดพิมพ์ ตามข้อกำหนด การจัดเตรียมต้นฉบับ และการอ้างอิง ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. พิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word ความยาวทั้งเรื่อง รวมภาพประกอบ ตาราง และเอกสารอ้างอิง ไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4
2. เว้นระยะขอบด้านบน และด้านซ้าย ด้านละ 1.25 นิ้ว และเว้นขอบด้านล่างและด้านขวา ด้านละ 1.0 นิ้ว ใส่หมายเลขหน้ากำกับที่มุมบนขวามือทุกหน้า

3. ใช้แบบอักษร TH SarabunPSK ชื่อเรื่อง จัดกึ่งกลาง ขนาดอักษร 20 พอยต์ ตัวหนา มีทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บรรทัดถัดจากชื่อเรื่อง เป็นชื่อ-นามสกุล ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์ บรรทัดต่อมาเป็นสังกัดของผู้เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ จัดชิดขอบขวา ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์

4. บทคัดย่อภาษาไทย มีความยาวไม่ควรเกิน 300 คำ โดยมีใจความที่กระชับ และชัดเจน ครอบคลุมถึงภาพรวมของบทความทั้งหมด เช่น มีที่มา วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีการสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และต้องกำหนดคำสำคัญ (Keyword) ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนเนื้อหาสำหรับการสืบค้นบทความ ไม่เกิน 5 คำ สำหรับบทคัดย่อที่เป็นภาษาอังกฤษ (Abstract) นั้น จะต้องมีความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย และมีการใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

5. หัวข้อใหญ่ จัดชิดขอบด้านซ้าย อักษรขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา

หัวข้อรอง ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา

ข้อความปกติ ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ปกติ

6. องค์ประกอบของบทความ ควรมีดังนี้

องค์ประกอบของบทความวิชาการ

- 1) ชื่อเรื่องภาษาไทย
- 2) ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- 3) บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- 4) บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- 5) บทนำ
- 6) ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการนำเสนอ
- 7) สรุป
- 8) การอ้างอิง

องค์ประกอบของบทความวิจัย

- 1) ชื่อเรื่องภาษาไทย
- 2) ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- 3) บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- 4) บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- 5) ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 6) วัตถุประสงค์การวิจัย
- 7) ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย
- 8) ผลการวิจัย
- 9) การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ
- 10) การอ้างอิง

7. ถ้ามีภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง ให้ใส่ประกอบไว้ในเนื้อเรื่อง และต้องมีชื่อ พร้อมแหล่งที่มาของภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง และภาพประกอบหรือแผนที่ ที่นำมาใช้ควรมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi

8. พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี) และบรรณานุกรมท้ายบทความ ตามรูปแบบการพิมพ์อ้างอิงและบรรณานุกรม ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา และจัดเรียงตามลำดับอักษร ถ้ามีบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ ให้พิมพ์ต่อท้ายบรรณานุกรมภาษาไทย

การพิมพ์อ้างอิง

พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี)

การพิมพ์อ้างอิงจาก หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย / วิทยานิพนธ์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีพิมพ์,/หน้า)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, หน้า 15)

การพิมพ์อ้างอิงจากการสัมภาษณ์

(ผู้ให้สัมภาษณ์,/ปี,/วัน/เดือน)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, 23 พฤษภาคม)

การพิมพ์อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลออนไลน์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/เว็บไซต์)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, www.asi.aru.ac.th)

การพิมพ์อ้างอิงจากภาพนิ่ง ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวีดิทัศน์

(ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ผลิต,/ชนิดของวัสดุ)

(รัตนไชย วาสุกีรี, 2558, [ภาพถ่าย])

การพิมพ์บรรณานุกรม

หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ชื่อเรื่อง./ (ครั้งที่พิมพ์) ./เมืองที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

รัตนไชย วาสุกีรี. (2557). พระนครศรีอยุธยาในความทรงจำของข้าพเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: สถาบัน
อยุธยาศึกษา.

วารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ชื่อบทความ./ ชื่อวารสาร./ ปีที่(ฉบับที่) ./หน้าที่ย่าง.

รัตนไชย วาสุกีรี. (2541). เส้นทางสังคมพหุวัฒนธรรมอยุธยา. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 19(2), 34 – 39.

หนังสือพิมพ์

ผู้เขียน./ (ปีพิมพ์,/วัน/เดือน) ./ชื่อข่าว./ ชื่อหนังสือพิมพ์,/หน้า.

รัตนไชย วาสุกีรี. (2549, 25 เมษายน). เปิดงานสมมนาอยุธยาศึกษาวิชาการ, สยามโพลล์, หน้า 34.

รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา.// สถาบัน.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2535). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอสนา จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2547). การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

การสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, //วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2552, 8 มิถุนายน). ประธานชุมชน. ชุมชนคลองท่อ. สัมภาษณ์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี.// จาก/URL

รัตนไชย วาสุกกรี. (2550). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ. ค้นเมื่อ 1 มกราคม 2557, จาก www.asi.aru.ac.th

ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวีดิทัศน์

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.

ตลาดหัวรอ. (2550). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัตนไชย วาสุกกรี.

การส่งต้นฉบับบทความ

ผู้นิพนธ์เสนอบทความผ่านระบบวารสารออนไลน์ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/about/submissions

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ นายพัทธ์ แดงพันธ์ นักวิชาการศึกษา
สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

โทรศัพท์ 08 4023 5053 โทรศัพท์ / โทรสาร 035 241 407

ระบบวารสารออนไลน์
ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา

รูปแบบการเขียนบทความ
ชื่อบทความภาษาไทย (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)
ชื่อบทความภาษาอังกฤษ (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)

ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย / ภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาไทย (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

บทคัดย่อ (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

บทคัดย่อ ไม่เกิน 300 คำ (16 ปกติ)

.....

.....

คำสำคัญ: , , , ,

Abstract (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

Abstract มีใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

.....

.....

Keywords: , , , ,

1.หัวข้อใหญ่ (18 ชิดซ้าย ตัวหนา)

1.1 หัวข้อรอง (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวหนา)

ข้อความปกติ (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวปกติ)

.....

.....

1.1.1 หัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ข้อความในหัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

.....

.....

ภาพประกอบ

ภาพที่ ชื่อภาพ (16 กึ่งกลาง).....

ที่มา: ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ถ่ายภาพ,/ [ภาพถ่าย]

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง

ที่มา:

บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อเรื่อง.// (ครั้งที่พิมพ์).// เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร, /ปีที่(ฉบับที่), /หน้าที่อ้าง.

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, /วัน/เดือน).// ชื่อข่าว, /ชื่อหนังสือพิมพ์, /หน้า.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, /สถาบัน.

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, /วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, /จาก/URL

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.